

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SAMSAT EYYÛBÎ SULTANI EL-MELİKÛ'L-EFDAL DÖNEMİ
(582-622/1186-1225)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
BEHİCE GEZGİNCİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ABDULLAH DUMAN

VAN – 2020

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Behice GEZGİNCİ tarafından hazırlanan " Samsan Eyyübî Sultanı el-Melikü'l-Efdal Dönemi (582-622/1189-1225) adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Doç. Dr. Abdullah DUMAN Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.
Başkan : Doç. Dr. Abdullah DUMAN Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.
Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Abdurrahim TUFANTOZ Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.
Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Nevzat KELEŞ Tarih Anabilim Dalı, Bingöl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.
Tez Savunma Tarihi: Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.	08.05.2020
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN FORMU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

•Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

•Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

•Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

•Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

•Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim (08.05.2020).

Behice Gezginci

Yüksek Lisans

Behice GEZGİNCİ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs, 2020

SAMSAT EYYÛBÎ SULTANI EL-MELİKÛ'L-EFDAL DÖNEMİ

(582-622/1186-1225)

ÖZET

Eyyûbî ailesi Duvin'den ayrılarak Irak Selçukluların yanına geldi. Burada Eyyûbî ailesi önemli görevler bulundu. Ancak bir müddet sonra Irak Selçuklularıyla yaşadığı münakaşadan dolayı Tikrit kalesinden ayrılarak Zengîlerin yanına yani Musul'a gittiler. Eyyûbî ailesi Zengî Devleti içinde önemli görevlerde bulundular. Nureddin Zengî'nin vefatıyla devlet otoritesinde yaşanan boşluktan dolayı emîrler Selâhaddin Eyyûbî'yi çağırdılar. O da Dımaşk'a gelerek Eyyûbî Devleti'ni kurdu. Eyyûbî Devleti'nin sınırlarını genişleterek İslâm âlemi adına Haçlılarla savaşarak üç semavî din için önemli olan Kudüs şehrini onlardan geri aldı.

Selâhaddin Eyyûbî vefat etmeden önce oğlu el-Melikü'l-Efdal'i en büyük oğlu olması ve Haçlı seferlerinde gösterdiği başarıları sebebiyle onu veliyaht olarak bıraktı. O, babasının vefatından sonra Eyyûbî Devleti'nin tahtına oturdu. Ancak devlet yönetimindeki tecrübesizliği ve yeteneksizliğinden dolayı önce kardeşi el-Melikü'l-Azîz daha sonra amcası el-Melikü'l-Âdil'le rekabet etmek zorunda kalmasından dolayı tahtını kaybetti. Bir müddet sonra Sümeysat dışında elinde bulunan topraklarını amcasına kaptıran el-Melikü'l-Efdal'in aileye karşı olan güveni de sarsıldı. Bunun üzerine önce Artuklulara yakınlaşarak daha sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin himayesine girdi. Amacı amcasına karşı yardım alabilmektir. Fakat bunda da pek başarılı olamadı. el-Melikü'l-Efdal, önce Türkiye Selçuklu sultanı Rükneddin Süleyman daha sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykavus'un himayesine girdi. 1218 yılında Türkiye Selçuklularıyla beraber Halep Seferine katıldı. el-Melikü'l-

Efdal, bu sefer sırasında Türkiye Selçukluları tarafından kullanıldığının farkına varınca bu devletin himayesinden çıkarak kendi kabuğuna çekildi. Çünkü Türkiye Selçukluları Kuzey Suriye'deki egemenlik alanını genişletmek için el-Melikü'l-Efdal'i himayelerine almışlardır. el-Melikü'l-Efdal, 622/1225 yılında Samsat'ta vefat etti. Selâhaddin Eyyübî döneminde ateşlenen Selçuklu-Eyyübî ilişkileri el-Melikü'l-Efdal'in takip ettiği siyasetten dolayı alevlenmiş oldu.

Anahtar Kelimeler : Eyyûbiler, el-Melikü'l-Efdal, Haçlılar, Türkiye Selçukluları, Samsat (Sümeysat)

Sayfa Sayısı : 111+IX

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Abdullah DUMAN

Master's Thesis

Behice GEZGİNCİ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

May, 2020

**THE PERIOD OF SAMSAT EYYÛBÎ SULTANI EL-MELİKÜ'L-
EFDAL (582-622/1186-1225)**

ABSTRACT

Eyyûbî family by leaving Duvin and came to Iraq Seljuks. Eyyûbî family are found important duties here. However, after a while, they by leaving Tikrit fortress because of the dispute with the Iraqi Seljuks and went to the Zengî, or Mosul. The Ayyubid family performed important duties within the Zengî State. Due to the gap in the state authority with the death of Nureddin Zengî, the emirs invited Salahaddin Eyyubi. He by coming Damascus and established the Ayyubid State. He by expanding the boundaries of the Ayyubid State and took back the city of Jerusalem, which was important for the three heavenly religions, by fighting the Crusaders in the name of the Islamic world. Before he passed away, Before Salaaddin Eyyubi's death, his son al-Melikü'l-Efdal left him as heir to his the eldest son and his success in the Crusades. He sat on the throne of the Ayyubid State from after his father's death. However, due to his inexperience and incompetence in the state administration, he lost his throne because he had to compete with his brother al-Melikü'l-Azîz and then his uncle al-Melikü'l-Âdil. After a while, apart from Sümeysat, al-Melikü'l-Efdal, who lost his land to his uncle, was also shaken. converge to it later on Artukids before Turkey entered the patronage of the Seljuk Empire. His aim was to be get helped against his uncle. But it was not very successful in this. But it was not very successful in this. Melikü'l-al-Afdal, before Turkey Seljuk Sultan Suleyman Rükneddin and afterwards Gıyaseddin Keyhüsrev I. İzzeddin Kaykaus entered the protectorate. In

1218 Turkey joined the expedition along with the Seljuks Aleppo. Melikü'l-al-Afdal, during this time to realize that when you get used by the Seljuks in Turkey by taking the patronage of the state withdrew into its shell. Because Turkey Seljuks to expand its territory in northern Syria have received the patronage of the hands-Melikü'l-Afdal. al-Melikü'l-Efdal passed away in Samsat in 622/1225. The Seljuks-Eyyubi relations, which were ignited during the reign of Salahaddin Eyyubi, were exacerbated by the politics followed by al-Melikü'l-Efdal.

Key Words :Ayyubids, al-Melikü'l-Efdal, Crusaders, Turkey Seljuks, Samsat

Quantity of Page : 111+IX

Scientific Director :Assoc. Prof. Dr. Abdullah DUMAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
A. Eyyübî Tarihi İle İlgili Kaynak Eserler.....	1
B. Eyyübîlerin Tarih Sahnesine Çıkışı.....	9
C. Eyyübî Devleti'nin Önemli Merkezleri.....	19
1. SELÂHADDİN EYYÛBÎ DÖNEMİNDE EL-MELİKÜ'L-EFDAL (532-589/1137-1193)	30
1.1. Selâhaddin Eyyübî Dönemi (532-589/1137-1193)	30
1.2. el-Melikü'l-Efdal'in Hayatı.....	32
1.2.1. el-Efdal'in Doğumu ve Yetiştirilmesi	32
1.2.2. el-Melikü'l-Efdal'in Lâkabları	33
1.2.3. Kişiliği ve Kültürü	33
1.3. Selâhaddin Eyyübî'nin el-Efdal'i Dımaşk Nâibliğine Ataması (582/1186-1187).....	35
1.4. Selâhaddin Eyyübî Döneminde el-Melikü'l-Efdal'in Katıldığı Seferler	36
1.4.1. Kerek Kuşatması ve Akkâ Şehrinin Yağmalanması (583/1187)	36
1.4.2. Taberiyye'nin Fethi ve Hittin Savaşı (25 Rebûlâhir 583/4 Temmuz 1187).....	39
1.4.3. Akkâ Şehrinin Fethi (583/1187).....	43
1.4.4. Kudüs İçin Atılan Adım	44
1.4.5. Askalân'ın Fethi (583/1187).....	45
1.4.6. Kudüs'ün Fethi (27 Recep 583/2 Ekim 1187)	45
1.4.7. Sûr Kuşatması (583-584/1187-1188)	48
1.4.8. III. Haçlı Seferi (585-588/1189-1192)	50
1.5. Selâhaddin Eyyübî'nin Hama'yı el-Melikü'l-Efdal'e Vermesi (588/1192)	55
1.6. Selâhaddin Eyyübî'nin Vefatı (27 Safer 589/4 Mart 1193)	56
2. EYYÛBÎ SULTANI EL-MELİKÜ'L-EFDAL DÖNEMİ (589-622/1193-1225)	60

2.1. el-Melikü'l-Efdal'in Abbâsî Halifesine Yazdığı Mektuplar	60
2.2. el-Melikü'l-Efdal'in Sultanlığı Sürecinde Taht Mücadeleleri	62
2.2.1. el-Melikü'l-Efdal'in Sultan Olması (589/1193).....	62
2.2.2. el-Melikü'l-Efdal ile Kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in Arasının Bozulması	64
2.2.3. el-Melikü'l-Azîz'in Birinci Dımaşk Kuşatması (590/1194)	66
2.2.4. el-Melikü'l-Azîz'in İkinci Dımaşk Kuşatması (590-591/1194-1195).....	68
2.2.5. Dımaşk'ın el-Melikü'l-Efdal'in Elinden Alınması (27 Recep592/26 Haziran 1196)	71
2.2.6. el-Melikü'l Âdil'in Haçlılara Karşı Harekete Geçiş (593-594/1197-1198).....	73
2.2.7. Mısır Hükümdarı el-Melikü'l-Azîz'in Vefatı ve el-Melikü'l-Efdal'in Mısır'a Hâkim Olması (595/1198-1199).....	74
2.2.8. el-Melikü'l-Efdal'in Dımaşk'ı Kuşatması (595/1199).....	77
2.2.9. el-Melikü'l-Âdil'in Mardin'i Kuşatması (594-595/1198-1199).....	79
2.3. el-Melikü'l-Âdil'in Mısır'a Hâkim Olması (596/1199-1200)	80
2.3.1. el-Melikü'l-Efdal'in Kardeşi el-Melikü'l-Zâhir ile Beraber Dımaşk'ı Kuşatmaları (597/1201)	83
2.3.2. Musul Hâkimi Nüreddin Arslanşah'ın el-Cezîre Bölgesine Saldırması (598/1201).....	86
2.3.3. el-Melikü'l-Efdal'in Samsat Dışında Topraklarını Kaybetmesi (599/1202-1203)	87
2.4. el-Melikü'l-Efdal'in Diğer Devletlerle Olan Münasebetleri.....	88
2.4.1. Türkiye Selçuklularıyla Münasebeti.....	88
2.4.2. Abbâsîlerle Münasebeti	94
2.4.3. Zengîlerle Münasebeti	94
2.4.4. Artuklularla Münasebeti	95
2.4.5. Haçlılarla Münasebeti.....	96
2.5. el-Melikü'l-Efdal'in Vefatı (622/1224-1225)	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	100
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.g.m.	Adı Geçen Makale/Madde
b.	Bin/İbn
Bkz.	Bakınız.
t.y.	Tarih Yok
İA.	İslâm Ansiklopedisi
Çev.	Çeviren
DGBİT	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Ed.	Editör
H/h.	Hicrî
M/m.	Miladî
Thk.	Tahkik (Neşreden)
Yay.	Yayınları-Yayınevi
Haz.	Hazırlayan
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	Tercüme Eden
A.Ü.	Atatürk Üniversitesi

ÖNSÖZ

Eyyûbi Devleti (1175-1462), Selâhaddin Eyyûbî (1138-1193) tarafından XII. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuştur. XII. ve XIII. yüzyılın Ortadoğu coğrafyasında kurulmuş olan en güçlü devletlerinden biridir. Zengîler döneminde (1127-1233) tekrar başlayan Haçlı Seferleri Eyyûbîler döneminde de devam etmiştir. Eyyûbîler İslâm âlemi adına Haçlılara karşı büyük bir oranda başarı elde etmiş ve üç semavî din için kutsal sayılan Kudüs şehrini 1187 yılında onlardan geri almıştır.

Eyyûbî Devleti ile ilgili çalışmalar genellikle Selâhaddin Eyyûbî üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak bu çalışmaların daha sonraki süreçlerde Eyyûbî Devleti'nin siyasî yapısı, devletlerle olan münasebetleri ve diğer Eyyûbî hükümdarlarına kaydığını görmekteyiz. Selâhaddin Eyyûbî, devleti hanedan üyeleri arasında paylaştırdığı için vefatından sonra iç karışıklıklar baş gösterdi. Her ne kadar veliaht olarak oğlu el-Melikü'l-Efdal'i (1186-1225) bırakmışsa da aile içinde isyanların çıkmasına engel olamamıştır. Biz de bu sürece katkıda bulunmak amacıyla el-Melikü'l-Efdal döneminde Eyyûbî Devleti'ndeki ilk merkezi otoritenin bozulması ve ardından Samsat'a sürgün edilen Eyyûbî melikinın serüvenini daha iyi anlaşılması için bu dönemi araştırmayı tercih ettik.

Çalışmamız giriş ve iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Giriş kısmında, Eyyûbî Devleti'nin tarih sahnesine çıkışı ve devlet olma süreci anlatılmıştır. Birinci bölümde devletin önemli merkezleri, Selâhaddin Eyyûbî döneminde yapılan savaşlar ve bu savaşlardaki el-Melikü'l-Efdal'in rolü ele alınmıştır. İkinci bölümde ise el-Melikü'l-Efdal'in hayatı, siyasî faaliyetleri, Haçlılar, Türkiye Selçukluları, Artuklular, Abbâsîler, Zengîler gibi devletlerle münasebetleri ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Tezin yazma aşamasında düzeltmelerinde desteğini esirgemeyen doktora öğrencisi Burcu Karakuş'a, TRT Denetim Yönetmeni Ahmet Demir'e ve çalışmalarım da bana sürekli yol gösteren kaynak yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahim Tufantoz'a teşekkürlerimi takdim ederim.

Bu konuyu çalışmamı tavsiye eden, çalışmamın her safhasında katkılarıyla beni yönlendiren tez sürecimde maddî ve manevî desteğiyle yanımda olan kıymetli hocam Doç. Dr. Abdullah Duman'a minnet ve Őukranlarımı sunarım.

Behice Gezginci

GİRİŞ

A. Eyyûbî Tarihi İle İlgili Kaynak Eserler

Çalışmamızda öncelikle, konu ile ilgili bilgi veren ana ve birinci el kaynaklar aşağıda verilmiştir. Bunların yanında araştırma eserlerden de istifade edilmiştir. Aşağıda ana ve birinci el kaynaklardan önemli gördüklerimizden bazıları şunlardır:

a. İzzeddin İbnü'l-Esîr (555-630/1160-1233)

Ebü'l-Hasen İzzüddin Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî 555/1160 tarihinde Cizre'de dünyaya gelmiştir. Babasının Esîrüddin lâkabını taşımasından dolayı İbnü'l-Esîr olarak tanınmaktadır. Eğitimini zamanın en önemli İslâm şehirlerinden olan Musul, Haleb, Bağdat ve Dımaşk'ta tamamladı. Kudüs'ün fethinden sonra Selâhaddin Eyyûbî ile görüşerek, Hittin savaşının geçtiği alanı ziyaret etmiştir. Aynı yıl Antakya Prinkepsliği'ne düzenlenen sefere Musul askerleriyle birlikte tarihçi sıfatıyla katılmıştır. Zengî hanedanından atabey Nûreddin Arslanşah'ın (1193-1211) güvenini ve sevgisini kazanmış, onun adına *Tarihu'l-Bahr fi'd-Devleti'l-Atabekiyye* isimli eserini yazmıştır. Bu eserde Zengî hanedanının tarihini ele almıştır. İbnü'l-Esîr 626/1229 da Haleb'e 627/1230 da ise Dımaşk'a gitti. 628/1231 de ise Musul'a gitti ve bu sene burada vefat etti. Rivayetçi tarih ekolünün en önemli temsilcilerindendir¹.

İbnü'l-Esîr'in en önemli eseri *el-Kâmil fi't-Târih*, kendisinden sonraki tarih yazarları tarafından sıkça kullanılan, Ortaçağ tarihine ışık tutan en önemli eserlerden biridir. İlk olarak Carolus Johannes Tornberg tarafından yayımlanmıştır. Daha sonra Türkçeye Abdülkerim Özaydın tarafından çevrilen ciltleri kullanılmıştır. Çalışmamızda ise İbnü'l-Esîr'in *Tarihu'l-Bahr fi'd-Devleti'l-Atabekiyye* eseri ile *el-Kâmil fi't-Târih*, X, XI ve XII ciltlerinden yararlanılmıştır. İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târih*, çalışması tespit edebildiğimiz kadarıyla el-Melikü'l-Efdal ile ilgili bahisler açısından özellikle İbn Vâsıl ve İbn Kesîr'i büyük ölçüde etkilemiştir. İbnü'l-Esîr'in

¹ Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler-* (Haz.: Yüksel Kanar), İstanbul, 1991, 151-153; Abdülkerim Özaydın, “İbnü'l-Esîr, İzzeddin”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, 26-27.

kardeşi Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'in de el-Melikü'l-Efdal'in veziri olmasından dolayı ya konuları birebir yaşadı ya da kardeşinden naklen aldı. Kaynaklarımız el-Melikü'l-Efdal'in düşüşünü veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'e bağlarken İbnü'l-Esîr ise bu konuda suskunluğunu korumuştur. el-Melikü'l-Efdal hakkında tartışmasız en önemli kaynaktır. Bundan dolayı el-Melikü'l-Efdal'in, Haçlılar Türkiye Selçukluları ve Artuklular gibi bölgede nüfuz mücadelesi veren diğer kuvvetlerle gerçekleştirdiği dostane ve hasmane münasebetler açısından da geniş ve zengin bilgilere sahiptir. İbnü'l-Esîr, el-Melikü'l-Efdal'den yeri geldikçe övgüyle bahsetmekte, onun insancıl yönünü ve babasıyla katıldığı Haçlılara karşı yaptığı savaşları hakkındaki başarısını övmektedir².

b. Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229)

Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî 574/1178 veya 575/1179 yılında Rum asıllı bir ailenin çocuğu olup Anadolu'da dünyaya gelmiştir. Çocukken esir edilerek Bağdat'a götürülmüş, orada Asker b. Ebî Nasr İbrahim el-Hamevî adında bir tüccara satılmıştı. Daha çocuk yaşta efendi-siyle beraber ticaretle uğraşmaya başlayan Yâkut el-Hamevî akabinde kitap ticaretiyle uğraşmaya başlamıştır. Meşhur tarihçi İzzeddin İbnü'l-Esîr ile arkadaşlık kurarak onun bilgilerinden de yararlanmıştır³.

Yâkut el-Hamevî *Mu'cemü'l-Büldân*'ı yazarken daha önce kaleme alınmış tarih, coğrafya, edebiyat ve biyografi kaynaklarına başvurduğu gibi seyahatleri sırasında görüştüğü kimselerden aldığı bilgilerden, kendi gözlem ve tecrübelerinden de yararlanmıştır. *Mu'cemü'l-Büldân* eseri coğrafyayla ilgili bir sözlük olup beldeleri, alfabetik sıraya göre tanıtmıştır. Eserde, ilgili beldeye ait coğrafi bilgiler verilmekle yetinilmemiş, orada meydana gelen önemli tarihî olaylar, o belde de yetişmiş meşhur şahsiyetler hakkında da bilgiler sunulmuştur. Tezimizde özellikle günümüzde meskûn olmayan veya aynı isimle anılmayan beldelerin yerini tespit etmede Yâkut el-Hamevî *Mu'cemü'l-Büldân*'ından istifade de bulunduk⁴.

² Günaltay, *a.g.e.*, 153-162; Özeydin, "İbnü'l-Esîr", 26-27.

³ Günaltay, *a.g.e.*, 435-439; Casim Avcı, "Yâküt el-Hamevî" *İslâm Ansiklopedisi*, XXXXIII, İstanbul, 2013, 288-289.

⁴ Günaltay, *a.g.e.*, 439-441; Avcı, "Yâküt el-Hamevî", 289-291.

c. Bahaeddin İbn Şeddâd (ö. 632/1234)

Ebu'l-Mehâsim (Ebu'l-İzz) Bahaeddin Yûsuf b. Râfi' b. Temîm el-Mevsilî el-Halebî 539/1145 tarihinde Musul'da dünyaya geldi. Müellif çeşitli âlimlerden ders alarak daha sonra Bağdat Nizâmiye medresesine giderek oradan ders almıştır. 569/1174'de Musul'a döndüğünde Ebü'l-Fazl Muhammed eş-Şehrezûrî'nin kurduğu medresede hocalık yapmıştır. Musul atabeyi İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd tarafından Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidinillâh'a ve Selâhaddin Eyyûbi'ye elçi olarak gönderilmiştir. Kudüs'ün haçlılardan geri alınmasından sonra *Fezâ'ilü'l-Cihâd* isimli eserini Selâhaddin Eyyûbi'ye sunmuş ve onun takdirlerini kazanmıştır. Savaşlara Selâhaddin Eyyûbi ile birlikte katılarak buradaki bilgileri birinci elden nakletmiştir. Eyyûbîlerin her konuda başvurdukları önemli bir âlim ve devlet adamıdır. Kendisine verilen iktâlarla bir Şafîî medresesi ve bir Dârü'l-Hadîs yaptıran İbn Şeddâd, bu medreselerde pek çok öğrenci yetiştirmiştir. İbn Hallikân, Ebû Şâme, el-Makdîsi, İbn Vâsıl, İbnü'l-Âdîm gibi önemli âlimler onun yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır⁵.

Eseri *En-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mahâsinü'l-Yûsûfiyye*, Selâhaddin Eyyûbi dönemini anlatan önemli bir kaynaktır. Biz de çalışmamızda bu eserinin Mehmet Selim Bilge'den yapılan çevirisinden yararlandık. Bu eserde, Selâhaddin Eyyûbi'nin kişiliği, savaşları ve dönemindeki faaliyetleri anlatılmıştır. Bahaeddin İbn Şeddâd'da bu dönemde yaşamış olması ve olayları birinci elden kaynak olarak nakletmesi eserinin güvenilirliğini ve değerini artırmaktadır. Eser, III. Haçlı Seferi için temel kaynaklardan biri olan ve gerek Müslüman gerekse Hıristiyan tarafların sosyal ve idarî durumlarına dair birinci elden bilgiler vermektedir. Ayrıca el-Melikü'l-Efdal'in babası döneminde katıldığı savaşları anlattığı için de bu çalışmamız için önem arz etmektedir⁶.

ç. İbn Kesîr (ö. 774/1373)

Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmail b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî 700/1300-1301 veya başka bir rivayete göre 701/1301-1302 tarihinde Busrâ'nın Müceydilü'l-Karye köyünde dünya-

⁵ Günaltay, *a.g.e.*, 149-150; Casım Avcı, "İbn Şeddâd, Bahâeddin", XX, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1199, 373-374.

⁶ Günaltay, *a.g.e.*, 149-150; Avcı, "İbn Şeddâd", 373-374.

ya gelmiş, 707/1307-1308'de ailesiyle Dımaşk'a göç etmiştir. Fıkıh dersleri almış, genç yaşta yazdığı *Ahkâmü't-Tenbîh* isimli eseri ile hocası Burhâneddin el-Fezârî'nin takdirlerini kazanmış ve 736/1345 tarihinde Dımaşk'ta Şafîilere tahsis edilmiş olan Necîbiyye Medresesinde ders vermiştir. İbn Kesîr hükümdarlar, emirler, ulemâ ve halk nezdinde güvenilir bir kişi olmuştur⁷.

El-Bidâye ve'n-Nihâye isimli eserin konusu İslâm tarihi olup 14 ciltten oluşmaktadır. Bu eser İbn Kesîr'in büyük tarihçiler arasına girmesini sağlamıştır. 767/1365-66 yılına kadar meydana gelen olayları kronolojik sıraya göre anlatmaktadır. Eserde, Eyyûbî tarihi ve çalışmamızın konusu olan el-Melikü'l-Efdal dönemine ait özel bilgiler mevcuttur. Konumuzla ilgili olarak bu eserin Arapçadan Türkçeye çeviren Mehmet Keskin'in XII-XIII. cildinde yararlanılmıştır⁸.

d. Gregorius Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus) (ö. 685/1286)

Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Yuhannâ Mâr Grigorius b. Tâciddin Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî aslen Malatyalı olup küçük yaşta Arapça eğitimi almıştır. Bar Hebraeus olarak da tanınmıştır. Ehrun, daha küçük yaşlarda zekâ ve yeteneğiyle dikkati çeken oğluna Arapça, Süryanîce ve Yunancayı öğretmiş, daha sonra yüksek ilimler öğrenimine sevk etmiştir. Gregorius, o zamanlar Malatya'da bulunan birçok ilim adamından felsefe ve ilahiyat okumuştur. Aynı zamanda gerek babasından ve gerekse diğer ünlü doktorlardan tıp öğrenimi görmüştür. Ebu'l-Ferec Gregorius, Milâdî 1286 yılının 3 Temmuz Pazartesi gecesini, altmış yaşında Merâğa'da ölmüştür⁹.

Gregorius, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*'i Süryaniceden Arapçaya çevirecek kadar dili iyidir. Eser Ernest A. Wallis Budge tarafından İngilizceye, Ömer Rıza Doğrul tarafından da Türkçeye çevrilmiştir. Eser birçok konunun yanında Eyyûbî ve Haçlılarla ilgili çeşitli bilgiler verir. Çalışmamızın da temel konusu olduğu için konumuzla ilgili olarak Selâhaddin Eyyûbî dönemi, onun çocuklarının taht mücadeleleri ve kardeşi el-Melikü'l-Âdil ve çocuklarının saltanat yılları hakkında bilgi verdiği için kullanılmıştır. Yazarın bu bölümle ilgili verdiği bilgiler İbnü'l-Esîr'in verdiği

⁷ Günaltay, *a.g.e.*, 328-329; Abdülkerim Özeydin, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", XX, *İslâm Ansiklopedisi*, 1999, 132-134.

⁸ Günaltay, *a.g.e.*, 328-329; Özeydin, "İbn Kesîr", 132-134.

⁹ Günaltay, *a.g.e.*, 195-197; Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-İbrî" *İslâm Ansiklopedisi*, XXI, İstanbul, 2000, 92-94.

bilgilerle hemen hemen aynıdır. Biz bu çalışmada Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye çevrilen *Abu'l-Ferec Tarihi*'ni kullandık¹⁰.

e. İbn Vâsıl (604-697/1207-1298)

Ebû Abdillâh Cemâlüddin Muhammed b. Salim b. Nasrillâh b. Salim b. Vâsıl el-Mâzinî et-Temimî el-Hamevî eş-Şafî 2 Şevval 604/20 Nisan 1207 yılında Hama'da doğdu. Hama'da iyi bir eğitim alarak kendini geliştirip önemli devlet görevlerinde yer aldı. Dımaşk, Kudüs, Halep, Bağdat, Mekke-Medine ve Mısır gibi önemli merkezlerde bulunmuştur. Eyyübî Devleti hâkimiyetinin Memlûkler'e geçişine, Moğol istilâsına ve Abbâsî hilâfetinin yıkılışına şahit olan İbn Vâsıl 697 Şevval sonunda (1298 Ağustos başı) Hama'da vefat etti. Tarih, edebiyat, mantık, fıkıh ve astronomi gibi ilim dallarında otorite sayılan İbn Vâsıl Hama tarih ekolünün kurucusu olarak kabul edilir. *Müferricü'l-Kürûb fi Menâkıbı Beni Eyyûb* adlı eseri Eyyübî dönemiyle ilgili başlıca kaynaklarımızdan biridir. Eser, ilk bölümlerinde önceki tarihçilerden yararlanırken Eyyübîlerin son dönemi için orijinallik gösterir¹¹.

Çalışmamızda Hülya Çakıroğlu'nun çevirisini yapmış olduğu *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi (H. 590–615/M. 1194–1218)*'nin adlı tezinden yararlanılmıştır.

f. İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî (ö. 597/1201)

Ebû Abdillâh İmâdeddin Muhammed b. Safiyyiddin Muhammed b. Hâmid el-Kâtib el-İsfahânî 2 Cemâziyelâhir 519/6 Temmuz 1125'da İsfahân'da doğdu. İsfahân, Bağdat, Rey ve Kâşân'da çeşitli medreselerde öğrenim görerek daha sonra âlimlere değer veren Nûreddin Mahmud Zengî'nin yanına Dımaşk'a geldi. Nûreddin Mahmud tarafından Divan'da önemli bir göreve getirildi. Bu görevi sırasında Selâhaddin Eyyübî ve önemli kişilerle tanıştı. 564/1169 sonlarında üçüncü Mısır Seferi hazırlıklarında görev aldı. Aynı yıl Nûreddin Mahmud tarafından Ahlât hükümdarı Zahîrüddin Sökmen'e gönderildi. Daha sonra Divân-ı İnşâ'nın başına getirilerek çeşitli yerlere gönderilen önemli mektupları ve evrakları kaleme aldı. Nûreddin Mahmud'un vefatından sonra Selâhaddin Eyyübî'nin yanına geldi. Burada Divân-ı

¹⁰ Günaltay, *a.g.e.*, 198-200; Özaydın, "İbnü'l-İbrî", 92-94.

¹¹ Cengiz Tomar, "İbn Vâsıl", *İslâm Ansiklopedisi*, XX, İstanbul, 1999, 438-440.

İnşâ başkanı Kâdî el-Fâzıl'ın da isteğiyle aynı kurumun başkan yardımcılığına getirildi. Selâhaddin Eyyûbî'nin sır kâtibi oldu. Onun vefatından sonra idarî görevinden ayrılarak kendi medresesinde ders verdi. 1 Ramazan 597/5 Haziran 1201'de Dımaşk'ta vefat etti¹².

Kâdî el-Fâzıl'dan sonra zamanın en büyük münşî kâtibi olan İmâdeddin, pek çok Arapça ve Farsça münşeat yazmış, bunların bir kısmına eserlerinde yer vermiştir. *el-Fethu'l-Kussî fi'l-fethi'l-Kudsî* isimli iki ciltlik eseri, Selâhaddin Eyyûbî hayatta iken yazılan onun hayatı ve savaşları ile ilgili bilgilerin yanı sıra sultan adına yazılan bütün mektupları içermektedir. Siyaset ve teşkilât tarihi açısından önemli olmakla birlikte, Selâhaddin Eyyûbî ve Haçlı Seferlerini çalışanlar için de önemlidir. Bu eser Henri Massé tarafından *Conquête de la Syrie et la Palestine par Saladin* adıyla Fransızca'ya tercüme edilmiştir. *el-Barku's-Şâmî* isimli 7 ciltlik eseri ise Selâhaddin Eyyûbî hayatı ve mücadelelerini, Zengîler ve Eyyûbîler devletlerinde meydana gelen olaylardan ve kendi hatıralarından bahsetmektedir. Eserin 570/1174 yılında Selâhaddin Eyyûbî'nin Dımaşk'a gelişine kadar ki kısmı ve Nûreddin Mahmud'un vefatında sonra meydana gelen olaylardan bahseder. Bundan sonraki kısmı ise Selâhaddin Eyyûbî tarihini anlatmaktadır. Eser, gözlemlere ve belgelere dayanmaktadır. Pek çok tarihçi tarafından kullanılan bu eser İbn Vâsıl tarafından da kullanılmıştır. İbn Vâsıl eserinde yer verdiği Divân-ı İnşâ mektuplarını ve resmi yazıları bu eserden almıştır. Bu eserin sadece, 573-575/1177-1180 yılları olaylarından bahseden III. cildi ile 578-579/1182-1184 yılları olaylarını içine alan V. cildi zamanımıza kadar gelmiştir. Bu ciltler Oxford Bodleian Library'de bulunmaktadır. Eserin V. cildini Fâtih Sâlih Hüseyin (Amman 1987), II. cildini de Mustafa el-Hayyânî (Amman 1987) neşretmiştir. *el-Barku's-Şâmî*'nin II. cildinin Bûndârî tarafından 620/1223 yılı civarında *Sene'l-Berki's-Şâmî* adıyla yapılan muhtasarının 583/1187 yılı sonuna kadarki kısmı günümüze ulaşmıştır. Muhtasarın 575/1180 yılı sonuna kadar gelen kısmı Ramazan Şeşen (Beyrut 1971), tamamı Fethiye en-Nebrâvî (Kahire 1979, 1982) tarafından yayımlanmıştır. Çalışmamızda ise Ramazan Şeşen tarafından neşredilen kısmı kullanılmıştır¹³.

¹² Ramazan Şeşen, "İmâdüddin el-İsfahânî", 7uj6rtfu *İslâm Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul, 2000, 174-176.

¹³ Ramazan Şeşen, 174-176.

g. İbn Bîbî (ö. 681/1282)

Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî el-Müştehir bi-İbn Bîbî el-Müneccime aslen İran'lıdır. Celaleddin Harezşah hizmetinde olan Bîbî ailesi Yassı Çemen Savaşı'ndan (627/1230) sonra Eyyûbîlere sığınmış daha sonra oradan da Türkiye Selçukluların hizmetine girmiştir. İbn Bîbî'nin *el-Evamiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* adlı eseri Türkiye Selçukluları hakkında en önemli kaynaklardan biridir. Eser 588-680/1192-1281 yılları arasını kapsar. Genel olarak eserini bizzat şahit olduğu olayları, görüp işittiği haberlere ve belgelere dayanarak kaleme almış ve herhangi bir yazılı kaynak kullanmamıştır. Ancak bazı bölümlerde Kaniî-i Tûsî'nin manzum *Selcuğnâme*'sini kullandığı rivayet edilir. Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler arasındaki münasebetleri ele alan en önemli kaynaklardan biridir. Çalışmamızda da Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler arasındaki 1218 yılında gerçekleşen Halep Seferi konusunda yararlanılmıştır. Çalışmamızın bu eserin Mürsel Öztürk tarafında Türkçeye kazandırılan tercümesinden yararlanılmıştır¹⁴.

ğ. İbn Hallikân (ö. 681/1282)

Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî 608/1211'de Erbil'de doğdu. Harun Reşid döneminde yaşayan önemli olan Bermekî ailesine mensuptur. Eğitimini Erbil de babasının yaptığı Muzafferiyeye Medresesi'nde gördü. 18 yaşına geldikten sonra Musul'a giderek Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'den ders aldı. Daha sonra Haleb'e giderek İzzeddin İbnü'l-Esîr ve Yâkut el-Hamevî ile tanışarak onların bilgilerinden de faydalandı. Hadis, fıkıh, tarih, siyaset, kitabet, şiir ve edebiyatla uğraştı. İbn Hallikân 26 Receb 681'de (30 Ekim 1282) Dımaşk'ta vefat etti¹⁵.

Eseri *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, 654-672/1256-1273 tarihleri arasında Kahire'de yazıldığı ancak 680/1281 yılına kadar da ilavelerde bulunduğu bilinmektedir. Eser, İslâm'ın başından eserin yazıldığı döneme kadar yaşamış ve herhangi bir alanda meşhur olmuş kadın, erkek 800 kadar şahsın biyografilerini içermektedir. Sultanlar, emirler, vezirler, eşraf, muhaddisler, filozoflar, şairler, tarih-

¹⁴ Abdülkerim Özeydin, "İbn Bîbî", *İslâm Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul, 1999, 379-382.

¹⁵ Günaltay, *a.g.e.*, 189-190; Abdülkerim Özeydin, "İbn Hallikân", *İslâm Ansiklopedisi*, XX, İstanbul, 1999, 17-19.

çiler, coğrafyacilar, vs. hakkında alfabetik sıraya göre bilgi verir. Eyyûbî Devleti ve ailesinin fertleri, melikler, emirler ve önemli şahsiyetler hakkında bilgi verirken İbn Hallikân'ın eserinden faydalanıldı¹⁶.

h. Süryani Mihâil (ö. 1200)

Süryani Mihail Vekâyinâmesi Eyyûbî tarihine dair önemli bilgiler içeren bu eserde sistematik biçimde gelişen olayların tarihi dizini verilmiştir. XII. yüzyılın sonuna kadar olan bilgileri aktarmaktadır. Eser, dönemin ışık tutmakta ve o zamanda yaşamış farklı dinlere mensup kişiler arasındaki ilişkilere dair önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışmamızda ise bu eserde Eyyûbîlerle ilgili bölüm, Selâhaddin Eyyûbî ve el-Melikü'l-Efdal olan konularından yararlanılmıştır. Türkçeye Hrant D. Andreasyan tarafından 1944 yılında çevrilmiştir.

i. Kemâlüddin İbnü'l-Adîm (588-660/1193-1262)

Ebü'l-Kâsım Kemalüddin Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî, 588/1192 yılında Haleb de dünyaya geldi. Haleb, Dımaşk, Bağdat gibi önemli İslâm şehirlerinde pek çok âlimden ders aldı. Kur'an, fıkıh, tarih, edebiyat ve inşaa sahalarında önemli âlimlerden ders görmüştür. 28 yaşında iken Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir tarafından şehrin Şâdbaht ve Hallâviyye medreselerine müderris olarak atanmıştır. O, vefat ettikten sonra oğlu el-Melikü'l-Azîz'in vezirliğini yapmış, daha sonra bu görevi 1237-1260 yılları arasında el-Melikü'n-Nâsır b. Selâhaddin Yusuf zamanında da sürdürmüştür¹⁷.

Eseri *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, Haleb tarihi, coğrafyası ve önemli şahısları ile ilgili önemli bilgiler verir. *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, *Buğyetü't-Taleb*'in özeti olup kronolojik sıraya göre olayları kapsar. Eserlerde Haleb'le ilgili bilgilerinin yanı sıra Eyyûbî Devleti'nin diğer üyeleri, Zengîler, Türkiye Selçuklu, Artuklular, Haçlılar ve Celaleddin Harezşah hakkında da bilgi verir¹⁸. Çalışmamızda ise bu eserlerde Eyyûbîlerle ilgili bölüm, Selâhaddin Eyyûbî ve el-Melikü'l-Efdal olan konularından faydalanılmıştır.

¹⁶ Günaltay, *a.g.e.*, 190-191; Özaydın, "İbn Hallikân", 17-19.

¹⁷ Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm", *İslâm Ansiklopedisi*, XX, İstanbul, 1999, 478-479.

¹⁸ Sevim, "İbnü'l-Adîm", 478-479.

i. İbnü'l-Kalânîsî (ö. 555/1160)

Ebû Ya'lâ er-Reîsülec el-Mecdürüesâ el-Amîd Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşki et-Temîmî Dımaşk'ta dünyaya geldi. Şam'da iyi bir eğitim alan İbnü'l-Kalânîsî şair ve iyi bir hattat olmakla beraber çeşitli idarî görevlerde de bulundu. *Hilâl es-Sabî* ve *Târîhu Dımaşk*, eserlerinin yazarıdır. *Târîhu Dımaşk*, Fâtımîler ve Karmatîler'in Suriye ve Dımaşk'a hâkim olmak amacıyla verdikleri mücadeleler, Fâtımîler'in Suriye hâkimiyeti, Suriye halkının onlarla mücadelesi, Dımaşk'taki kabileler, sosyal hayat, halkın kurduğu teşkilâtlar, imar faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Abbâsîler, Büveyhîler, Selçuklular, Börîler, Zengîler, İsmâîlîler ve müellifin bizzat şahit olduğu I ve II. Haçlı Seferleri hakkında en önemli kaynaktır. Biz ise tezimizde XI ve XII. yüzyılda Dımaşk etrafında meydana gelen olayları yansıtan *Târîhu Dımaşk (Zeyl Târih-i Dımaşk)*, eserinin Onur Özatağ tarafından Tükçe'ye çevirisini kullandık. Bu eser özellikle Eyyûbîler öncesindeki Suriye hakkında değerli bilgiler verir. Ayrıca Zengî Devleti'nin doğuşu ve yükselişi dönemlerinde Eyyûbîler'in rolünü yansıtmaları bakımından oldukça değerlidir. Selçukluların Dımaşk'ı ele geçirmesi, Haçlıların buradaki ilk icraatları ve Fâtımî-Haçlı ilişkilerinin mahiyeti gibi pek çok önemli olay eserde ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır¹⁹.

j. Ebû Şâme

Ebü'l-Kâsım Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî 599/1203 yılında Dımaşk'ta doğdu. 665/1267 yılında yine aynı şehirde vefat etti. Kaşının üzerindeki büyük bir ben sebebiyle "benli" anlamına gelen Ebû Şâme denilmiştir. Öğrenimine Şam'da başlayarak Mısır'da devam etti. Çalışmamızda müellifin çalıştığımız dönemi kapsadığı için *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye ve Terâcimu Ricâli'l-Karni's-Sâdis ve's-Sâbi'* adlı eserlerinden yararlandık. Eser, genel olarak Nûreddîn Mahmûd Zengî ve Salâhaddîn Eyyûbî dönemlerine ayrılmıştır²⁰.

B. Eyyûbîlerin Tarih Sahnesine Çıkışı

Eyyûbî Devleti'nin ismi, Esedüddin Şîrkûh el-Mansûr'un (ö. 564/1169) ağabeyi ve Selâhaddin Eyyûbî'nin (571-589/1175-1193) babası olan Necmeddin

¹⁹ Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Kalânîsî" *İslâm Ansiklopedisi*, XXI, İstanbul, 2000, 99-100.

²⁰ Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *İslâm Ansiklopedisi*, X, İstanbul, 1994, 233-235.

Eyyûb'e dayandırılır²¹. Necmeddin Eyyûb, Şâdî'nin oğludur²². Selâhaddin Eyyûbî'nin babası Necmeddin Eyyûb'un Azerbaycan'da bulunan Duvîn²³ şehrine bağlı Ecdânekân köyünde dünyaya geldiği rivayet edilir. Hangi tarihlerde dünyaya geldiği kesin olarak bilinmemektedir²⁴. İbn Hallikân, Eyyûbîlerin kökeni için birçok araştırma yaptığını ancak birçok kitapta dahi Şâdî'den daha yukarısını görmediğini anlamaktadır²⁵. İbnü'l-Esîr, Eyyûbî ailesinin kökenin Hezbâniyye Kürtlerinden olan Revvâdiyye aşiretinden geldiğini belirtir²⁶. Kimi kaynaklar Eyyûbî Devleti'nin Hezbâniyye Kürtlerinden Revvâdiyye aşiretine mensup olduğunu belirtirken bazı kaynaklar ise onların Kürt ve Arap karışımı olduğunu yazmaktadır²⁷. Fakat Selâhaddin

²¹ Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (Thk.: İhsân Abbâs), Dâr-ı Sadr, Beyrût, t.y., VII, 139; Ali Muhammed Sallâbî, *Eyyûbi Devleti Selahaddin Eyyûbi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, (Trc.: Şerafettin Şenaslan), İstanbul, 2016, 247-248; Ahmet Demir, *Ahlat ve Çevresinde Eyyûbî Hâkimiyeti*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2011, 16; Harun Yılmaz, *El-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dimaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, 2; Yavuz Şenbaş, *Eyyûbî Sultanı Melik Kâmil Döneminin Siyasî Tarihi (615-635/1218-1238)*, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2017, 9; Mehmet Salmezzem-Abdulkerim Bingöl, "Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Müslüman Olmayanlara Yönelik Uygulamalarının Kur'ân Perspektifinden Değerlendirilmesi", *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbi Sempozyumu*, II, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 21.

²² Abdurrahmân b. Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, (Haz.: Üstaz Halil Şahhâde ve Süheyil Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, t.y., V, 289; Abdulhalim Oflaz, "Eyyûbî Ailesinin İlk Dönem Tarihleri", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, Iğdır, 2016, 39.

²³ Tiflis yakınlarında Azerbaycan sonlarında İran bölgesinde bulunan bir şehirdir. Bkz.: Şihabüddin Ebi Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, er-Rumi el-Bağdadi, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut, 1977, II, 491.

²⁴ İbn Hallikân, *a.g.e.*, VII, 139; Bahaaddin bin-Şeddad, *Selahaddin-i Eyyûbi*, (Çev.: Mehmet Selim Bilge), Diyarbakır, 2015, 39; Osman Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni", *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Erzurum, 2012, 387; A. Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 38-39; Ahmet Demir, "XII ve XII. Yüzyıllarda İslam Dünyasının Siyasal ve Sosyal Durumu" *Uluslararası Seyfuddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 2009, 4.

²⁵ İbn Hallikân, *a.g.e.*, VII, 139-140; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 40; Oflaz, *Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil Döneminin Siyasî Tarihi*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2016, 24; Ali Beyyümi, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler*, (Çev.: Abdulhadi Timurtaş), İstanbul, 2005, 60.

²⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Târihi el-Kâmil fi't Târih Tercümesi*, (Çev.: Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın), İstanbul, 1987, XI, 277; İbnü'l-Esîr, *et-Târihu'l-Bâhr fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye*, (Thk.: Abdülkadir Ahmed), Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, t.y., 119; Taner Atmaca, *X-XIII. Yüzyıllar Arasında Halep ve Çevresi*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, 62.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *et-Târihu'l-Bâhr fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye*, 119; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VII, 139-145; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, (Çev.: Mehmet Keskin), İstanbul, 1994, XII, 467; Abu'l-Farac, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul), Ankara, 1950, II, 401; Şeref Han, *Şerefname (Kürt Tarihi)*, (Çev.: Mehmet Emin Bozarlan), İstanbul, 1971, 71; Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hülefa*, (Haz.: Mahir İz), 1985, V, 251; Abdullah Nasih Ulvan, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, (Çev.: M. Salih Çakmaklı), İstanbul, 1992, 19-20; Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi*, IV, (Çev.: Salih Tuğ), İstanbul, 1981, 138; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 60-62; Sallâbî, *a.g.e.*, 247-248; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 40; Gürbüz, *a.g.m.*, 387-388; Mustafa Kılıç, *Melik Nâsır II. Salahaddin Yusuf Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicri 634-659/ Miladi 1236-1261)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştır-

Eyyûbî döneminde vezirlik yapan Bahaedin İbn Şeddâd, onun Arap olduğu iddialarını kabul etmediğini dile getirir²⁸. Eyyûbî ailesinin Kürt olduğu hususunda tarihçiler genel olarak görüş birliği içerisindedir²⁹.

Eyyûbîlerin atası olan Şâdî, Irak Selçuklularının Bağdat şahnesi³⁰ (sübaşısı), Mücahidüddin Bihrûz el-Hâdim'in³¹ daveti üzerine oğullarıyla beraber Bağdat'a geldiler. Mücahidüddin Bihrûz el-Hâdim Şâdî'nin çocukluk arkadaşı idi³². Eyyûbîler memleketleri olan Duvîn'den 498-502 (1105-1109) yılları arasından ayrılmışlardı³³.

Şâdî, Bihrûz tarafından Tikrît kalesine³⁴ nâib olarak atandı. Onun ölümünden sonra ise oğlu Necmeddin Eyyûb bu görevi üstlendi. Bazı görüşlere göre ise Tikrît'e

maları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2001, 25; Demir, *Ahlat ve Çevresi*, 16; Bedrettin Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, 7; Ömer Tay, *Selahaddin-i Eyyûbînin Tasavvufî Yönü ve Tarikatlar ile Münasebeti*, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2017, 15; Şenbaş, *a.g.t.*, 9-10; İbrahim Barca, "Selâhaddin Eyyûbî'nin Beraber Yaşama Dair Algısı ve Bu Yöndeki Pratikler", *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, II, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 235; Abdul Rahman Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, (Çev.: Pınar Arpaçay), İstanbul, 2015, 41-42; Faruk Sümer, "Eyyûbî Hükümdarı El-Melik El-Âdil ve Komşu Türk Hanedanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul, 1991, 11; Ahmet Demir, "Medreselerin Gelişmesinde Eyyûbîlerin Rolü" *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Uluslararası Sempozyum*, II/29 Haziran-1 Temmuz 2012, Bingöl, 2013, 460.

²⁸ Oflaz, *Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil*, 26; Abdullah Nasıh Ulvân, *Kudüs Fatihî Selâhaddin-i Eyyûbî*, (Çev.: Mustafa Salih Çakmaklı), İstanbul, 1992, 17; Tay, *a.g.t.*, 15.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *et-Târihu'l-Bâhr fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye*, 119; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VII, 139-145; Şeref Han, *a.g.e.*, 71; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 251; Ulvan, *a.g.e.*, 17-18; Demir, "Medreselerin Gelişmesinde Eyyûbîlerin Rolü" 460; Bedrettin Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*, İstanbul, 2017, 25; Tay, *a.g.t.*, 15; Şenbaş, *a.g.t.*, 9-10.

³⁰ Bölgenin güvenliğinde sorumlu olan kişilere denir. Bkz.: Erdoğan Merçil, "Şahne", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, 292-293.

³¹ *Bihrûz el-Hâdim, Duvîn'de Şâdî'nin arkadaşı idi. İki beraber büyüüp yetişmişlerdi. Bihrûz yaşadığı zor şartlardan dolayı Duvîn'i terk etmek zorunda kaldı. Irak'a giderek Selçuklu sultanlarının hizmetine girdi. Dönemin Selçuklu Sultanı Muhammed b. Melikşâh'ın nezdindeki konumu yükselen Bihrûz, sultanın çocuklarının lâlâlığına kadar yükselebildi. Onun bu konumu Sultan Muhammed'in yerine geçen oğlu Sultan Mesud döneminde de devam etti. Nihâyet 502/1108 yılında Sultan Mesud b. Muhammed b. Melikşâh'ın kendisine verdiği görevi eksiksiz ve en güzel bir şekilde yerine getirince Bağdat şihneliğine atandı ve Tikrît de kendisine iktâ olarak verildi. Bkz.: Ali Beyyumî, *a.g.e.*, 62-63; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 43; Tay, *a.g.t.*, 16.*

³² Ahmet Demir, *Ahlat ve Çevresinde Eyyûbî Hâkimiyeti*, 17; Nevzat Keleş, "İnsanların En Kibarlarından: Selçukluların Bağdat Şahnesi Bihrûz el-Hâdim" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/2, 2015, 466-467; Osman Tunç, "Revadi Aşiretinden Eyyûbî Devletine", *Haçlı Seferlerinin 900. Yıldönümünde Uluslararası Selâhaddin'i Eyyûbî Sempozyumu*, 23-24 Kasım, Diyarbakır, 1996, 207-2010; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 43-44; Kılıç, *a.g.t.*, 26; Atmaca, *a.g.t.*, 62.

³³ Keleş, *a.g.m.*, 468.

³⁴ Bu şehir, Bağdat ile Musul arasında olup Bağdat'a daha yakındır. Bkz.: Yakut el-Hamevî, *a.g.e.*, II, 38-39; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 39; Gülistan Çoban Eminoglu, "Kılıcın Gölgesinde Kalem Ya da Selâhaddin Eyyûbî'nin İlmî Kişiliği", *Uluslararası selâhaddin Eyyûbî sempozyumu*, I, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 149.

Şâdî'nin değil de oğlu Necmeddin Eyyûb'un atandığı söylenir³⁵. Tikrît'e ilk olarak Şâdî'nin atanmış olması muhtemeldir; çünkü kabri Tikrît'tedir³⁶.

Irak Selçukluları hükümdarlarından Sultan Me'sud, Abbâsî Halifesi el-Müsterşid-Billâh (512-529/1118-1135)'a haber gönderip Bağdat'ta kendi adına hutbe okutulmasını istedi. Ancak Abbâsî Halifesi bu teklifi reddederek hutbenin Sultan Sencer'in kimin adına okumasını isterse onun adına okutacağını söyledi. Bu durumu hazmedemeyen Sultan Me'sud, Abbâsî Halifesine karşı Musul Atabeyi İmâdüddin Zengî'den yardım istedi. İmâdüddin Zengî ise bu isteği kabul etti. Böylece Sultan Me'sud ile İmâdüddin Zengî, savaşmak için Abbâsî Halifesi üzerine yürüdüler. Abbâsîlere karşı 525/1131 yılında yapılan savaşta Musul Atabeyi İmâdüddin Zengî (521-541/1127-1146) Tikrît yakınlarında Abbâsî Halifesi ile Karaca Saki'nin³⁷ kuvvetlerine yenildi. Askerlerinden birçoğu öldürülen İmâdüddin Zengî de aldığı yaralar sonucunda Tikrît yakınlarına gelince Necmeddin Eyyûb, ona adamlarını gönderip Dicle'den salimen geçmesini sağladı. Bu yardım sebebiyle Abbâsîlerin elinden kurtulan İmâdüddin Zengî, aldığı yaralar sebebiyle Tikrît'te on beş gün boyunca kaldı. Yarası tedavi edilip iyileştikten sonra memleketi Musul'a döndü. Meydana gelen bu olayın ardından İmâdüddin Zengî ile Necmeddin Eyyûb arasında bir dostluk oluşmaya başladı. Bu olayı duyan Bihrûz el-Hâdim durumdan her ne kadar rahatsız olduysa da hiçbir şey yapamadı³⁸.

Necmeddin Eyyûb'un kardeşi Şîrkûh el-Mansûr'un 532-533/1137-1138 yılında Tikrît'te Bihrûz'un has adamlarından birini öldürmesi, ailenin mezkûr metbularıyla ilişkilerinin bozulmasına yol açtı. Sebep sadece bu da değildi. İki kardeşin ulaştıkları güç ve Tikrît halkına karşı elde ettikleri hâkimiyet Bihrûz el-Hâdim'i rahatsız etmiş olmalı ki Eyyûbî ailesinden kurtulmak için bu olayı bir fırsat olarak gördü. Bu

³⁵ Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devri*, İstanbul, 2000, 24-25; Ramazan Şeşen, "Selçuklu Eyyûbî İlişkilerinden Bahseden Kaynaklar ve Çalışmalar" *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, IV, 25-26 Nisan, 1994, 117; Ali Beyyumî, *a.g.e.*, 64-65; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 43-44.

³⁶ Eminoğlu, *a.g.m.*, 150; Ramazan Şeşen, *Kudûs Fatihî Selahaddin Eyyubi*, İstanbul, 2015, 21. Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 45; Gürbüz, *a.g.m.*, 389-390; Ziya Polat, *Salahaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudûs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015, 62-63; Kılıç, *a.g.t.*, 26; Tay, *a.g.t.*, 16-18; Şenbaş, *a.g.t.*, 10-11; Eminoğlu, *a.g.m.*, 150; Azzam, *a.g.e.*, 43; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyubi ve Devlet*, İstanbul, 1987, 36-37.

³⁷ Abbâsî Halifesinin komutanı. Bkz.: Ali Beyyumî, *a.g.e.*, 65.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, X, 532; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 36; Ali Beyyumî, *a.g.e.*, 65-68; Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*, 7; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*, 25-26; Demir, *Ahlat ve Çevresi*, 17-18.

sebeplerden ötürü Bihrûz el-Hâdim, Necmeddin Eyyûb'e iktâsı olan Tikrît'ten ayrılması için bir mektup yazdı. İki kardeş, Bihrûz el-Hâdim'in isteğine karşı itaat ederek ailelerini ve eşyalarını kalenin dışına çıkartıp ayrılmak için hazırlandılar. Eyyûbî ailesinin yönetiminden memnun olan Tikrît halkı bu durumdan haberdar olunca çok üzüldüler ve onları uğurlamak için toplandılar. Çünkü Necmeddin Eyyûb Tikrît'te nâiblik yaptığı süre boyunca sahip olduğu değerlere bağlı kalarak ilim irfan sahibi kişilere karşı mütevazılığıyla halk tarafından çok sevilen biri olmuştu. Eyyûbî ailesi Tikrît'ten ayrıldığı gün Necmeddin Eyyûb'un, bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Adını Yusuf koydu. Eyyûbîler, 532-533/1137-1138 senesinde Tikrît'ten ayrılarak Musul'da bulunan İmâdüddin Zengî'nin yanına gittiler. Musul Atabeyi İmâdüddin Zengî onları ihtişamlı bir merasimle karşıladı. Her iki kardeş Kafkasya'dan geldikleri vakit hem siyâsî yetenekleriyle hem de askerî kabiliyetleriyle kendilerini ispatlamış, yetkin kişilerdi. Nitekim Tikrît'i uzun süre yönetmek suretiyle bunu bilfiil de ispatlamış ve Musul'da da aynı kabiliyeti göstermişlerdi³⁹. İmâdüddin Zengî 533-534/1139-1140 yılında Dımaşk'da bulunan Ba'lebek⁴⁰'i ele geçirince Necmeddin Eyyûb'a hem başarılarından dolayı hem de ona olan mihnet borcunu (Tikrît'te onu ölümden kurtarmıştı) bir nebze olsun ödemek arzusuyla buranın yöneticiliğini ona verdi. Şîrkûh el-Mansûr da başarılı faaliyetleri sayesinde İmâdüddin Zengî'nin değerli kumandanları arasına girmeyi başardı⁴¹.

³⁹ İki kardeşin yetkin bir kişilikle Dovin'den ayrıldıklarına dair Bkz.: R. Stephen Humphreys, "Eyyûbî Konfederasyonunun Kökenleri", *Selahaddin'in Mirası*, İstanbul, 2000, 107-171; iki kardeşin nitelikli yetkin kişiliklerini şöyle tasvir etmektedir: "*Selahaddin'in babası Necmeddin Eyyûb ile amcası Esedüddin Şirkûh Irak'a geldiklerinde çoban değildiler. Siyaset ve idarecilik hususunda yüksek derecede bilgi sahibiydiler*", Sallâbî, *a.g.e.*, 247; Mustafa Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", *DİA*, XXXIX, 203; Bedrettin Basuğuy, *Eyyûbîler*, İstanbul, 2017, 25; Bkz.: Ahmet Demir, *Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şirkûh Dönemi*, s.3, 15. No'lu dipnot.

⁴⁰ Ba'lebek, Dımaşk'a birkaç günlük uzakta olan tarihî bir yerdir. Bkz.: Yakut el-Hamevî, *a.g.e.*, I, 453.

⁴¹ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 39; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (Trc.: İsmail Yiğit), İstanbul, 1992, 132; Gülay Ögün Bezer, İmâdüddin Zengî, *DİA*, XXXIV, İstanbul, 2013, 458-461; Gürbüz, *a.g.m.*, 391-392; Aysel Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara, 2013, 42-43; Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*, 7; Bedrettin Basuğuy, *El-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyub Döneminde Eyyûbî Devleti (637-647/1240-1249)*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2016, 24; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 66-70; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 45-48; Kılıç, *a.g.t.*, 26; Atmaca, *a.g.t.*, 62-63; Tay, *a.g.t.*, 17-19; Şenbaş, *a.g.t.*, 11; Barca, *a.g.m.*, 235-236; Azzam, *a.g.e.*, 43-45; Sallâbî, *a.g.e.*, 249-250; Demir, *Ahlat ve Çevresi*, 18; Keleş, *a.g.m.*, 468-469.

İmâdüddin Zengî 540/1146 senesinde Ca'ber Kalesi'nde⁴² Frenk asıllı Yaran-kaş adlı hizmetkârı tarafından öldürüldü⁴³. O, vefat edince oğulları Seyfeddin Gazî Musul'u, Nûreddin Mahmud Zengî (540-569/1146-1174) ise Haleb'in idaresini aldı. Bu olay iki kardeş arasında taht mücadelesine neden oldu. Bu fırsattan yararlanan Dımaşk Atabeyi Muînüddin Üner, Ba'lebek'i kuşattı. Ba'lebek'in yöneticiliğini yapan Necmeddin Eyyûb, İmâdüddin Zengî'nin oğullarından yardım istedi. Ancak Nûreddin Mahmud, Urfa kuşatmasıyla, Seyfeddin Gazî de Musul meselesiyle uğraştığı için kardeşlerden hiçbiri yardıma gidemedi. Necmeddin Eyyûb tek başına bir şey yapamayacağını anladı daha doğrusu çok fazla kan dökülmesinden çekindiği için meseleyi anlaşma yoluyla çözümenin daha doğru olacağını düşündü. Dımaşk'ta kendisine önerilen iktâlar karşılığında Ba'lebek kalesini ona teslim etti. Böylece Necmeddin Eyyûb ve onunla beraber olan ailenin diğer üyeleri, Dımaşk Atabeyliği'nin idaresine bağlandılar⁴⁴. Necmeddin Eyyûb'un, Ba'lebek'i Muînüddin Üner'e teslim ederek Dımaşk'ta kalması, Nûreddin Mahmud'un hoşuna gitmemişti. Çünkü babası İmâdeddin Zengî döneminde Zengîler, Eyyûbî ailesine kapılarını açmış ve onlara iktâlar vermişlerdi.

1148 yılında İkinci Haçlı Seferi meydana geldi. Bu seferin amacı Haçlıların 1144 yılında Ruha (Urfa) şehrinin İmâdüddin Zengî'nin eline geçmesine karşı Dımaşk'ı almak istemeleriydi. Haçlı birliklerinin başında Fransa Kralı IV. Louis ve Almanya İmparatoru III. Konrad (1138-1152) vardı. Avrupa devletleri birleşerek 1148 yılında Dımaşk'ı kuşattılar. Haleb Emiri Nûreddin Mahmud ve Musul Emiri Seyfeddin Gazî'nin yardıma gelmesiyle Haçlı birlikleri Dımaşk surları önünde yenilgiye uğratıldı. Nûreddin Mahmud, devletin selameti ve güvenliği için Dımaşk'ı alması gerektiğini anlamıştı. Bu amaçla birkaç defa Dımaşk'a sefer düzenlediyse de burayı almayı başaramadı. Zamanında babası İmâdüddin Zengî de burayı almak için birkaç defa girişimde bulunmuş fakat başarılı olamamıştı. Şîrkûh el-Mansûr, Nûreddin Mahmud'un emriyle, Dımaşk'ta bulunan ağabeyi Necmeddin Eyyûb ile haberleşip şehrin fethi konusunda kendilerine yardımcı olmasını istedi. Necmeddin Eyyûb

⁴² Suriye'nin kuzeyinde Fırat nehrinin kenarında bir kaledir. Bkz.: Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1992, 525-527.

⁴³ İbn Kalânîsi'ye göre İmâdüddin Zengî, Frenk asıllı Yarancaş Zekevî adlı bir hizmetkârı tarafından uyurken öldürülmüştür. Bkz.: İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl -I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*, (Çev.: Onur Özatağ), İstanbul, 2015, 156; Bezer, *a.g.m.*, 458-461.

⁴⁴ Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 36-37; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbiler*, 26; Erdoğan Merçil, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, İstanbul, 2003, 138.

onların taleplerine olumlu cevap verdi. Eyyûbî ailesinin desteği sayesinde Nûreddin Mahmud 549/1154 yılında Dımaşk'ı ele geçirdi. Böylece Zengî Devleti'nin içinde önemli mevkilere getirilen Necmeddin Eyyûb ve Şirkûh'un iktâları genişlemiş oldu⁴⁵.

Fâtımî Devleti (909-1171)'nin ⁴⁶ son dönemlerinde Mısır'da, güçlü olan kumandanlar iktidardaki veziri devirip onun yerine istedikleri kişileri vezir yapıyorlardı. Bu da devlet içinde kargaşaların ve isyanların çıkmasına sebep oluyordu. Bu dönemde İslâm âleminin başına bela olan Haçlılar, Fâtımî Devleti'nin yaşadığı bu karışıklıktan faydalanıp Mısır'ı almak için harekete geçtiler. Bu durumdan haberdar olan Nûreddin Mahmud, hac ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak aynı zamanda ülkesini Haçlı istilalarına karşı korumak için Mısır'ı almaya karar verdi. Bu sıralarda Mısır'da Başhacib Dırğâm b. Âmir, Fâtımî veziri Şâver b. Mücir'i görevinden uzaklaştırarak onun yerine geçti. Şâver b. Mücir, bu olaydan sonra soluğu Nûreddin Mahmud'un yanında alarak ondan yardım istedi. Nûreddin Mahmud'un aradığı fırsat ayağına gelmişti. Şâver b. Mücir'in isteğini kabul edip I. Mısır Seferini gerçekleştirmek üzere Esedüddin Şirkûh el-Mansûr ve Selâhaddin Eyyûbî'yi Mısır'a gönderdi. Ancak bunun karşılığında Nûreddin Mahmud, Şâver b. Mücir'den bazı iktâların kendisine verilmesini teklif etmiş; o da bu teklifleri kabul etmişti. 559/1164 yılında gerçekleştirilen I. Mısır Seferi sonucunda Dırğâm b. Âmir yaptığı isyandan dolayı öldürüldü. Şâver b. Mücir tekrar vezirlik makamına geçti. Fakat o, Nûreddin Mahmud ile yaptığı antlaşmayı yerine getirmediği gibi onun aleyhine Haçlılarla antlaşma yaptı. Vaziyet böyle olunca Haçlılar, Şirkûh el-Mansûr ile mücadeleye girdiler. Şirkûh el-Mansûr, savunma merkezini Bilbis'e taşıyarak Nûreddin Mahmud'dan yardım istedi. Nûreddin Mahmud, bu haberi alınca Haçlılara ait bazı yerleri fethedip Banyas üzerine yürüdü. Bunun üzerine, hem Haçlıların hem de Şirkûh el-Mansûr'un Mısır'dan ayrılması şartıyla aralarında antlaşmaya varıldı. Bu sefer sonucunda Mısır'ın zengin-

⁴⁵ İbn Kalânîsî, *a.g.e.*, 162-176; Hasan, *a.g.e.*, 132; Gürbüz, *a.g.m.*, 393-394; Abdurrahman Kurt, *Eyyübîler Devrinde Hadis Dımaşk (570-658/1174-1260)*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Kahramanmaraş 2019, 6; Oflaz, "Eyyübî Ailesi", 47-49; Kılıç, *a.g.t.*, 26; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 71-81; Şenbaş, *a.g.t.*, 11-12; Azzam, *a.g.e.*, 45-47, 60-62; Abdülkadir Turan, *Nûreddin Mahmud Zengî ve Devri*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2018, 98-99, 125-142.

⁴⁶ Fâtımîler Devleti, 909-1171 İfrikiye'de ortaya çıkan ve esası Şîî-İsmailî hareketine dayanan bir devlettir. Bkz.: Mehmet Salih Arı, "Salahaddin-i Eyyübî'nin Fâtımî Halifeliğini Ortadan Kaldırması", *Uluslararası Selâhaddin Eyyubi Sempozyumu*, II, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 105.

lik ve servetine karşılık ülkenin sahipsiz ve zaaf içinde olduğunu anlayan Şîrkûh el-Mansûr, Nûreddin Mahmud'u Mısır'a tekrar sefer yapma hususunda teşvik etti⁴⁷.

560/1165 yılında Şâver b. Mücir'e karşı Dirğam b. Âmir taraftarları isyan ettiler. Ancak bu isyan başarısız oldu. Bunun üzerine isyan edenler, kendilerine yardım etmesi için Nûreddin Mahmud'a haber gönderdiler. Nûreddin Mahmud, daha önce Şâver b. Mücir'in yaptığı ihanetinden dolayı ayağına gelen bu fırsatı değerlendirmek istedi. Şîrkûh el-Mansûr da daha önce Mısır'ın stratejik konumundan ve iktisadî zengiliğinden etkilendiği için Nûreddin Mahmud, kendisinden II. Mısır Seferini yapmasını istediği zaman bu teklifi büyük bir şevkle kabul etti. Şîrkûh el-Mansûr yanında Selâhaddin Eyyûbî'nin de bulunduğu bir orduyla 560/1165 tarihinde Mısır'a doğru hareket etti. Şâver b. Mücir ve Haçlılar durumdan rahatsız oldukları için Şîrkûh el-Mansûr'un ordusunu el-Babeyn denilen yerde karşıladılar. Bütün zorluk ve güçlüklerle rağmen Şîrkûh el-Mansûr, Dirğam b. Âmir'in taraftarlarının desteğiyle Mısır'da Haçlı kuvvetlerine karşı büyük bir başarı elde etti. Bu başarıdan sonra Şîrkûh el-Mansûr buradan ayrılıp İmam Şafîî mezarını ziyaret etmeye gitti. Selâhaddin Eyyûbî İskenderiyye'de tek başına kalınca Haçlılar bunu fırsat bilerek şehri kuşattılar. Selâhaddin Eyyûbî bunun üzerine amcası Şîrkûh el-Mansûr'dan yardım talebinde bulundu. Ancak Şîrkûh el-Mansûr, durumun ciddiyetini kavrayınca Haçlılardan barış teklifinde bulundu. Buna göre önceki seferde olduğu gibi her iki taraf arasında esir değişimi yapılacak ve taraflar Mısır'ı terk edecekti. Böylece anlaşma yapıldıktan sonra Zengîler ve Haçlılar 562/1167 yılında Mısır'dan ayrıldılar⁴⁸.

Haçlılar, bir süre sonra Zengîlerle yaptığı antlaşmaya sadık kalmayıp önce Bilbis'i daha sonra Kahire'yi kuşattılar. Bu durum üzerine Fâtımî Halifesi el-Âdîd-Lidînillâh (1160-1171), Nûreddin Mahmud'dan yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Nûreddin Mahmud 564/1169 yılında Mısır'a bir sefer daha düzenledi. Şîrkûh el-Mansûr, bu sefer büyük bir süvari birliğiyle Mısır'a doğru hareket etti. Eyyûbîlerle, Fâtımîlerin anlaşmasını ve Şîrkûh el-Mansûr'un Mısır'a doğru hareket ettiğini ha-

⁴⁷ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 73-74; Ali Beyyûmî, *a.g.e.*, 96-111; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 261-262; Hasan, *a.g.e.*, 132-133, 230-231; Gürbüz, *a.g.m.*, 395-396; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 49-50; Şenbaş, *a.g.t.*, 12; Arı, *a.g.m.*, 108-109; Azzam, *a.g.e.*, 84-93; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 42-59; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1998, 214-215.

⁴⁸ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 75-76; Ali Beyyûmî, *a.g.e.*, 112-123; Hasan, *a.g.e.*, 133, 230-231; Gürbüz, *a.g.m.*, 396-397; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 50; Şenbaş, *a.g.t.*, 13; Arı, *a.g.m.*, 109-110; Azzam, *a.g.e.*, 92-94; Maalouf, *a.g.e.*, 215-218; Cécile Morrisson, *Haçlılar*, (Çev.: Nermin Acar), Ankara, 2005, 49.

ber alan Haçlılar, kuşatmayı kaldırıp burayı terk ettiler. Mısır'a gelen Şîrkûh el-Mansûr, sözünü tutmaması ve onlara karşı Haçlılarla işbirliği yapmasından dolayı Şâver b. Mücir'i öldürdü⁴⁹.

1164, 1165 ve 1169 yılları arasında yapılan Mısır seferleri Eyyûbî ailesi için tarihî bir dönüm noktası oldu. Bu seferler sonucu Mısır'ı ele geçiren Şîrkûh el-Mansûr, Fâtîmî Halifesi el-Âdîd-Lidînillâh tarafından vezir tayin edildi⁵⁰. Fakat iki ay sonra Şîrkûh el-Mansûr vefat etti. Bunun üzerine, Şîrkûh el-Mansûr'un danışmanı Fâkih İsa el-Hakkârî ve yanındakiler Selâhaddin Eyyûbî'nin vezir olması için harekete geçtiler. Nihayet, Şîrkûh el-Mansûr'un yeğeni Selâhaddin Eyyûbî 564/1169 yılında Halife el-Âdîd-Lidînillâh tarafından Fâtîmî Devleti'nin veziri olarak tayin edildi. Aynı zamanda Nûreddin Mahmud'un Mısır nâibi oldu. Selâhaddin Eyyûbî vezir olduktan sonra ailesinin yanına gelmesi konusunda Nûreddin Mahmud Zengî'den ricada bulunmuştu. O da Selâhaddin Eyyûbî'nin bu teklifini istemeyerek de olsa kabul etmişti. Selâhaddin Eyyûbî'nin ailesini yanına getirmesi Nûreddin Mahmud'u endişeye düşürmüştü dahası bu endişesini hareketlerine de yansıtıyordu. Bununla birlikte Selâhaddin devlete olan bağlılığını sürdürmüştü⁵¹.

Selâhaddin Eyyûbî, Mısır'da hâkimiyetini tam olarak yerleştirmek ve kendi kararlarını uygulamak için bir taraftan Mısır halkının güvenini kazanmaya bir taraftan da Fâtîmî Devleti'ni ve onun destekçilerini zayıflatmak için özenle çalışıyordu. Selâhaddin Eyyûbî, halkın vergilerini azaltması konusunda yaptığı çalışmalar daha sonra onun Mısırda yapmak istediği hedeflerini gerçekleştirmesinde olumlu katkıları

⁴⁹ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 76-78; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 112-133; Hasan, *a.g.e.*, 233-234; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 57-60; Morisson, *a.g.e.*, 49; Gürbüz, *a.g.m.*, 398; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 50-51; Arı, *a.g.m.*, 110-111; Şenbaş, *a.g.t.*, 12-14; Şîrkûh el-Mansûr, Şaver'i öldürme taraftarı değildi. Ancak Şaver, Şîrkûh el-Mansûr ve yanındakilere bir yemek ziyafeti verip onları zehirlemek istedi. Bu haber Selâhaddin Eyyûbî'ye ulaşınca durumu amcasına izah etti. Buna rağmen amcası bu durumu kabul etmedi. Şîrkûh el-Mansûr, İmam Şafîî mezarına gittiği bir sırada Selâhaddin Eyyûbî ve yanındakiler Şaver b. Mücir'i esir aldılar. Daha sonra Abbâsî Halifesinin de Şaver'in başını istemesi sonucu Şîrkûh el-Mansûr, Şaver'i öldürmek zorunda kaldı. Bkz.: Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 261-262.

⁵⁰ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 78; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 135-136; Hasan, *a.g.e.*, 234; Gürbüz, *a.g.m.*, 398-399; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 50-51.

⁵¹ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 79-80; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 143-150; Hasan, *a.g.e.*, 133, 234-235; Azzam, *a.g.e.*, 99-114; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 57-60; Maalouf, *a.g.e.*, 220-225; Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, (Çev.: Mustafa Daş), İstanbul, 2010, 176; Ramazan Şeşen, "Selehaddin-i Eyyubi Şahsiyeti ve Zamanı", *Haçlı Seferlerinin 900. Yıldönümünde Uluslararası Selâhaddin-i Eyyûbî Sempozyumu*, 23-24 Kasım, Diyarbakır, 1996, 23-24; Gürbüz, *a.g.m.*, 399; Kılıç, *a.g.t.*, 27; Kuşçu, *a.g.e.*, 47-50; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 51-52; Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*, 8; Şenbaş, *a.g.t.*, 13-15; Atmaca, *a.g.t.*, 64-65; Tay, *a.g.t.*, 25-28; Eminoglu, *a.g.m.*, 150-151; Cemal Toksoy, "Selâhaddin Eyyubinin Başarısının sırları", *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, I, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 322-328; Arı, *a.g.m.*, 111-113.

da bulunmuştur. Mısırlılar, Selâhaddin Eyyûbî'ye güven duyarak onun etrafında toplandı. Onun, halkı sünnilleştirme politikası haricinde uyguladığı siyaset Mısırlılar tarafından kabul edildi. Mezhep politikası da, küçük propaganda ve isyanlar sonucunda başarılı olmuştur⁵².

Fâtımî Halifesi el-Âdîd-Lidînillâh (ö. 567/1171)'ın vefatıyla Selâhaddin Eyyûbî, Nûreddin Mahmud ve Mısır'daki sünnî halkın desteğini alarak Şîu Fâtımî etkisini ortadan kaldırmak için harekete geçti. Nûreddin Mahmud'un isteği doğrultusunda 567/1171 yılında Selâhaddin Eyyûbî, Fâtımî Devleti'ni ortadan kaldırarak Mısır'da Abbâsîler adına hutbe okuttu⁵³.

Selâhaddin Eyyûbî'nin elde ettiği başarı ve güç onu, Zengî Devletine olan bağlılığından koparmadı. Ancak 569/1174 yılında Nûreddin Mahmud'un vefatından sonra işler değişti. Onun yerine küçük yaştaki oğlu Melik Sâlih İsmail geçti. Mısır'da bulunan Selâhaddin Eyyûbî, Melik Sâlih İsmail'e bağlılığını bildirerek hutbeyi onun adına okuttu ve onun adına sikke bastırdı. Ancak küçük yaşta olması, Nûreddin Mahmud'un emirleri arasında Melik Sâlih İsmail'in atabeği olma konusunda anlaşmazlıklara neden oldu. Dımaşk'taki emirlerin arasındaki anlaşmazlıkların artmasının yanında Musul ve Haleb gibi şehirlerde kontrolü ele alan emirlerin Dımaşk'tan bağımsız olarak hareket etmeye başlaması bölgede siyasî bir krize neden oldu. Bu olayların büyümesinden endişe eden bazı Dımaşklı emirler, Şemseddîn b. Mukaddem etrafında birleşerek Selâhaddin Eyyûbî'ye mektup yazıp şehre davet ettiler. Selâhaddin Eyyûbî Dımaşk'a gelerek yönetimi ele geçirdi. Ondan sonra Abbâsî Halifesi Müstazî Billâh (1170-1180)'a bir mektup yazarak hâkimiyetini tanımasını istedi. Böylece Abbâsî Halifesi tarafından ona bir elçi heyetiyle beraber temliknâme⁵⁴ ve hi'lat gönderildi. 12 Şevval 570/6 Mayıs 1175 yılında Selâhaddin Eyyûbî, bağımsızlığını ilan

⁵² Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 82-84; Hasan, *a.g.e.*, 133, 234-235; Gürbüz, *a.g.m.*, 399-400; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 170-171; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 52-53; Arı, *a.g.m.*, 112- 118; Barca, *a.g.m.*, 236; Azzam, *a.g.e.*, 117-126.

⁵³ Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 166-170; Hasan, *a.g.e.*, 238; Gürbüz, *a.g.m.*, 401-402; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 53-54; Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*, 8-9; Atmaca, *a.g.t.*, 65; Şenbaş, *a.g.t.*, 14-15; Eminoğlu, *a.g.m.*, 151; Toksoy, *a.g.m.*, 328; Arı, *a.g.m.*, 112- 118; Barca, *a.g.m.*, 236; Azzam, *a.g.e.*, 124-126; Yasemin Sarı, "Abbâsî Halifeleri İle Olan Münasebetleri" *Uluslararası Selâhaddin Eyyubi Sempozyumu*, II, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 589-592.

⁵⁴ Sözlükte temlik "mülk olarak vermek" anlamındadır. Terim olarak bir hükümdarın mirî araziden veya şahıslardan devlete intikal eden arazi ve binalardan bazı yerleri devlete hizmet etmiş kimselere mülk şeklinde tahsis etmesini ifade eder. Bununla ilgili belgeye temlik-nâme (mülk-nâme) denilir. İslâm devletlerinde bilhassa devlete hizmeti geçenlere hükümdar tarafından mülk olarak verilen yerlerin belgesini ifade eden terimdir. Bkz.: Mehmet İpşirli, "Temliknâme", *İslâm Ansiklopedisi*, XXXX, İstanbul, 2011, 430-431.

etti ve kendi adına hutbe okutup sikke bastırmaya başladı. Böylece bağımsız Eyyûbî Devleti kesin kurulmuş oldu. Melik Sâlih İsmail ise Haleb'e gönderildi ve Selâhaddin Eyyûbî'nin hâkimiyetini tanıdı. Melik Sâlih İsmail vefat edene kadar buranın idaresini üstlendi. Onun 579/1183 yılında vefatının ardından Haleb, Selâhaddin Eyyûbî'nin kontrolüne geçti. Daha sonra burayı oğlu el-Melikü'z-Zâhir'e verdi. Haleb'in alınması ile Mısır ve Şam bölgesi yeniden tek bir siyasî çatı altında toplanmış oldu⁵⁵.

Eyyûbî Devleti'nin kuruluş tarihi bazılarına göre Selâhaddin Eyyûbî'nin Fâtımî Devleti'nde 564/1169'da vezir olması, bazılarına göre Fâtımî Devleti'nin 567/1171'de ortadan kaldırılması, bazılarına göre ise Nüreddin Mahmud'un 569/1174'deki vefatıyla olduğunu söyler. Fakat hukukî yönden Eyyûbî Devleti'nin kuruluş tarihini Selâhaddin Eyyûbî'nin bağımsızlığını ilân ettiği, Mayıs 570/1175'ten başlatabiliriz. Çünkü Abbâsî Halîfesi Müstazî Billâh'ın Selâhaddin Eyyûbî'yi tanınması da bu tarihte gerçekleşmiştir⁵⁶.

C. Eyyûbî Devleti'nin Önemli Merkezleri

Eyyûbîler XII. yüzyılın sonu XIII. yüzyılın başı itibariyle İslâm Dünyası'nın siyasî alanda çalkantılı bir süreçte devletini kurmuşlardır. Mısır, Irak, Suriye ve Güney Arabistan'da yaklaşık bir asır hüküm süren Eyyûbîler, İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Eyyûbî hanedan üyeleri, gerek kendi girişimleri, gerekse devlet eliyle kurdukları müesseselerle İslâm dünyasında ilimlerin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.⁵⁷

Eyyûbî Devleti'nin teşkilat yapısı genel olarak Selçukluların teşkilat yapısına dayanmaktaydı. Selçukluların uyguladıkları iktâ sistemi ile Zengîler ve Şeddâdîlerin

⁵⁵ Bahaaddin bin-Şeddad , *a.g.e.*, 89-90; İmâd el-Din Muhammed b. Muhammed b. Hâmîd el-Katib el-İsfâhânî, *El-Bark El-Şamî*, (Nşr.: Ramazan Şeşen), İstanbul, 1979, V, XXXIV-XXXVI; Ali Beyyûmî, *a.g.e.*, 211-213; Hasan, *a.g.e.*, 134-136; Gürbüz, *a.g.m.*, 402-404; Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 54-55; Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*, 9; Ziya Polat, "Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı 576/1180 Yılı Antlaşması", *Journal Of Islamic Jerusalem Studies*, Summer, 2016, 2; Atmaca, *a.g.t.*, 66-68; Yasemin Sarı, *a.g.m.*, 592-594; Turan, *a.g.t.*, 283-290; Şenbaş, *a.g.t.*, 15; Coşkun Alptekin, "Musul Atabegliği (Zengîler) (1227-1233)" *DGBİT*, VII, İstanbul, 1989, 560-563; Nadir Karakuş, Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22/1, Haziran, 2018, 202; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*, 27-29.

⁵⁶ Oflaz, "Eyyûbî Ailesi", 56-57; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 69-73; Sallâbî, *a.g.e.*, 253.

⁵⁷ Ali Beyyûmî, *a.g.e.*, 64-65; Tülay Yürekli, "Eyyûbî Ailesi Kadınları", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 2011, 330

iktâ sistemi birbirine benzemektedir. Şadî ve iki oğlu zamanında Şeddadî Devleti'nde yetişmiş ve orada şekillenmiş birer emîr idiler. Eyyûbî Devleti'nin iktâ sistemi ise bu devletlerden alınmadır. Selâhaddin Eyyûbî, Suriye ve Irak topraklarında hâkimiyetini sağladıktan sonra önemli şehirlere Eyyûbî ailesi içerisinde melikler tayin etti. Böylece Zengî topraklarının tamamı Eyyûbî hâkimiyetine girdi. Selâhaddin Eyyûbî, aile dışındaki askerî komutanlara ve devlet adamlarına zengin iktâlar vererek, devlete bağlılıklarını sağlamlaştırdı⁵⁸.

Eyyûbîler, Sultan Selâhaddin'in ülkesini çocukları arasında paylaşırması şeklindeki geleneği devam ettirdiler. Selâhaddin'in vefatından sonra yeğenlerini bertaraf ederek idareyi ele alan kardeşi el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin Ebubekir de aynı sistemi uygulayarak önemli şehirlere kendi çocuklarını atadı. Bu nedenle kardeşler arası çekişmeler, taht kavgaları ve iktidar mücadelesi Eyyûbî Devleti içerisinde sıkça karşılaşılan bir durum haline gelmiştir⁵⁹. (Önemli bir noktanın belirtilmesinde fayda vardır, o da şudur: Vefat eden Eyyûbî sultanları, oğullarından birini, kendine veliaht yapar ve vefatından sonra tüm yetkilerinin ona verileceğini ve diğer kardeşlerin de ona uymaları gerektiğini belirtir.)

Eyyûbî Devleti idârî açımdan her ne kadar birbirinden bağımsız beylikler olarak görünseler de meliklere verilen topraklar doğrudan doğruya devletin malı sayılmaktaydı. Mısır'da veya Dımaşk'ta bulunan melik diğer melikler tarafından büyük sultan olarak tanınmakta ve hutbelerde büyük sultanın adı zikredilmekteydi. Bununla birlikte melikler oldukça geniş yetkilere sahiptiler. İdare ettikleri bölgenin savunması, toprağın işletilmesi, halkın ihtiyaçlarının karşılanması, imâr faaliyetlerinin yürütülmesi gibi hususlar onların yetkisi altında, görevleri arasında idi. Hatta başka devletlerle ikili temaslarda dahi bulunabilmekteydiler. Her bir melikin kendine özel askerleri bulunmaktaydı. Sultan, gönderdiği fermanlar ve sultanlık alametleriyle meliklerin atamasını yapmaktaydı. Bir melik öldüğünde onun yerine oğlu geçmekteydi. Büyük Sultan, bir melikin vefat etmesi durumunda vefat eden melikin idare ettiği toprakları melikin yerine geçen oğluna verdiğiine dair bir menşûr ve hükümdarlık alametlerini göndermekteydi. Eyyûbî Sultanı, menşûrda yer alan şartlara riayet ettiği sürece başka bir melikin topraklarına el koyamazdı⁶⁰.

⁵⁸ Kuşçu, *a.g.e.*, 372.

⁵⁹ Ramazan Şeşen, *Salâhaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memluklar (1193-1260)*, İstanbul, 2007, 277.

⁶⁰ Kuşçu, *a.g.e.*, 372.

Mısır, hem stratejik hem de ekonomik üstünlüğünden dolayı Eyyûbîlerin en önemli bölgesiydi ve büyük sultan burada ikamet etmekteydi. Bunun yanında topraklarının büyük çoğunluğu Şam bölgesinde olduğu için başta Dımaşk olmak üzere Haleb, Hama, Humus gibi şehirler de büyük öneme sahipti. Selâhaddin Hama, Hums ve Ba'lebek'i ele geçirdikten sonra bu şehirlere meliklikler kurdu. el-Melikü'l-Âdil zamanında ise Hısnıkeyfâ, Meyyâfârikîn ve Kerek meliklikleri ortaya çıktı. Eyyûbî ailesine mensup melikler tarafından idare edilen ve gerek idârî, gerekse stratejik açıdan en fazla önem arz edenler Mısır, Dımaşk, Haleb, Hama, Humus, Ba'lebek ve el-Cezîre olan meliklikleri idi⁶¹.

Eyyûbî Devleti'nin coğrafi ve siyasi açıdan tanınması amacıyla bir takım bu devletin bazı beldelerinin tanıtılmasında fayda mülâhaza edilmektedir:

a. Mısır

Fâtımî Devleti'nde kargaşanın olduğu bir dönem de Fâtımî Halifesi, Nûreddin Mahmud'dan yardım istediği zaman, kendisine Şîrkûh el-Mansûr ve Selâhaddin Eyyûbî idaresinde bir ordu gönderilmiştir. Eyyûbî ailesi buradaki kargaşayı giderdikten sonra, Şîrkûh el-Mansûr onun vefatından sonra Selâhaddin Eyyûbî Fâtımî Devleti'nin Mısır veziri oldu. Selâhaddin Eyyûbî, bilahare Nûreddin Mahmud'un desteğiyle Fâtımî Devleti'ne son vermiş ve Nûreddin Mahmud'un vefatından bir müddet sonra da bağımsızlığını elde etmiştir. Bundan dolayı Mısır, Eyyûbî Devleti için önem arz etmektedir⁶².

Mısır, siyasi, ticarî ve ekonomik imkânlarının yanında Sina Yarımadası sayesinde doğal bir koruma alanına da sahipti. Nil Nehri'nin suladığı geniş ve verimli tarım arazileri nedeniyle Mısır, tarım ve ekonomik açıdan önemli bir zenginliğe sahipti. Eyyûbîlerin elindeki Mısır'ın en önemli şehirleri Kahire, İskenderiye ve Dimyat'tı. Bunlardan Dimyat ve İskenderiye deniz ticareti açısından ayrı bir öneme sahip liman şehirleriydi. Dünyanın başka devletleriyle İslâm Dünyası arasındaki ticarî faaliyetler açısından bu iki şehir önemli iki merkez durumundaydı. Mısır, ekonomik açıdan sa-

⁶¹ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *DİA*, XII, İstanbul, 1995, 24.

⁶² Önder Kaya, *Eyyûbî Devleti Meliklerinden El-Eşref Muzaffereddin Musa Döneminin Siyasi Tarihi (597/1200-635/1237)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000, 4; Önder Kaya, *Salâhaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbîler*, İstanbul, 2007, 29; Kuşçu, *a.g.e.*, 3.

hip olduğu zenginliklerden dolayı daha önce de devletlerarası mücadelelere sahne olduğu gibi Eyyübî Devleti döneminde de bu durum devam etti⁶³.

Selâhaddin Eyyübî'nin 589/1193'deki vefatından sonra veliahdı olan oğlu el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali, Dımaşk'ta sultan olarak devletin başına geçti. Mısır'da el-Melikü'l-Azîz Osman, Haleb'te ise el-Melikü'z-Zâhir Gazi vardı. el-Melikü'l-Azîz önce tek başına ağabeyi el-Melikü'l-Efdal'in bulunduğu Dımaşk'a iki sefer düzenledi; ancak başarısız oldu. Daha sonra Mısır'a sahip olmanın verdiği avantajla amcası el-Melikü'l-Âdil'le anlaşarak üçüncü seferinde Dımaşk'ı ele geçirdi. el-Melikü'l-Azîz bu zaferle birlikte devletin başına geçerek Eyyübî Devleti'nin Sultanı oldu. Fakat İktidarı ele geçirdikten sonra Dımaşk'ı amcası el-Melikü'l-Âdil'e vererek büyük bir hata yaptı. Çünkü en büyük rakibi olacak olan amcasının gücüne güç katmış oldu. el-Melikü'l-Azîz'in 1198'deki vefatından sonra yerine dört yaşındaki oğlu el-Melikü'l-Mansûr geçti. Küçük yaşta olduğu için amcası el-Melikü'l-Efdal Sarhad'dan Mısır'a gelerek onun nâibliğinde devleti idare etmeye başladı. Ancak bir süre sonra el-Melikü'l-Âdil burayı ele geçirdi. el-Melikü'l-Efdal tekrar Sarhad bölgesine geri çekilmek zorunda kaldı. el-Melikü'l-Âdil (1200-1218) böylece Eyyübî Devleti'nin tek sahibi oldu. el-Melikü'l-Âdil'in vefatından sonra yerine oğlu el-Melikü'l-Kâmil (1218-1238) geçti. el-Melikü'l-Kâmil de önceleri amcası ve babası gibi devleti muhafaza etmeye çalıştı. Fakat ömrü buna vefa etmedi. Onun vefatından sonra devletin başına II. Adil (1238-1240), Melikü's Salih Necmeddin Eyyüb (1240-1249), Melikü'l Muazzam Turanşah (1249-1250) ve Melikü'l Eşref Musa (1250-1254) geçmiştir. Eyyübî Devleti'nin halefi olan Memlûkların ortaya çıkışıyla beraber bu devlete son verildi⁶⁴.

b. Dımaşk

Konum itibariyle eski çağlardan beri önemli bir şehir olan Dımaşk'ın, bölgenin en önemli merkezi ve ticarî açıdan şah damarı olduğunu söyleyebiliriz. Şehir, Anadolu, Mezopotamya, Arabistan ve Mısır'dan gelen malların toplandığı ve ticaretin yapıldığı merkezlerden birisi idi. Şam bölgesinde hâkimiyet sağlamak isteyen güçlerin Dımaşk'a sahip olması gerekmekte, bu açıdan şehir siyasî anlamda stratejik bir önem de taşımaktaydı. Dımaşk, İslâm hâkimiyeti döneminde de hacca giden hacıların uğrak yerlerinden biriydi. Önemli bir ticaret merkezi olan Dımaşk, stratejik yö-

⁶³ Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 4-5.

⁶⁴ Cengiz Tomar, "Mısır", *DİA*, XXIX, Ankara, 2004, 560-561.

nünün yanında sahip olduğu doğal güzellikleri, bahçeleri ve temiz sularıyla da bölge için büyük önem arz etmekteydi⁶⁵.

Nûreddin Mahmud'un 570/1174'teki vefatından sonra yerine 11 yaşındaki oğlu Melik Salih İsmail geçti. Ancak yaşının küçüklüğünden dolayı Dımaşk ve Haleb'teki emirler birbirlerine girdiler. Bu kargaşanın sona erdirilmesi ve birliğin dağılmaması için Şam'ın ileri gelenleri Mısır'a haber göndererek Selâhaddin Eyyûbi'yi Şam'a davet ettiler. Selâhaddin Eyyûbî, Mısır'dan gelerek bölgedeki kargaşalara son verdi. 1175'te şehre hâkim olup bağımsızlığını ilan ederek burayı devletin merkezi haline getirdi. Eyyûbî Devleti topraklarının büyük bir kısmının Suriye bölgesinde olmasında Dımaşk'ın Selâhaddin Eyyûbî döneminde merkez olarak kullanılmasının da etkili olduğu söylenebilir. Selâhaddin Eyyûbî, Dımaşk'ın yanı sıra Hıms, Ba'lebek ve Hama gibi Suriye'nin kilit merkezlerini de ele geçirdi. Bunda onun takip ettiği Haçlılara karşı İslâm birliğini sağlama siyaseti etkili olmuştur⁶⁶. Başarılı bir İslâm Birliğini gerçekleştirme siyasetini yürüten Selâhaddin Eyyûbî, Suriye, Mısır, Sudan, Libya, Tunus, Yemen, Hicaz, el-Cezire ve Hilat ülkelerini hâkimiyetine aldıktan sonra asıl düşman olan Haçlılara yönelmiş, 1187'de kazandığı Hittin muharebesiyle Kudüs Krallığına son vererek Beytü'l Makdis'i tekrar İslâm topraklarına katmıştır.

Selâhaddin Eyyûbî'nin 1193 yılında vefatından sonra Dımaşk'ta yerine oğlu el-Melikü'l-Efdal geçti. Ancak el-Melikü'l-Efdal bir süre sonra devlet işlerini ihmal etti; dahası devletin önemli kademelerinde bulunan ümerayı da küstürdü. Hal böyle iken bu emirlerden bazıları Mısır'a, bazıları da Haleb'e gitti. Mısır'a giden ümera kesimi el-Melikü'l-Azîz Osman'ı Dımaşk'ı alması için teşvik etmeye başladılar. el-Melikü'l-Azîz Dımaşk'a yaptığı seferler sonucunda burayı ele geçirdi. el-Melikü'l-Efdal'in, el-Melikü'l-Azîz tarafından saf dışı bırakılmasının ardından Dımaşk el-Melikü'l-Âdil'e verildi. 1196 yılından itibaren şehir, el-Melikü'l-Âdil'in soyundan gelen melikler tarafından idare edildi. Bu yenilgiden sonra el-Melikü'l-Efdal Sarhad⁶⁷ bölgesine gitti. 597/1201 yılında el-Melikü'l-Muazzam Dımaşk'ta babası el-

⁶⁵ Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 1997, 311-312; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev.: E. Ziya Karal), Ankara, 1975, 185.

⁶⁶ Kaya, *Eyyubî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 10-11; Eric Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri: Şam* (Trc.: H. Ebru Aksoy), İstanbul, 2012, 203-206; Humphreys, *a.g.e.*, 116; Ramazan Şeşen, "Eyyübîler", *DGBİT*, VI, İstanbul, 1987, 301-432; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti (Hicri 569-589- Milâdî 1174-1193)*, İstanbul, 1983.

⁶⁷ Sarhad, Dımaşk bölgesinde Havran merkezine bağlı korunaklı bir kaledir. Bkz.: Yakut el-Hamevî, *a.g.e.*, III, 401.

Melikü'l-Âdil'in nâibi olarak şehri idare etmeye başlamış, el-Melikü'l-Âdil'in 615/1218 yılında vefat etmesiyle birlikte şehre tam olarak hâkim olup burada bağımsız bir şekilde hüküm sürmüştür. Dımaşk'ın Eyyûbî Devleti'ne başkentlik etmesi, Selâhaddin Eyyûbî, el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'l-Adil dönemleriyle sınırlıdır. Eyyûbî Devleti'nin merkezi sonraki sultanlar döneminde Mısır'a taşınacaktır. Bunun en önemli nedeni, sultan olacak melikin Mısır'da ikamet etmeye başlamasıdır⁶⁸.

Dımaşk, el-Melikü'l-Âdil sonrası dönemde kardeşlerin üzerinde hâkimiyet tesis etmek istedikleri bir yer oldu. el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Eşref, Dımaşk hakimi olan kardeşleri el-Melikü'l-Muazzam'a karşı ittifak ederlerken, el-Melikü'l-Muazzam da onlara karşı Hârezmşahlar (1097-1231) gibi dış güçlerle ittifak arayışlarına yöneldi. Bu durum el-Melikü'l-Muazzam'ın 624/1227'de vefat etmesine kadar devam etti. Şehre, el-Melikü'l-Muazzam'ın vefat etmesinden birkaç yıl sonra el-Melikü'l-Eşref, onun vefatıyla da el-Melikü'l-Kâmil hâkim oldu⁶⁹.

c. Haleb

Şam bölgesinin en önemli şehirlerinden biridir. Mezopotamya'dan Anadolu'ya ve İran'dan Akdeniz'e giden ticaret yollarının kesiştiği yerdedir. Coğrafi konumu nedeniyle kervanların uğrak noktası olmuştur. Şehir, ticaret sayesinde zenginlikte ve medeniyette yükseldi. Ancak bu bölgede sınırlarını genişletmek isteyen devletlerden dolayı birçok kez istilalara maruz kalıp tahribata uğradı⁷⁰.

Selâhaddin Eyyûbî, önemli bir konuma sahip olan Haleb şehrini Nûreddin Mahmud'un oğlu Melik Salih İsmail'in vefatından sonra 579/1183 yılında Eyyûbî idaresine kattı. O, burayı önce oğlu el-Melikü'z-Zâhir'e, daha sonra kardeşi el-Melikü'l-Âdil'e verdi. Fakat 582/1186 yılında ise Haleb'i tekrar oğlu el-Melikü'z-Zâhir'e verdi. Devletin diğer önemli bölgelerini de oğulları arasında taksim etti. Şehir, el-Melikü'z-Zâhir döneminde en parlak günlerini yaşadı. Onun döneminde surlarda gerekli tamirler yapıldı. Ticarî hayatın iyice canlandığı, birçok mimarî eserin yapıldığı Haleb'in kültür ve ilim merkezi haline geldiği belirtilmelidir⁷¹.

Haleb, Eyyûbî Devleti yıkılana kadar Selâhaddin Eyyûbî'nin çocukları tarafından idare edilen tek şehir durumundaydı. el-Melikü'z-Zâhir Haleb'i amcası el-

⁶⁸ Humphreys, *a.g.e.*, 116; Yılmaz, *a.g.t.*, 14-15.

⁶⁹ Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabğlığı(Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985, 185.

⁷⁰ Kılıç, *a.g.t.*, 31; Tâlib Yâzîcî, "Halep", *DİA*, XV, İstanbul, 1997, 239.

⁷¹ Kaya, *Salâhaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbiler*, 35.

Melikü'l-Âdil'e karşı savunduğu gibi Haçlılara karşı da korumaya çalıştı. Türkiye Selçuklu Devletiyle iyi geçinip amcasının genişleme politikasından dolayı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'le (I. Saltanat Dönemi 1192-1196, II. Saltanat Dönemi 1205-1211) İttifak kurdu. Ancak el-Melikü'z-Zâhir'in 613/1216'daki ölümünden sonra Türkiye Selçukluları buraya saldırıda bulundu. Selçukluların Halep üzerine gerçekleştirdikleri seferlerin ortaya çıkardığı tehlikelerden el-Melikü'l-Eşref'in yardımıyla kurtulan el-Melikü'z-Zâhir'in oğlu el-Melikü'l-Azîz, ilerleyen yıllarda bütün siyasî hareketlerinde el-Melikü'l-Eşref'in en büyük destekçisi oldu. el-Melikü'l-Eşref'in, Dımaşk hâkimi el-Muazzam'a karşı giriştiği faaliyetlerde Halep idarecileri her seferinde el-Melikü'l-Eşref'i destekledi. Diğer önemli merkezler el-Melikü'l-Âdil'in iktidarı ele almasının ardından onun çocukları tarafından idare edilmeye başlandı⁷².

ç. el-Cezîre

Siirt, Meyyâfârikîn⁷³ (Silvan), Fırat'ın batısındaki Adıyaman bölgesini ve Zap havzasını içine alan bölgeye el-Cezîre denir. Stratejik açıdan önemli olan bölge, Anadolu, Şam ve Irak bölgelerinin birleştiği bir noktada olup aynı zamanda oldukça verimli arazilere, zengin otlaklara ve akarsulara sahip olduğundan tarih boyunca siyasî güçlerin dikkatini üzerine çekmiştir⁷⁴.

Selâhaddin Eyyübî 581/1185 yılında Meyyâfârikîn'i aldıktan sonra burayı, yeğeni el-Melikü'l-Muzaffer Takiyüddin Ömer'e verdi. Takiyüddin Ömer'in vefatından sonra yerine Hama meliki olan oğlu el-Melikü'l-Mansûr geçti. Ancak onun genç yaşta bu kadar geniş topraklara sahip olması Selâhaddin Eyyübî tarafından doğru karşılanmadığı için el-Melikü'l-Mansûr'un el-Cezîre'deki topraklarını kardeşi el-Âdil'e verdi⁷⁵.

el-Cezîre toprakları üç bölgeye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Diyar-ı Bekir⁷⁶ olup Eyyübîlerin elinde bulunan en önemli şehri Meyyâfârikîn'di⁷⁷. el-Melikü'l-Âdil

⁷² Kılıç, *a.g.t.*, 33-34; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 305-309; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 500-501

⁷³ Diyarbakır'a bağlı en önemli beldelerden biridir. Günümüzde de Silvan olarak bilinir. Bkz.: Minorsky, "Meyyâfârikîn", *İA*, VIII, Eskişehir 1997, 195-201.

⁷⁴ Yakut el-Hamevi, *a.g.e.*, II, 134-135; Abdurrahim Tufantoz, *Mervanoğulları (380/990-478/1085)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994, 1-3; Kaya, *Eyyubî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 6-7; Seyfettin Çetin, *Yâkût el-Hamevi'nin Mü'cemü'l-Büldân'da Kürtler*, İstanbul, 2014, 49.

⁷⁵ Abdülgani Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, (Haz.: Mustafa Öztürk, İbrahim Yılmazçelik), Elazığ, 2004, 63; Kaya, *Eyyubî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 6-7; Ahmet Demir, "Eyyübîler Döneminde Cizre ve Çevresi", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, 14-16 Mayıs, 2010, 73-74.

⁷⁶ "Sınırları Dicle'nin batısından Nusaybin'e nazır el-Cebel, Hıskeyfâ, Âmid, Meyyâfârikîn, Siirt, Hizan, Hânî ve bunların arasında kalan yerlerden oluşmaktadır"; Bkz.: Çetin, *a.g.e.*, 51.

598/1201 yılında bu şehri oğlu el-Evhâd'e verdi. el-Evhâd kısa sürede kendisine ait toprakları babası ve kardeşi el-Melikü'l-Eşref sayesinde genişletmiş Ahlat, Muş ve Malazgirt'i ele geçirerek Sökmen hanedanlığına (1100-1207) son vermiştir. İkinci bölge Diyar-ı Mudar⁷⁸ olup Harput haricinde Eyyübîlerin elinde ve el-Âdil'in oğlu el-Eşref'in kontrolüne verildi. el-Eşref'in kontrolündeki en önemli şehirler Urfa ve Harran'dı ve el-Eşref daha sonra amcasının oğlu el-Melikü'l-Efdal aleyhine genişleyerek Rakka⁷⁹, Surûc⁸⁰ ve Re'sü'l-Ayn⁸¹'ı da kontrolü altına aldı. el-Cezîre'deki üçüncü bölge Diyar-ı Râbi'a⁸² el-Melikü'l-Âdil'in diğer oğlu Melik Hâfız'a bıraktığı Câ'ber kalesi ve çevresidir⁸³.

el-Melikü'l-Evhâd'in 613-614/1210-1211 yılında vefatıyla elindeki topraklar kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in hakimiyetine geçti. Babasından sonra bölgenin tek hâkimi durumuna geldi. Kardeşi el-Melikü'l-Muazzam'ın vefatından sonra el-Melikü'l-Eşref'in Dımaşk'ı almasına rıza gösteren el-Melikü'l-Kâmil Muhammed buna karşılık Harran, Rakka, Suruc ve Re'sü'l-Ayn'ı aldı. Böylece el-Cezîre topraklarının büyük bir kısmı el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Eşref arasında paylaşıldı. el-Cezîre'de bulunan Ahlat, 1229 yılında Harezmsah hükümdarı Celâleddin (1220-1231) tarafından her ne kadar istila edildiyse de daha sonra Eyyübî ve Türkiye Selçuklularının birleşmesiyle 1230 yılında Yassı Çemen savaşında geri alınıp Eyyübîlere verildi. Ancak daha sonra Türkiye Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) tarafından Ahlat alındı. Bu durum Eyyübî ve Türkiye Selçuklularının arasının iyice bozulmasına neden oldu. Eyyübî melikleri ve beylerince yönetilen el-Cezîre toprakları, kimi zaman Selçuklular ve Hârezmsahların istilalarına da maruz kalmıştır⁸⁴.

⁷⁷ Minorsky, *a.g.m.*, 195-201; Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, (Çev.: Cengiz Tomar-Adnan Eskikurt), İstanbul, 2015, 124.

⁷⁸ "Fırat'ın doğusunun yakınlarında düz arazilerde bulunan Harran, Rakka, Şimşat, Suruç ve Tell Mevzen'den oluşmaktadır". Bkz.: Çetin, *a.g.e.*, 51.

⁷⁹ Rakka fırat bölgesinde bulunan önemli şehirlerden biridir. Bkz.: Ernest Honigman, "Rakka", *İA*, IX, İstanbul, 1988, 607-610.

⁸⁰ El-Cezîre bölgesinin Diyarı Mudar Bölümü şehirlerinden olan Suruc, Harran'a yakın beldedir. Bkz.: Plessner, "Surûc", *İA*, XI, İstanbul, 1979, 66-67.

⁸¹ Duneysir, Harran ve Nusaybin arasında kalan, tatlı su kaynaklarıyla el-Cezîre'nin meşhur büyük şehirlerden biridir. Bkz.: Çetin, *a.g.e.*, 119.

⁸² "Re'sü'l-Ayn cihetindeki Musul arazileri ile Nusaybin, Duneysir, Habur ve bunlar arasında kalan şehir ve köylerden oluşmaktadır". Bkz.: Çetin, *a.g.e.*, 51.

⁸³ Tufantoz, *a.g.t.*, 1-3; Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 6-7; Yılmaz, *a.g.t.*, 16-15.

⁸⁴ Ramazan Şeşen, *Salahâddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul, 1983, 12; Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 7-8.

d. Hama

Dımaşk ve Haleb'i birbirine bağlayan bir merkez olan Hama, bu konumundan dolayı sürekli Dımaşk ve Haleb meliklerinin mücadelelerine sahne oluyordu. Asî Nehri'nin yakınlarında kurulan şehir tarıma dayalı iyi bir ekonomiye sahipti. Ayrıca Dımaşk ve Haleb arasındaki ticaret için önemli bir geçiş güzergâhı olmasından dolayı ticaretten de önemli ölçüde gelir elde etmekteydi⁸⁵.

Selâhaddin Eyyübî 573/1178 yılında Hama'yı yeğeni el-Melikü'l-Muzaffer Takıyyüddin Ömer'e verdi. O, aynı zamanda Mısır'da nâiblik yapıyordu. Daha sonra 581/1185 yılında Selâhaddin Eyyübî onu Mısır nâibliğinden alarak Hama'ya ilaveten kendisine Meyyâfârikîn bölgesini de verdi. Mısır nâibliğine ise oğlu el-Melikü'l-Azîz'i getirdi. Takıyyüddin Ömer'in 1191 yılındaki vefatından sonra yerine genç yaştaki oğlu el-Melikü'l-Mansûr geçti. Selâhaddin Eyyübî diğer şehirleri alarak ona sadece Hama'yı bıraktı⁸⁶.

el-Melikü'l-Mansûr dönemi, Hama Eyyübîleri için ilmî-kültürel anlamda son derece verimliydi. Tarih ilmine meraklı olan bu melik, *Mizmaru'l-Hakâik ve Sırru'l-Halâik* adlı bir tarih kitabı yazmıştır⁸⁷. Onun döneminde önemli tarihçilerden bazıları şunlardır; İbn-Ebi'd-Dem, İbnü'n-Nazif, İbn Vâsıl, Ebû'l-Fidâ ve Yâkût el-Hamevî idi. el-Melikü'l-Mansûr şehri hem Eyyübî meliklerine karşı hem de Haçlılara karşı muhafaza etmek zorunda kaldı. Hama, Haleb ve Dımaşk yolu üzerinde olması bir yandan avantaj sağlarken bir yandan da dezavantaj oluyordu. Çünkü yukarıda da zikrettiğimiz gibi sürekli mücadelelerde rol oynamış ve önemli geçit yolu üzerinde olduğu için ilmî, ticarî ve kültürel bakımında zenginleşmiştir. Onun yerine daha sonra oğlu el-Melikü'n-Nâsır geçti. Onun zamanında Dımaşk meliki el-Melikü'l-Muazzam'ın baskısıyla karşılaşan Hama hâkimi el-Melikü'n-Nâsır, el-Cezîre hâkimi el-Melikü'l-Eşref'ten yardım istedi. el-Melikü'l-Muazzam'ın vefatından sonra şehir el-Melikü'l-Eşref ile el-Melikü'l-Kâmil arasında sürekli bir mücadeleye sahne oldu. 1237 yılında el-Melikü'l-Eşref'in vefatına kadar böyle devam etti⁸⁸.

⁸⁵ Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, 106; Robert Mantran, "Hama", *DİA*, XV, İstanbul, 1997, 396-398.

⁸⁶ Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 14-15.

⁸⁷ Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, 12; Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 14-15.

⁸⁸ Robert Mantran, "Hama", 396; Kaya, *Salâhaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyübîler*, 40; Angelika Hartman, "el-Melikü'l-Mansûr", *DİA*, XXIX, 70; Kaya, *Salâhaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyübîler*, 40-41.

e. Humus (Hıms)

Dımaşk ve Haleb şehirleri arasında yer alan başka önemli bir merkez de Humus'tur. Tarıma elverişli topraklarından dolayı tarih boyunca ziraî faaliyetlerin yürütüldüğü önemli bir merkez durumunda olan şehir, Asî Nehri'nin suladığı geniş arazileri ile çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirildiği bir merkez olmuştur⁸⁹. Şam, Musul ve Anadolu bölgesi arasında ticaretin gelişmesi ve sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi için şehrin güvenliğinin sağlanmasına önem verildi. Şehirde özellikle ipek, pamuk, yün ve keten dokumacılığının çok gelişmekle beraber, Humus kumaşlarının Şam bölgesinde ve Mısır'da çok meşhur olduğu kaydedilmektedir⁹⁰.

Humus 570/1174 yılında Selâhaddîn Eyyübî tarafından ele geçirildi. O, bu şehri aldıktan sonra 570/1175 yılında amcaoğlu Nûreddin Muhammed b. Esedüddin Şîrkûh'a verdi. Nûreddin Muhammed'in 1178 yılında vefatı üzerine Humus, onun on iki yaşındaki oğlu el-Melikü'l-Mücâhid Esedüddin Şîrkûh'a verildi. O, yaklaşık elli beş sene boyunca bu şehri yönetti. Eyyübî Devleti içinde en uzun süre meliklik yapan kişidir⁹¹.

Humus'un da tıpkı Hama melikliği gibi Dımaşk, Mısır ve el-Cezîre gibi önemli merkezleri ellerinde bulunduran Eyyübî meliklerinin baskısı altında kaldığı görülmektedir. Dımaşk'ı elinde bulunduran el-Melikü'l-Muazzam'a karşı el-Cezîre hâkimi el-Melikü'l-Eşref'i destekleyen ve onunla ittifak kuran el-Melikü'l-Mücâhid, el-Melikü'l-Muazzam'ın vefatıyla önemli bir baskıdan kurtuldu. Ancak kardeşinin vefatını fırsat bilen el-Melikü'l-Kâmil Suriye'de nüfuzunu artırmak için yeni hamleler de bulundu. el-Melikü'l-Eşref de kardeşinden kalan toprakları diğer kardeşi el-Melikü'l-Kâmil'e kaptırmamak için mücadelede bulundu. Buna karşılık el-Melikü'l-Mücâhid, el-Melikü'l-Eşref'i destekledi. Onun vefatına kadar yanında bulunarak destekçisi oldu⁹².

f. Ba'lebek

Dımaşk-Haleb yolu üzerinde bulunan Humus (Hıms) ve Hama gibi önemli bir şehir merkezidir. Beyrut sahili ve Âsî Nehri'nin kaynaklarına yakın bir yerde kuruldu. Bu nedenle sulama imkânlarına sahip olan şehir, bölgenin önemli ziraat merkez-

⁸⁹ Robert Mantran, "Humus", *DİA*, XVIII, İstanbul, 1998, 370.

⁹⁰ Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 15-16.

⁹¹ Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II. 437.

⁹² Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 16-17.

leri arasında yer almaktaydı. Bu şehir Eyyûbîlerin atası Necmeddin Eyyûb'un, Zengî hizmetine girdikten sonra görev aldığı yer olması açısından da önem arz etmektedir⁹³.

Selâhaddin Eyyûbî 570/1174'teki Şam seferi sırasında ele geçirilen Ba'lebek'in idaresi önce Selâhaddin Eyyûbî'nin ağabeyi Turanşah'a, ondan sonra da yeğeni Ferruḡşah'a verildi. Başka bir rivayete göre ise önce yeğeni Takıyyüddin Ömer'e daha sonra diğer yeğeni olan Ferruḡşah'a iktâ olarak verildi. 575-578/1179-1182 yılları arasında Ferruḡşah'ın idaresinde kalan Ba'lebek, vefatından sonra oğlu el-Melikü'l-Emced Behramşah'ın idaresine verildi⁹⁴.

Ba'lebek stratejik açıdan önemli olmasının yanında sahile yakın olması sebebiyle de hem Eyyûbî meliklerinin hem de Haçlıların baskı ve saldırılarına maruz kaldı. Şehir, el-Melikü'l-Kâmil ile el-Melikü'l-Eşref arasında çekişmelere neden oldu. Ba'lebek'in Dımaşk bölgesine yakın olması sebebiyle el-Melikü'l-Kâmil'in eline geçmesinden endişe duyan el-Cezîre meliki el-Melikü'l-Eşref'in kuşatmasına maruz kaldı. On aylık kuşatmadan sonra şehir Melikü'l Eşref'e intikal ederek (1230) ve bu melikin vefatına kadar (4 Muharrem 635/27 Ağustos 1237) onun elinde kaldı⁹⁵.

⁹³ Alptekin, *Dımaşk Atabgliği*, 128; Yılmaz, *a.g.t.*, 19-20.

⁹⁴ İdris Bostan, "Ba'lebek", *DİA*, V, İstanbul, 1992, 9-10; Kaya, *Eyyubî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 17-18; Yılmaz, *a.g.t.*, 19-20.

⁹⁵ Bostan, *a.g.m.*, 9-10; Kaya, *Eyyubî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 17-18; Bkz.: Önder Kaya, "el-Melikü'l Eşref Mûsa", *İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara, 2004, 64-66.

1. SELÂHADDİN EYYÛBÎ DÖNEMİNDE EL-MELİKÜ'L-EFDAL (582-589/1186-1193)

1.1. Selâhaddin Eyyûbî Dönemi (532-589/1137-1193)

Ebû'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yusuf b. Necmeddin Eyyûb b. Şâdî, 531-532/1137-1138 senesinde Irak'ın Tikrît şehrinde doğdu. Babası Selçukluların Tikrît nâibiydi. Necmeddin Eyyûb, Selçukluların Bağdat şahnesi (subaşı) Bihruz Bey'le arasının açılması sonucu Musul'a gidip İmâdüddin Zengî'nin hizmetine girdi. Selâhaddin Eyyûbî, çocukluğunun ilk yıllarını Musul'da geçirdi. Daha sonra babası Necmeddin Eyyûb'un, Dımaşk'ın Ba'lebek şehrinin yöneticiliğine atanması üzerine yaşamına burada devam etti. İmâdüddin Zengî'nin 541/1146 yılında vefatı üzerine yerine oğlu Nûreddin Mahmud Zengî (1146-1174) geçti⁹⁶.

Selâhaddin Eyyûbî, çocukluk ve gençlik yıllarında iyi bir eğitim alarak kendini geliştirdi. Sağlam bir karaktere sahip olması, iyi bir savaşçı olması, azimli, cesaretli ve iyi yetiştirilmesinde babası Necmeddin Eyyûb, amcası Şîrkûh el-Mansûr ve Nûreddin Mahmud'un etkisi büyüktür. Amcası Şîrkûh el-Mansûr ile Mısır'a yapılan seferlere katıldı. Medresede aldığı eğitimle iyi bir münevver olduğunu ortaya koyduğu gibi Haçlılara ve Fâtımîlerin veziri Şaver b. Mücir'e karşı kazandığı başarılarla da usta bir kumandan olduğunu da gösterdi. Nûreddin Mahmud, Selâhaddin Eyyûbî'nin bu başarısını 561/1165–1166 senesinde daha 18/19 yaşında iken Dımaşk subaşılığına atayarak taçlandırdı. Şîrkûh el-Mansûr, 564/1169 yılında Mısır'ı aldıktan sonra Fâtımî Halifesi el-Âdîd-Lidînellâh tarafından Fâtımî Devleti'ne vezir olarak atandı. Kısa bir süre sonra vefat edince yerine yeğeni Selâhaddin Eyyûbî vezir olarak tayin edildi⁹⁷.

Nûreddin Mahmud vefat edince yerine oğlu el-Melikü's-Salih İsmail geçti. Ancak yaşı küçük olduğu için Dımaşklı emirler, Şemseddin b. Mukaddem ve Fakih

⁹⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, VII, 139-140; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 39-40; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 81-82; İsmail Yakıt, "Selahattin Eyyubi'nin Nesebi", *Belleten*, LXXXIII/297, Ankara, 2019, 470; Muammer Cengil, "Bir Liderin Psikolojisi; Selâhaddin Eyyûbî", *Uluslararası selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, I, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 101; Hülya Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyûbî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi (H.590-615/M.1194-1218)*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2008, 7; Maher Y. Abu-Munshar, *IslamicJerusalem In The Eyes Of Salah Al-Din: A Critical Analytical Study Of The Libation Of The City From The Crusaders*, *Journal of IslamicJerusalem Studies*, 2019, 19(1): 65-68.

⁹⁷ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 39-40; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 84-86; Yakıt, *a.g.m.*, 470; Toksoy, *a.g.m.*, 318.

İsa el-Hakkârî, Selâhaddin Eyyûbî'ye haber yollayıp ondan bölgeye gelip şehri teslim almasını istediler. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyûbî 570/1175'te Dımaşk'a gelerek şehri teslim aldı. Şehri teslim aldıktan sonra Abbâsî Halifesi'ne bir mektup gönderip Eyyûbî Devleti'ni tanınmasını istedi. Abbâsî Halifesi Müstazî Billâh da Selâhaddin Eyyûbî'ye hi'lat ve temliknâme gönderdi. Böylece 1169'tan bu yana fiilen var olan Eyyûbîler Devleti 570/1175'te resmen/hukuken kurulmuş oldu. Kısa bir süre sonra Humus, Ba'lebek ve Hama şehirleri de Selâhaddin Eyyûbî'nin kontrolüne girdi⁹⁸.

Haleb'in 579/1183 yılında Selâhaddin Eyyûbî tarafından alınmasıyla Nûreddin Mahmud'dan sonra Mısır ve Şam bölgesi yeniden tek bir siyasî çatı altında toplandı. Böylece Selâhaddin Eyyûbî bütün dikkatini Haçlılara yöneltme imkânına kavuştu⁹⁹. (Dikkat: Sultan Selahaddin'in II. Şark Seferi sonucunda 1185'te Musul'un Sultan'a itaatini sunmasıyla ancak bölgede gerçek bir siyasî birlik sağlanarak Haçlılarla mücadeleye başlandı.)

Selâhaddin Eyyûbî geniş hayal gücüne sahip olmakla beraber bunları gerçekleştirmede de azimli ve kararlı biriydi. Hatta kaynaklarda yer verilen şu bilgiye değinmekte fayda vardır: Selâhaddin Eyyûbî, Dımaşk'ta Nûreddin Mahmud'un bir emiri iken şair Arkale adıyla bilinen Hasan b. Nümeyr el-Kindî'ye "*bir gün Mısır'a sahip olursam sana bin dinar vereceğim*" dedi. Daha sonraki yıllarda Selâhaddin Eyyûbî, Mısır'ı ele geçirdiğinde şair Arkale ona bu kıssayı hatırlatan bir şiir yazdı. O da Arkale'ye verdiği sözü yerine getirdi¹⁰⁰.

Selâhaddin Eyyûbî, Eyyûbî Devleti'ni kurduktan sonra Şî'î/İsmailîye mezhebini yavaş yavaş ortadan kaldırarak yerine Sünnî mezhebine ait ilkeleri yaymaya başladı. Kahire ve İskenderiye'de medreseler açıp buralarda görev yapmak üzere dışarıdan Sünnî âlimler getirtti. Bunca hazırlıktan sonra Fâtımî Halifesinin adının hutbeden çıkartılarak Abbâsî Halifesinin ismi okunması halkı rahatsız etmedi¹⁰¹.

⁹⁸ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 88-89; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 143-149; 'Îmâd el-Din Muhammed b. Muhammed b. Hâmîd el-Katib el-İsfâhani, XXVI, XXXV.

⁹⁹ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 89-90; Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 206-214.

¹⁰⁰ Ali Beyyümi, *a.g.e.*, 85-86.

¹⁰¹ Şu izahat halkın tepkisizliğini anlamamıza yardımcı olabilir:

Mısır'da Sünnîlik faaliyetleri aslında Eyyûbîlerden önce de vardı. Fâtımî veziri Behram'dan sonra vezirliğe gelen Sünnî Rıdvan b. Velahşî, 1138'de İskenderiye'de ilk Maliki medresesini kurmuş, el-Medresetü'l Hafiziye ve el-Medresetü'l Avfiyye olarak tanınan bu medrese müderris olarak ta Ebu Tahir b. Avf'ı tayin etmişti. İskenderiye'nin tercih edilmesinin sebebi de halkının tamamının Sünnî, amelî mezheplerinin de Sünnî Afrika ve Endülüs'le irtibatlarından dolayı Malikî mezhebi olmasıdır.

Selâhaddin Eyyûbî'nin Haçlılarla münasebetine gelince Kudüs'ün fethine kadar büyük çapta bir savaş olmadı. Ancak 1187'den 1192 yılına kadar Haçlılarla savaş dönemine girildi. Selâhaddin Eyyûbî ve oğlu el-Melikü'l-Efdal'in Haçlılarla olan savaşları tarafımızca aşağıda ayrıca ele alınacaktır¹⁰².

1.2. el-Melikü'l-Efdal'in Hayatı

1.2.1. el-Efdal'in Doğumu ve Yetiştirilmesi

el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali, 565/1169 yılında Ramazan bayramı gecesinde Mısır'da doğdu. Oğlunun doğumuna sevinen Selâhaddin Eyyûbî çok fazla bağışta bulundu. O, ilk oğlu olan el-Melikü'l-Efdal'in doğduğu sene Mısır'da Fâtımî veziri oldu. el-Melikü'l-Efdal'in çocukluk dönemi ile ilgili net bir bilgi vermek kolay değildir. Çünkü dönemin kaynakları bu konuyla ilgili çok fazla bilgi vermemektedir. Selâhaddin Eyyûbî çocuklarının dinî ve askerî eğitimi almaları için özen gösteriyordu. Bu nedenle onu Kahire, İskenderiye ve Suriye'ye gönderdi. Burada Ali es-Sülemî, İbnü'l-Berrî ve İmam ez-Zuhrî gibi değerli âlimlerden ders aldığını kaynaklar çerçevesinde anlıyoruz¹⁰³.

Selâhaddin Eyyûbî çocuklarının idarî konularda da gelişmesi için özen gösteriyordu. Bunun için çocuklarını önemli yerlere nâib olarak atıyordu. Bu bağlamda oğlu el-Melikü'l-Efdal'i de Takıyyüddin Ömer'le beraber Mısır'a gönderdi. Ancak kısa bir süre sonra Takıyyüddin Ömer ile el-Melikü'l-Efdal arasında anlaşmazlık çıktı. Bu yüzden Takıyyüddin Ömer onu babasına şikâyet etti. Selâhaddin Eyyûbî oğlunu Dımaşk'a geri çağırdı. Akabinde 582/1186-1187 yılında Eyyûbî Devleti için önemli olan Dımaşk şehrine nâib olarak atadı¹⁰⁴. Dımaşk şehrinin önemini daha önce zikrettiğimiz için tekrar bu konuya girmeyeceğiz. Babası Selâhaddin Eyyûbî 589/1193 yılında vefat edene kadar o burada nâiblik görevi yaptı.

Sünnî bir Kürt olan vezir Adil b. Sellâr da aynı şehirde, müderrisliğine Hafız Ebû Tahir es-Silefi'yi getireceği, Şafî mezhebinin okutulduğu ikinci bir medrese açmıştır. Bu medrese, Sultan Selâhaddin'in idareyi ele almasıyla tanınmaya ve ön plana çıkmaya başlamıştır. Sünnî-Şafî Sultan Selâhaddin'in idareyi ele almasıyla birlikte siyasi ve idari makamlara kendi emîrlerini atadığı gibi, dini kurum ve yapılara da mezhepdaşlarını atamıştır. Dolayısıyla halk, uzun uğraşlar sonucu çoktandır hutbede İsmailî Fâtımî halifesinin ismi yerine Sünnî Abbâsî halifesinin adının okunmasına teşne ve muntazır hale getirilmiş idi. Bkz.: Demir, *Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şirkuh Dönemi*, 3, 15. No'lu dipnot

¹⁰² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 413-414.

¹⁰³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, III, 420; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 72; Zâhir, *a.g.e.*, 47.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 414; Zâhir, *a.g.e.*, 47.

1.2.2. el-Melikü'l-Efdal'in Lâkabları

Lâkab Arapça kökenli bir kelime olmakla beraber eskiden birinin ayıbını ortaya koymak veya gizli kalması için kullanılan bir hitap şekliydi. Daha sonra lâkab kişiyi toplum içinde yücelten ya da severek aldığı anlamları taşımaya da başladı. Mesela Abbâsî Halifesi Ebû'l-Abbâs Kûfe'de yaptığı katliamdan dolayı "Seffâh" kan dökücü lâkabıyla tanınırken, Eyyübî Devleti'nin kurucusu Yusuf ise din adına yaptığı savaşlardan dolayı "Selâhaddin" dinin kurtarıcısı anlamında lâkabını kullanmıştır. Bildiğimiz kadarıyla lâkab çok eski tarihlere dayanmaktadır. Lâkab sadece Müslümanlar tarafından kullanılan bir uygulama değildi. Hem Müslümanlar hem de Gayr-ı Müslümler tarafında kullanılmıştır. Geleneğin yaygın olduğu kültürlerde çok defa lâkab, ismin yerini almıştır. Hatta daha sonraki dönemlerde tarihçiler lâkabların çok kullanıldığından dolayı o şahısların isimleri üzerinde ihtilafa düşmüşlerdi. Lâkab, Abbâsîler, Türkiye Selçukluları, Eyyübîler ve Zengîlerde de başta bulunan emir ve komutanlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Asıl konumuz olan Selâhaddin Eyyübî'nin oğlu Ali'nin kullandığı lâkablar şunlardır. Asıl adı, Ali b. Selâhaddin Yusuf b. Eyyüb'tur. Ancak o, Efdal, Nûreddin ve Nevâm Sultanı (Uyuyan Sultan) gibi lâkablarla tanınmıştır. Efdal, fadl kökünden gelip faziletli, erdemli, üstün anlamındadır. Efdal ise en faziletli, en erdemli ve en üstün anlamında kullanılır. Ali'ye verilen bu lâkab onun erdemli, faziletli ve üstün bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Efdal, Ali'nin belirgin bir şekilde kullandığı lâkablardan biri olup isminin önüne geçmiştir. Nûreddin "dinin nûru" anlamına gelir. Ali için verilen bu lâkab dine yaptığı hizmetlerden dolayı verilmiştir. Özellikle Akkâ'da ele geçirdiği onca servetini Kudüs ve Kubbetü's-Sahra için harcaması sebebiyle âlimler tarafından bu lâkab verilmiştir. Ali'ye "Nevâm Sultanı" lâkabı ise sultan olduktan sonra devlet işlerini veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'e bırakılmasından dolayı verilmiştir. Her şeye rağmen el-Melikü'l-Efdal, diğer lâkablarını gölgede bırakmıştır¹⁰⁵.

1.2.3. Kişiliği ve Kültürü

el-Melikü'l-Efdal her ne kadar bazen dinin dışına çıkıp eğlenceye içkiye dalmışsa da daha sonraları tövbe edip dini bir bütün olarak yaşamaya çalışmıştır. İbnü'l-Esîr onu şöyle anlatmaktadır: "*Zamanın iyilerindendi. Onun gibi bir sultan yoktu.*"

¹⁰⁵ Nebi Bozkurt, "Lakap", *İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara, 2003, 67; Zâhir, a.g.e., 47.

İyi, âdil, erdemli, şefkatli ve cömertti. Ceza verirse suça verirdi. Birçok sultanda bulunmayan erdemler onda toplanmıştı"¹⁰⁶.

el-Melikü'l-Efdal, dini merkezlere yaptığı büyük ve cömert harcamalar ile bilinirdi. Özellikle 583/1187 tarihinde Haçlılardan Kudüs şehrini kurtardıktan sonra Kubbetü-s-Sahra camisine yaptığı harcama ulema kesimi tarafından takdir edilmiştir. Ayrıca Akkâ'da eline geçen ganimeti halka dağıtması cömertliğinin en bariz örneklerindedir. İyi kalpli olmasından dolayı birçok insanın ceza almasını engellemiştir. Örneğin o, babası tarafından Takıyyüddin Ömer'le Mısır'a gönderildiğinde vergilerini ödemeyen insanların ceza alması gerektiği yerde o, insanların ceza almamaları için elinden geleni yapıyordu. Kalp hassasiyeti genel olarak insanlarda pozitif olmasına rağmen, bazen politikacıları ve komutanları olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü bazı önemli kararları vermelerinde onlara engel olmuş ve ciddiyetten uzak tutmuştu. el-Melikü'l-Efdal'in yönetimde bulunduğu sırada onu idarecilik konusunda zayıflatan hem kalp hassasiyeti hem de yönetimi veziri Ziyaeddin İbnü'l-Esîr'e bırakmasıydı¹⁰⁷.

Selâhaddin Eyyübî, sahip olduğu dürüstlük, iyi kalpli olması ve aileye olan bağlılığından dolayı oğlu el-Melikü'l-Efdal'e çok güveniyordu. II. Şark Seferinde (1185) Harran'da hastalığı çok fazla artınca yanındakiler kendisinden sonra aile üyesinden birini halef olarak tavsiye etmesini istediler. Ancak o bunu yapmadı. Sadece oğlu el-Melikü'l-Efdal'e güvendiği için devlet işlerini ona yaptırdı¹⁰⁸.

el-Melikü'l-Efdal, babasının katıldığı savaşlarda ona eşlik ederek, ondan iyi bir komutanlık, cömertlik, cesaret ve sakinlik gibi güzel özelliklere kazandı. Ancak babasından edindiği bu özelliklere rağmen, sultanlığında devlet yönetiminde de bu sıfatların gereğini hakkıyla sergilediğini söylemek zordur. Çünkü o, idareci olduğu zaman yeterli kabiliyete sahip olmadığı için kısa sürede yerini başkalarına kaptırmıştır. Nedeni ise aileye olan bağı, iyi kalpli olması ve veziri Ziyaeddin İbnü'l-Esîr'in etkisinde kalması idi. el-Melikü'l-Efdal devletin sultanı ve askerî komutanı olmasına rağmen, yazdığı güzel yazı ve şiirlerinden dolayı dönemin şairlerinden sayılmıştır¹⁰⁹.

¹⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 388-389; Şeref Han, *a.g.e.*, 86.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 388-389; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 518; Önder Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi: Melik Efdal Nüreddin Ali b. Selâhaddin Eyyubi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/2, Aralık, 2006, 171.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 388-389; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 518; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 171.

¹⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 388-389; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 518; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 171.

1.3. Selâhaddin Eyyûbî'nin el-Efdal'i Dimaşk Nâibliğine Ataması (582/1186-1187)

Selâhaddin Eyyûbî, 581/1185 yılında yeğeni Takiyyüddin Ömer'i (ö. 1192) Mısır'a nâib olarak gönderdi. Bu arada yanına oğlu el-Melikü'l-Efdal'i de kattı. el-Melikü'l-Efdal'den orada siyasî ve devlet idarîsinde tecrübe kazanması için kendini geliştirmesini istedi. Ancak bir süre sonra Takiyyüddin Ömer, Selâhaddin Eyyûbî'ye haber gönderip el-Melikü'l-Efdal'den şikâyet ettiğini, kendisinin işlerine karışıp mani olduğunu, dile getirdi. Çünkü el-Melikü'l-Efdal merhametinden dolayı vergisini vermeyen insanların vergisini affedip ceza almamaları için de elinden geleni yapıyordu. Takiyyüddin Ömer'in amacı el-Melikü'l-Efdal'i Mısır'dan uzaklaştırıp tek başına kalmak ve Selâhaddin Eyyûbî ölünce Mısır'a hâkim olmak istemesi de olabilir. Bu sebeple Selâhaddin Eyyûbî oğlu el-Melikü'l-Efdal'i çağırarak Takiyyüddin Ömer'e de yaptığı davranıştan dolayı çok kızdı. Hatta Selâhaddin Eyyûbî Harran'da hastalanınca Mısır'da onun öldüğüne dair rivayetler çıktı. Bunu fırsat bilen Takiyyüddin Ömer, iktidarı ele geçirmek için hazırlık yapmaya başladı. Bu haberler Selâhaddin Eyyûbî'nin kulağına gelince çok güvendiği emirlerden fakih İsa el-Hakkârî'yi (ö. 585/1189) Takiyyüddin Ömer'i Suriye'ye getirmesi için Mısır'a gönderdi. Fakat Takiyyüddin Ömer, Mağrib'e¹¹⁰ gitmek istedi. Selâhaddin Eyyûbî bunu duyunca çok üzüldü, vedalaşma bahanesiyle bu defa onu yanına çağırdı. Takiyyüddin Ömer gelince onu huzuruna kabul etmedi. Ancak Takiyyüddin Ömer'e Hama şehrini ve onunla birlikte Bingöl (Çapakçur), Muş, Lazikiye, Cebele ve Meyyâfârikîn şehirlerini iktâ olarak verdi¹¹¹. Kanaatimizce, Selâhaddin Eyyûbî'nin böyle davranmasının sebebi aile için de herhangi bir olayın yaşamasının önüne geçmek istemesinden idi. İkinci bir husus olarak da Haçlı meselesinin yoğun olduğu dönemde iyi bir komutan olan yeğeni Takiyyüddin Ömer'i küstürmek istememesi ve kendi devletinin içinde bir husumetin yaşanmasını uygun bulmaması idi.

Selâhaddin Eyyûbî'nin Süleyman b. Cender adında çok değer verdiği ve hükümdar olmadan önce tanıdığı bir arkadaşı vardı. Bir gün ikisi sohbet ederken Selâhaddin Eyyûbî'ye, oğullarını ve ailesini kendinden uzak yerlerde bırakmamasını

¹¹⁰ Kuzey Afrika ve Güney Sahra kesimine denir. Günümüzde dar anlamıyla Tunus, Libya, Cezayir, Fas ve Moritanya devletlerini kapsar. Bkz.: İbrahim Harekât, "Mağrib", *İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, 2003, 318.

¹¹¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 21; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 84.

tenbih etti. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyûbî 582/1186-1187'de oğlu el-Melikü'l-Efdal'i Dimaşk'a gönderdi. Haleb'i de kardeşi el-Melikü'l-Âdil'den alarak oğlu el-Melikü'z-Zâhir'e bıraktı. Kardeşi el-Melikü'l-Âdil'i ise oğlu el-Melikü'l-Azîz Osman ile birlikte Mısır'a göndererek onu, Mısır nâibi yaptı¹¹².

1.4. Selâhaddin Eyyûbî Döneminde el-Melikü'l-Efdal'in Katıldığı Seferler

1.4.1. Kerek Kuşatması ve Akkâ Şehrinin Yağmalanması (583/1187)

Reynald de Châtillon Sur hâkimi Godefroi'nin oğludur. Zevk ve şöhret peşinde olan bu şövalye Fransa Kralı VII. Louis'in maiyetinde İkinci Haçlı Seferi'ne katılarak burada verdiği mücedeleler sonucu adından bahsettirmiştir. Bu seferden sonra Filistin'e gelerek Kudüs Kralı Baudouin (1143-1162)'in hizmetine girdi. Onun hizmetinde bulunduğu sırada Antakya'ya geldi. Antakya Prensi Raymond de Poitiers 1149 yılında Nûreddin Mahmud ile yaptığı savaşta hayatını kaybetti. Bunun üzerine Antakya'yı eşi Kostence idare etmeye başladı. Kostence daha önce evlilik teklifleri almasına rağmen hiçbirini kabul etmemişti. Birgün kralın hizmetinde bulunan Reynald'ı görünce onunla evlenmeye karar verdi. Reynald, Kostence'yle evlendikten sonra Antakya Prensi sıfatıyla buraya hâkim oldu. 1153 yılından 1160 yılına kadar buranın idareciliğini yaptı. Reynald, Afrin civarında Müslüman bir kabileye saldırıp onların mallarını yağma etti. Kervandaki Müslümanları da öldürdü. Bu haberi alan Nûreddin Mahmud'un sütkardeşi olan Haleb valisi Mecdeddin ed-Dâye, Râvendân yakınında Reynald'ın yolunu keserek yanındakilerle birlikte esir aldı. Reynald, 16 yıl Haleb'te esaret hayatı yaşadı. Nûreddin Mahmud'un vefatından sonra Müslümanlar arasında yaşanan iktidar mücadeleleri sırasında Haleb valisi olan Gümüştengin tarafından 1176 yılında fidye karşılığında serbest bırakıldı. Reynald esir olduğu zaman diliminde eşi Kostence'yi kaybetmişti. Fakat özgürlüğüne kavuştuktan sonra şanslı yaver giden Reynald Haleb'den Filistin'e geldi. Burada Kerek¹¹³ ve Şevbek hâkimi olan Etiennette ile evlendi. Bu vesileyle Kerek ve Şevbek Prensi oldu. Bu kaleler Mı-

¹¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XI, 414-415; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 20-21; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 141.

¹¹³ Şam tarafında, Belka civarında bir kalenin ismidir. Hatta rivayetlere göre Hz. Nuh'un mezarının burada olduğu söylenir. Bkz.: Yakut el-Hamevî, *a.g.e.*, IV, 453.

sır, Dimaşk ve Arabistan'ın Müslüman kervanlarının yakınlarında geçtiği güzergâh üzerindeydiler¹¹⁴.

Selâhaddin Eyyübî, Nureddin Mahmud'un vefatından kısa bir süre sonra Ortadoğu'da dağılan İslâm birliğini yeniden sağlamak için önce 1177'de Gazze ve Askâlan'a sefer düzenlendi. Buraya gelip şehirleri yağmaladıktan sonra Remle'ye doğru hareket etti. Fakat 25 Kasım 1177 tarihinde Remle'nin güneydoğusundaki Montgisard Kalesi yakınlarında Kudüs Kralı IV. Baudouin ve Reynald'un ani bir baskınına maruz kalarak büyük bir yenilgi yaşadı. Selâhaddin Eyyübî yenilgiden sonra barış yapmak zorunda kaldı. Antlaşmaya göre birbirlerinin kervanlarına saldırı-yacaklar ellerindeki esirleri serbest bırakacaklardı. Böylece kervanlar Dimaşk, Arabistan ve Mısır arasında rahat gidip gelmeye başladılar. Fakat bir süre sonra Prens Reynald verdiği sözü bozup Mısır'dan Dimaşk'a gitmekte olan Müslümanlara ait büyük bir kervana baskın yaptı. Kervandakilerin bir kısmını esir alırken birçoğunu da öldürdü. Müslümanların mallarına da el koydu. Bu da yetmezmiş gibi "*hani Muhammediniz nerede? çağırın da yardımınıza gelsin*" diyerek Müslümanlara hakarete bulundu. Selâhaddin Eyyübî, Prens Reynald'ın yaptıklarını duyunca çok öfkeleni ve ona elçi gönderip davranışını kınadı. Esirleri serbest bırakıp mallarını iade etmesini aksi takdirde üzerine yürüyeceğini söyleyerek tehdit etti. Fakat Prens Reynald, Selâhaddin'in sözlerine aldırmış etmedi¹¹⁵.

Selâhaddin Eyyübî bu sıralarda hastaydı. O, bu günlerde sık sık hastalık nöbetleri geçiriyordu. Nihayet sağlığına kavuşunca Harran'dan yolla çıktı. Önce Haleb'e oğlu el-Melikü'z-Zâhir'in, daha sonra Dimaşk'a oğlu el-Melikü'l-Efdal'in yanına gitti. O, daha sonra bütün Müslüman ülkelere mektup yazıp halkı cihada çağırdı. Çünkü Reynald'ın ve Haçlıların Müslümanlara yaptığı eziyet ve katliam artık tahammül edilecek gibi değildi¹¹⁶. Selâhaddin Eyyübî, 583/1187'de ordusuyla Dimaşk'tan hareket ederek vakit kaybetmeden Busrâ'ya¹¹⁷ gitti. Oğlu el-Melikü'l-

¹¹⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, (Çev.: Fikret Işıltan), Ankara, 2008, 340; Ebru Altan, "Renaud De Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-İ Ürdün Senyörü (1177-1187)", *Tarih Dergisi*, 55 (2012 /1), İstanbul, 2013, 1-10.

¹¹⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, XIII, 17; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 120-121; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 294-295; Şıvan Zâhir Abdullah Doski, *el-Melikü'l- Efdal Ali b. Salâhaddin Eyyübî (h.565-622/ m. 1169-1225)*, 2012, 67-69; Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 109-110; Altan, "Renaud De Châtillon", 11-14.

¹¹⁶ Altan, "Renaud De Châtillon", 11-14.

¹¹⁷ Suriye'nin güneyinde Yermük nehrinin kaynağına yakın bir yerdedir. Bkz.: Mustafa Fayda, "Busrâ", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1992, 470.

Efdal'i Dimaşk'ta bırakarak gelen orduların başında bulunmasını istedi. Selâhaddin Eyyübî'nin ani hareket etmesinin başka bir sebebi daha vardı. Kerek hâkimi Prens Reynald hacıların yolunu kesip onları yakalamak istiyordu. Bu haberi duyan Selâhaddin Eyyübî, hacıları yakalamasına mani olmak ve onun bu bölgeden çıkmasını sağlamak için hemen Busrâ'ya geldi. Selâhaddin Eyyübî Busrâ'ya gelince Prens Reynald hacılar konusunda hiçbir şey yapamadı. Böylece hacılar sağ salim memleketlerine vardılar. Daha sonra Selâhaddin Eyyübî Kerek şehri üzerine yürüdü. Bu sırada Mısır askerlerinin gelmesiyle güç kazanan Selâhaddin Eyyübî'nin ordusu Prens Reynald'ın şehrini kuşattılar. Prens Reynald kuşatma altında olduğu için hiçbir şey yapamadı. Müslümanlar böylece Kerek şehrini yakıp yıktılar. Diğer Haçlılar da el-Melikü'l-Efdal kumandasındaki askerlerden korktukları için ülkelerinin sınırlarında beklediler¹¹⁸.

Selâhaddin Eyyübî, Prens Reynald'ın durumundan o kadar rahatsız olmuştu ki oğlu el-Melikü'l-Efdal'e haber göndererek Akkâ şehrinin üzerine bir ordu gönderip orayı yağma ve tahrip etmelerini istedi. Diğer yandan Trablus Şam Kontu Raymond'a da haber gönderip oğlu el-Melikü'l-Efdal'e yardım etmesini istedi. Haçlı birliklerinin kendi aralarında bir iç çatışma halinde olması Selâhaddin Eyyübî'nin bu fırsatı değerlendirmesini sağladı. el-Melikü'l-Efdal, babasının haberini alır almaz yanındaki emirlerle istişarede bulunarak ne yapacaklarına dair bir plan yapmaya çalıştılar. Nihayetinde plan yapıldıktan sonra el-Melikü'l-Efdal, Raymond'dan izin alarak, Muzafferüddin Gökböri, Sarimüddin Kaymaz en-Necmi ve Bedrüddin Duldurum el-Yârukî kumandasındaki bir orduyu Safuriyye ve Akkâ yolunda keşif amacıyla gönderdi. Ancak bu askeri birlik Saffüriyye'de 583/1187 yılında Haçlılardan olan Tempplier¹¹⁹ ve Hospitalier'e¹²⁰ mensup büyük bir tarikat grubuyla/şövalyelerle karşılaştı-

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 418-419; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 120-121; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 295; Zâhir, *a.g.e.*, 67-69; Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 109-110; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997, 135.

¹¹⁹ Templier (Dâviyye), Hospitalier'in şövalye olduğu zamanda Champagne şövalyelerinden Hugues de Payens ve arkadaşları tarafından Kral II. Baudouin'in izniyle kurulmuştur. Kendi sarayında onlara yer verdiği için Temple (tapınak şövalyeleri) ismiyle anılmaya başlanmıştır. 1128 yılında Fransa'da toplanan Troyes Konsili'nde resmen bir tarikat haline gelmiş ve bu teşkilat için bir yasa hazırlanmıştır. Bir hayır kurumu olarak açılan bu tarikat daha sonra amacından sapıp ticaret ve askerî alanda uğraşmaya başlanmıştır. Hatta bu tarikat Müslümanlara karşı kin ve nefretle yetişerek onlara çok zarar vermiştir. Amaçlarından saptıkları için Fransa Kralı IV. Philippe ile Papa V. Clemens tarafından 1312 yılında kaldırılmıştır. Bkz.: Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu" *Bellekten*, LXVI/245, 2002, 87-93.

¹²⁰ Hospitalier (İsbitâriyye) tarikatı 11. Yüzyılda Kudüs'e gelen hasta ve fakir hacılara bakmak amacıyla tesis edilmiş bir hayır kurumudur. Ancak daha sonra Raymond de Puy (1120-1160) isteği doğ-

lar. İki taraf arasında büyük bir savaş meydana geldi. Müslüman ordusu sayıca az olmasına rağmen savaşı bu tarikatlara karşı kazandılar. Templier ve Hospitalier'e bağlı çok sayıda asker öldürülürken, geri kalanlar da esir alındı. Bu galibiyet Müslümanlar için büyük bir başarıydı. Çünkü Templier ve Hospitalier, Haçlıların güçlü bir koluydu. Böylece bu başarı yeni başarıların başlangıcı oldu¹²¹.

1.4.2. Taberiyye'nin Fethi ve Hittin Savaşı (25 Rebûlâhir 583/4 Temmuz 1187)

el-Melikü'l-Efdal, Akkâ civarında Templier ve Hospitalierlerin hezimete uğratılmasından sonra babasına bir zafer mektubu gönderdi. Selâhaddin Eyyübî, müjdeli haberini alınca Kerek'ten çıkıp oğlu el-Melikü'l-Efdal'in yanına geldi. Burada birkaç gün dinlendikten sonra ordusuyla beraber Taberiyye üzerine gitmeye karar verdi. Selâhaddin Eyyübî bütün hazırlıklarını ve önlemlerini aldıktan sonra ordusuyla yola çıkarak Taberiyye yakınlarında Ürdün ve Yermuk nehirleri arasında Aştar¹²² denilen yerde konakladı. Bu sıralarda Haçlılar arasında bir birlik yoktu. Trablus Şam Kontu Raymond,¹²³ Selâhaddin Eyyübî'ye yakınlaşarak yardım edeceğini söylüyordu. Haçlılar Müslümanların toplanıp kendi bölgelerine saldırmaya hazırlandıklarını görünce etrafa haber saldılar. Ayrıca Haçlılar, Kont Raymond'un Selâhaddin Eyyübî'ye yardım etmesine sinirlenip onu tehdit ettiler. Kont Raymond işin aleyhine geliştiğini ve zor durumda kaldığını görünce Selâhaddin Eyyübî'ye yardım etmekten vazgeçti. Daha sonra Frank Kralı Guy de Lusignan'ın yanına gitti¹²⁴.

Haçlılar böylece Akkâ'ya bağlı olan Saffüriyye'de toplandılar. Bu haberi alan Selâhaddin Eyyübî de yanındakilerle istişarede bulunup ne yapacaklarına dair fikirlerini almak istedi. Bunlardan çoğu savaştan vazgeçilmesini ve yağma akınlarıyla Haç-

rultusunda askerî işlerle de uğraşmaya başlamış ve bir şövalye tarikatına dönüşmüştür. Bu tarikat Müslümanlara karşı büyük bir zarar vermiştir. Bkz.: Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu" *Bellekten*, LXVI/245, 2002, 87-93.

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 418-419; Zâhir, *a.g.e.*, 69-71; Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 109-110; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 135; Maalouf, *a.g.e.*, 246-248; Altan, "*Renaud De Châtillon*", 16-26.

¹²² Dımaşk'ta olan bir yer. Bkz.: Yakut el-Hamevî; İbnü'l-Esîr ise Ürdün ve Taberiyye yakınlarında bir yer olduğunu söyler. Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 420.

¹²³ Kudüs Krallı IV. Baudouin 4 Nisan 1185 tarihinde ölünce yerine altı yaşındaki yeğeni V. Baudouin geçti. Yaşı küçük olduğu için Raymond ona vasi tayin edildi. Raymond, barış taraftarı bir adamdı ve Taberiye Kontesi ile evlendi. Bkz.: Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 109.

¹²⁴ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 122-123; Azzam, *a.g.e.*, 219-223; Zâhir, *a.g.e.*, 72; Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 109-114.

lıların zayıflatılmasını, ardından da şehirlerin yakılıp yıkılmasını tavsiye ettiler. Selâhaddin Eyyûbî bu karara üzölmekle beraber, onlara bu kadar büyük bir Müslüman ordusunu bir daha toparlamalarının zor olduğunu, bu sebeple savaşılmamasının daha doğru olacağını bildirdi. Nihayetinde hep birlikte savaş kararı aldılar. Taberiyye'ye yaklaşınca kadar yolda Haçlılarla karşılaşmayan Selâhaddin Eyyûbî, Taberiyye yakınlarında ordusuna karargâh kurmalarını emretti. O gün karanlık bastırınca Taberiyye'ye saldırdılar. Selâhaddin Eyyûbî, Haçlı birliklerinin kendilerine engel olmaması için önemli komutanlardan yeğeni Takıyyüddin Ömer ile Harran ve Urfa Emiri Muzafferüddin Gökbörü'yü Taberiyye sınırlarına gönderdi. Şehrin sahibesi Kontes (İşfan)¹²⁵ de çocuklarıyla birlikte kaledeydi. Selâhaddin Eyyûbî böylece Haçlı birlikleriyle karşılaşmadan şehri aldı¹²⁶.

Haçlılar, Taberiyye şehrinde olan bitenleri haber aldıklarında ne yapmaları gerektiği konusunda istişarede bulundular. Bazıları Müslümanların üzerine saldırıp savaşmayı istiyor, bazıları ise savaşmayı istemiyordu. Trablus Kontu Raymond ise onların Taberiyye'den uzaklaşmasını ve beklemelerini tavsiye etti. Çünkü o, Selâhaddin Eyyûbî'nin kadın ve çocuklara zarar vermeyeceğini bildiği için, eşinin esir düşmesine rağmen savaş taraftarı değildi. Kerek hâkimi Prens Reynald ise bu görüşe karşı çıktı ve nihayetinde savaş kararı aldılar. Haçlılar buldukları ordugâhtan kalkıp Müslümanların ordugâhına doğru hareket ettiler. Selâhaddin Eyyûbî bunu duyunca Taberiyye'den ayrılıp ordugâha doğru hareket etti. Zaten Selâhaddin Eyyûbî'nin Taberiyye'yi kuşatmasının amacı Haçlıları savaşa çekip Taberiyye'den uzaklaştırmaktı. Havanın sıcak olması sebebiyle Müslümanlar suya yakın bir yerde konakladılar. Yola çıkan Haçlılar ise susuz kaldıkları için ilk günde hiç bir şey yapamadılar. Ertesi gün Müslümanlar ve Haçlılar birbirlerine karşı aynı şekilde ilerlediler. Fakat Haçlılar yorgun ve perişan bir durumdaydı. Çünkü susuz kaldıkları yetmezmiş gibi bir de mevsim sıcakları onları çok etkilemiş ve olan güçleriyle suya kavuşmak için Taberiyye'ye doğru hareket ediyorlardı. Selâhaddin Eyyûbî ise Haçlıların niyetini öğrenince, onlara mani olabilmek için askerlerini uyarıp elinden geleni yapıyordu. Nihayet 583/1187'de savaş başladı. Selâhaddin Eyyûbî'nin komutanı

¹²⁵ Teberriyye Kontesi eşi ölünce Trablus Şam Kontu Raymond'la evlendi. Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 415.

¹²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 420-421; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 122-124; Azzam, *a.g.e.*, 222-228; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 109-114.

Gökböri, Haçlıların geçtiği yeri ateşe vererek dumanın onların tarafına esmesini sağladı. Haçlılar, Müslümanlarla savaşıp Hittin tepesine çıkmaları gerektiğini anlamışlardı. Çünkü tek kurtuluş burasıydı. Savaş iyice kızışınca Haçlılardan bazıları Hittin tepesine çıktılar. Burada kendi çadırlarını kurmak istediler ancak kralın çadırından başka çadır kuramadılar. Çünkü Müslümanlar onlara bu fırsatı vermedi. Raymond ise bir şey yapamayacağını anlayınca savaş alanından kaçtı. Bu durum ise Haçlıların moralini iyice bozdu¹²⁷.

Haçlılar çetin bir şekilde saldırıda bulunup kurtulmak için fırsat arıyorlardı. Müslümanlar ise fırsat vermemek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Nihayet Eyyübî ordusu, Kudüs Haçlı Krallığını ağır bir mağlubiyete uğrattı. Pek çok Haçlı askerî öldürüldüğü gibi, birçoğu da esir alındı. Kral Guy ile kardeşi, Kerek hâkimi Prens Reynald, Templier ve Hospitaliere mensup çok sayıda asker esirler arasındaydı. Selâhaddin Eyyübî, Müslümanların bu eşsiz zaferinden sonra çadırına gitti. Esir alınmış olan Kudüs Haçlı Kralı Guy ve Kerek hâkimi Prens Reynald'ı huzuruna getirtti. Selâhaddin Eyyübî, Kral Guy'a su ikram etti. Kral Guy su içtikten sonra artan suyu Prens Reynald'a verdi. Ancak bu durum Selâhaddin Eyyübî'nin hoşuna gitmedi. Çünkü o dönemin savaş kurallarına göre birine su ikram etmişsen artık o kimse- nin senin himayene girdiği anlamına geliyordu. Selâhaddin Eyyübî ise, onu öldüre- ceğine dair daha önce yemin etmişti. Çünkü Reynald'ın barış ortamındayken Müs- lümanlara ait kervana haince saldırıp oradaki insanların çoğunu öldürmesi ve Pey- gamber (s.a.v) hakkında ileri geri konuşması Selâhaddin Eyyübî'yi derinden etkile- mişti. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyübî, Müslümanlara yaptığı eziyeti hatırlattıktan sonra bir kılıç darbesiyle Reynald'ı öldürdü. Kudüs Haçlı Kralı Guy bu olaydan o kadar korktu ki titremeye başladı. Ancak Selâhaddin Eyyübî onu öldürmeyeceğine dair güvence verip “*bizde bir kralın esir alınıp öldürüldüğü görülmemiştir*” diyerek onu teskin etti¹²⁸. Trablus Kontu Raymond ise savaş meydanından kaçtığı için piş-

¹²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XI, 421-423; Runciman, *a.g.e.*, II, 370-380; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 122-124; Azzam, *a.g.e.*, 228-232; Zâhir, *a.g.e.*, 73-75; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 136-138; Maalouf, *a.g.e.*, 247-250; Nomiku, *Haçlı Seferleri*, (Çev.: Kriton Dinçmen), İstanbul, 1997, 40-43.

¹²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XI, 423-424; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 124-125; Azzam, *a.g.e.*, 232-237; Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 110-114.

manlık duymuş ve Hristiyanlığın başına gelen bu felâketi duyunca çok üzölmüştü. O, birkaç hafta sonra Trablusşam'da öldü¹²⁹.

İbnü'l-Esîr, bu savaşıla ilgili Selâhaddin Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'l-Efdal'in kendisine anlattığı olayı şöyle nakleder: *“Bu savaşıta babamın tarafındaydım. Bu benim şahit olduğum ilk savaşıtı. Kral yanındaki süvarilerle o tepede kalınca karşılarındaki Müslümanlara öyle korkunç bir saldırıda bulundularki, onları babamın yanına kadar sürdüler. Babama baktığımda yüzü mahzunlaşmış rengi de kaçmıştı. Sonra sakalından tutup ilerledi ve “şeytan yalan söylemiştir” diye bağırdı. Bunun üzerine Müslümanlar tekrar Haçlıların üzerine döndüler ve tepeye çıktılar. Haçlıların dönüp gittiğini ve Müslümanların da onları takip ettiğini görünce sevincimden onları yendik diye bağırdım. Bunun üzerine Haçlılar tıpkı birinci saldırı gibi ikinci bir saldırıda bulundular ve Müslümanları babamın yanına kadar sürdüler. Babam yine biraz önceki gibi yaptı. Müslümanlar onlara saldırıp tepeye kadar sürdüler. Ben de yine onları yendik diye bağırdım. Bunun üzerine babam bana dönüp “sus! Çadır yıkılmadıkça onları yenmiş olmayız” dedi. Babam benimle konuşurken birden o çadır da yıkıldı, bunun üzerine Sultan atından inip Allah'a şükür secdesine kapandı ve sevincinden ağladı”¹³⁰.*

Selâhaddin Eyyûbî Haçlıları yendikten sonra Taberiyye'ye döndü. Taberiyye sahibesi Kontes ise Selâhaddin Eyyûbî'ye haber gönderip kendisi ve ailesi için emân dileyince o da kabul etti. Böylece Kontes şehirden giderken Selâhaddin Eyyûbî de Templier ve Hospitalier'e mensup olanların hepsini öldürdü¹³¹.

İbnü'l-Esîr şöyle der; *“Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra savaş yerine gittiğim zaman ta uzaklardan yeryüzünün onların kemikleriyle dolu olduğunu gördüm. Bir kısmı birbirlerinin üzerine yığılmış toplu vaziyette, bir kısmı da sağa sola dağılmış haldeydi. Sellerin sürükledikleri, oradaki tepe ve çukurluklarda yaşayan yırtıcı hayvanların götürdükleri bunların dışındadır”¹³².*

Bu savaşıta özellikle oğlu el-Melikü'l-Efdal ve emiri Muzafferrüddin Gökbörü çok büyük başarı gösterdiler. Bu yer (Taberiyye), Akkâ, Askalân ve Kudüs gibi şe-

¹²⁹ Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 125; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 295-296; Runciman, *a.g.e.*, II, 385-390; Azzam, *a.g.e.*, 231-232; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 109-114; Maalouf, *a.g.e.*, 252-253.

¹³⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 423; Runciman, *a.g.e.*, II, 384-385; Azzam, *a.g.e.*, 232; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 138.

¹³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 423-425; Runciman, *a.g.e.*, II, 390-395.

¹³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 423-425.

hirlerin fethi için bir anahtar niteliğindedi. Ayrıca Selâhaddin Eyyûbî, Hittin zaferinden sonra Abbâsî Halifesine bir mektup gönderip Haçlılara karşı elde ettiği başarıları dile getirdi¹³³.

1.4.3. Akkâ Şehrinin Fethi (583/1187)

Hittin zaferinin ardından, Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ü tam anlamıyla ele geçirmesi için hızlı hareket etmesi gerekiyordu. Fakat hem Hittin Seferinin yorgunluğu hem de hastalığının nüksetmesi, onu zor durumda bırakıyordu. Haçlı birlikleri ise kendi kabuklarına çekilip ellerindeki bölgeleri korumaya çalışıyorlardı. Onların kendi kabuklarına çekilmesi Selâhaddin Eyyûbî'nin Akkâ, Sayda, Tıbnin ve Beyrut gibi kıyı kentlerini feth etmesini kolaylaştırmıştı¹³⁴.

Selâhaddin Eyyûbî Taberiyye'deki işlerini tamamladıktan sonra oradan ayrıldı. İlk olarak Akkâ'ya gitti. Buradaki Haçlılar direnme taraftarıydılar. Ancak Akkâ'nın sivil halkı, bir süre sonra Haçlı askerlerinin zayıf durumunu öğrenince Selâhaddin Eyyûbî'den emân istediler. Bu durum üzerine Selâhaddin Eyyûbî, onlara emân verip orada kalıp kalmamaları hususunda serbest bıraktı. Ancak onlar ayrılmak istediler. Burada ayrılan Haçlı birlikleri şehirde bulunan birçok mimarî yapıya zarar verdiler. Buna rağmen Selâhaddin Eyyûbî emân verdiği için onlara hiçbir şey yapmadı. Burası Haçlıların önemli bir merkeziydi. Çünkü Haçlıların en büyük ticaret merkezlerinden biriydi. Akkâ halkı şehirden çıktıkları zaman daha önce esir ettikleri Müslüman esirlerini Selâhaddin Eyyûbî'ye teslim ettiler. Müslümanlar, Akkâ'ya 1 cemaziyülevvel 583 (9 Temmuz 1187) cuma günü girdiler. Haçlılar tarafından kilişeye çevrilen ibadet yerlerini, tekrar camiye çevirip orada cuma namazını kıldılar. Daha sonra Selâhaddin Eyyûbî Akkâ'yı oğlu el-Melikü'l-Efdal'e bıraktı. Selâhaddin Eyyûbî ile oğlu el-Melikü'l-Efdal burada Templier ve Hospitaliere ait ikta ve eşyaların birçoğunu adamlarına dağıttılar. Müslümanlar, Haçlıların götürmediği malları ganimet olarak aldılar. Burası Haçlılar döneminde tüccarlar için bir ticaret merkezi iken ne yazık ki Müslümanların eline geçtikten sonra bu durum değişmiştir. Çünkü yerleşik olan tüccarların şehri terk etmeleri buradaki ticareti olumsuz etkilemiştir¹³⁵.

¹³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 424-425; Zâhir, *a.g.e.*, 76-77.

¹³⁴ Azzam, *a.g.e.*, 238; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 112-113.

¹³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 425-426; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 127; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 296; Karakuş, "Selahattin Eyyubi ve Akkâ Savunması", 526-537; Azzam, *a.g.e.*, 238-239; Zâhir, *a.g.e.*, 77-79; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 110-113.

1.4.4. Kudüs İçin Atılan Adım

Akkâ kuşatmasından ardından Selâhaddin Eyyûbî, Tıbnin kalesine yeğeni Takiyyüddin Ömer'i gönderdi. Takiyyüddin Ömer kaleyi kuşattı; ancak ciddi bir direnişle karşılaşınca amcası Selâhaddin Eyyûbî'yi beklemeye karar verdi. Nihayet amcası Selâhaddin Eyyûbî geldikten sonra buraya bir sefer daha yaptılar. Her ne kadar Haçlılar direnmeye çalıştılsa da, birkaç gün sonra emân isteyip kaleyi teslim ettiler. Eyyûbî ordusu ardından Müslümanlar oradan ayrılıp Sayda¹³⁶ şehrine doğru harekete geçtiler. Sayda hâkimi bu haberi alınca burayı terk etmek zorunda kaldı. Böylece Selâhaddin Eyyûbî Sayda'yı savaştan ele geçirmiş oldu. Selâhaddin Eyyûbî, zabtı müteakiben oradan ayrılıp Beyrut'a¹³⁷ doğru hareket etti. Beyrut halkı Saydalıların tersine olarak, Müslümanlarla savaşmayı tercih ettiler. Beyrut halkı birkaç gün Müslümanlarla savaştıysa da onlara karşı konulamayacağını anladı ve emân dilemek zorunda kaldı. Selâhaddin Eyyûbî bunlara da emân verdikten sekiz gün sonra şehri ele geçirdi. Fakat bir taraftan da bu kuşatma ve fetihler sürerken, Selâhaddin Eyyûbî'nin Hittin, Akkâ, Sayda ve Beyrut gibi birçok yerde emân verdiği Hristiyan göçmenler Sûr liman şehrine akın edip burada toplanıyorlardı. Sûr, bölgenin en önemli liman şehri olmasının yanında Avrupa'nın Haçlılara yardımlarının gönderildiği bir merkezdi. Kanaatimizce Selâhaddin Eyyûbî'nin burayı ele geçirmek istemesi doğru bir adımdı. Şans Selâhaddin Eyyûbî'nin yanındaydı. Bu kadar zor olan bir bölgenin kendiliğinden teslim olması akıl kârı değildi. Buna rağmen Selâhaddin Eyyûbî'nin Sûr'u derhal kuşatıp alması gerekirken, her nedense bir çaba sarfetmediği ve Kudüs fethine hazırlandığı görüldü. Kudüs'ü almak isteği ön plana alması anlaşılabilir bir amaçtır; zira Kudüs stratejik olarak çok önemli olmasa bile manevi değeri fevkalade yüksek olan bir şehirdi. Ne olursa olsun Sur'un alınmaması, Selâhaddin Eyyûbî'nin düşmanlarına karşı kapalı tutması gereken Sur kapısını açık bırakması stratejik bir hataydı. Çünkü bu hata daha sonra binlerce Müslümanın ölmesine neden olacaktı¹³⁸.

¹³⁶ Beyrut'un güneyinde, Lübnan'ın Akdeniz kıyısında olan bir şehridir. Bkz.: Cengiz Tomar, "Sayda" *İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, İstanbul, 2009, 209-210.

¹³⁷ Doğu Akdeniz'de ortadoğnun en önemli liman şehri olan Beyrut Lübnan'a bağlı bir mekezdır. Bkz.: Davut Dursun, "Beyrut" *İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1992, 81.

¹³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 427-428; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 96-98; Azzam, *a.g.e.*, 238-241; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 128-129.

1.4.5. Askalân'ın Fethi (583/1187)

Selâhaddin Eyyübî Beyrut, Tıbnin, Sayda ve diğer bazı şehirlerin fethinden sonra Askalân'ı almaya karar verdi. Çünkü Mısır yolu Askalân ve Kudüs şehirleri arasından geçiyordu. Selâhaddin Eyyübî, kardeşi el-Melikü'l-Âdil ve oğlu el-Melikü'l-Efdal, maiyetlerindeki askerlerle Mısır'da bir araya geldiler. Şehrin üzerine yürüyen Selâhaddin Eyyübî, 16 Cemaziyülâhir (23 Ağustos 1187) günü Askalân önünde karargâh kurdu. Selâhaddin Eyyübî, Askalân halkının kendisine karşı direneceğini görünce Hittin zaferinden sonra esir ettiği Kudüs Haçlı Kralı Guy de Lusignan'ı Dımaşk'tan getirterek oradakilerle konuşup şehri teslim etmelerini söyledi. Buna karşılık şayet şehri teslim ederlerse onu özgür bırakacağını ve oradaki halka da emân vereceğini belirtti. Kudüs Haçlı Kralı Guy da Askalândakilere haber gönderip şehri teslim etmelerini emretti. Fakat Askalân halkı, Guy'un emrini yerine getirmediği gibi onu rencide edecek tarzda konuşmalar yaparak onu korkak ilan ettiler¹³⁹.

Aslında Selâhaddin Eyyübî savaşı istemiyor ve kan dökülmeden burayı almak istiyordu. Bir de Kudüs Haçlı Kralı Guy'un sözünü dinleyeceklerini ümit ediyordu. Selâhaddin Eyyübî, artık şehir halkıyla savaşmaktan başka bir çare olmadığını gördü. İşler umduğu gibi barışçıl yollarla halledemeyince, şehre hücum etmek zorunda kaldı. Şehir halkı saldırılar süresince, her geçen gün daha da zor durumda olduklarını ve yardım alacakları bir yer de olmadığını görünce Kral Guy ile teklif edilen anlaşma şartları dâhilinde şehri teslim edeceklerini söylediler. Bu antlaşmaya göre Müslümanlar şehir halkına zarar vermeyecek, onlar da burayı terk edecek ve Kral Guy serbest bırakılacaktır. Selâhaddin Eyyübî anlaşma teklifini kabul etti. Böylece Askalân da fethedilmiş oldu. Burası ayrıca Selâhaddin Eyyübî'nin inşâ kâtipliğini yapan ünlü tarihçi Kâdî el-Fâzıl'ın doğduğu yeri¹⁴⁰.

1.4.6. Kudüs'ün Fethi (27 Recep 583/ 2 Ekim 1187)

Kudüs, Hz. Ömer döneminde 637 yılında İslâm topraklarına katıldı. Ancak uzun bir süreden sonra 1099 yılında yapılan I. Haçlı Seferiyle şehir tekrar Hıristiyan-

¹³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 430; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 128-129; Azzam, *a.g.e.*, 243.

¹⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 430-431; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 129; Azzam, *a.g.e.*, 243; Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 113-114.

ların hâkimiyetine geçti. Kudüs şehri, doksan seneye yakın Haçlıların elinde kaldı. Burası hem Müslümanlar hem Hıristiyanlar hem de Yahudiler için önemli bir şehirdi.

Selâhaddin Eyyübî, Askalân'ı fethettikten sonra Mısır'a haber gönderip oradaki donanmanın denize açılmasını emretti. Bu donanma denizde bekleyip Haçlıların Kudüs'e yardım göndermelerini engellemeye çalıştı. Selâhaddin Eyyübî, gerekli hazırlıkları yapıp önlemlerini aldıktan sonra Askalân'dan Kudüs'e doğru harekete geçti. Daha önce Beyrut, Akkâ, Askalân, Tıbnin ve diğer şehirlerin de ele geçirilmesiyle buralardaki Haçlılar, Kudüs ve Sûr'a gitmiş, oralarda büyük bir kitle oluşturmuşlardı. Bu sırada Kudüs valisi Balban b. Bazran'dı. Selâhaddin Eyyübî'nin Haçlı işgalindeki beldeleri teker teker kurtarmasından sonra sıra Kudüs'e gelmişti. Bunu fark eden Haçlıların büyük patriklerinden Heraklius, Hittîn'de kurtulabilen şövalyeler, Tempier ve Hospitalier mensubu şövalyeler bu şehirde idiler¹⁴¹.

Selâhaddin Eyyübî, şehrin sıkı bir şekilde korunduğunu öğrendiği halde burayı alma fikrinden caymadı. Birkaç gün burada gereken hazırlıklarını yapıp önlemlerini aldıktan sonra Haçlılarla savaşmak için şehre doğru hareket etti. Bundan haberdar olan zahidler ve gönüllü Müslümanlar dört bir yandan gelerek sultanın ordusuna katıldılar. Eyyübî ordusu Kudüs'e yaklaşınca Cemâleddin Şervin b. Hasan el-Zerzânî kumandasındaki bir birlik Selâhaddin Eyyübî'nin öncü kuvvetlerinden ayrılarak yola devam etti. Fakat çok geçmeden Kubeybat mevkiinde Haçlı baskınına uğradı. el-Zerzânî, yanındaki birkaç kişiyle birlikte şehit düştü. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyübî, hazırlıkları tamamladıktan sonra 15 Receb / 20 Eylül'de şehrin batısına gelerek orada karargâh kurdu. Şehrin çevre beldelerle ilişkisini kestikten sonra muhasara için gerekli hazırlıkları yapmaya yönelerek nihayet 20 Recep 583/25 Eylül 1187 günü savaşa geçti¹⁴².

Haçlılar ve Müslümanlar arasında bir kaç gün şehrin dışında yaygın olan savaş taktiklerinden ve eğlence niyetiyle yapılan düello yapıldı. Bu savaş taktiğine göre her iki taraftan birer grup çıkıp birbirleriyle savaşıyorlardı. Ancak Müslümanlar-

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 431-432; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 26-27; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 129-131; Toksoy, *a.g.m.*, 329-33; Azzam, *a.g.e.*, 243-246; Maalouf, *a.g.e.*, 255-258; Cahen, *a.g.e.*, 206-207.

¹⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 431-432; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 27; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 129-131; Cahen, *a.g.e.*, 206-207; Morrişon, *a.g.e.*, 50-53; Nomiku, *a.g.e.*, 43-45.

dan İzzeddin İsa¹⁴³ gibi önemli bir iki kişi hayatını kaybettikten sonra Selâhaddin Eyyûbî ordusuyla beraber şehir üzerine toplu halde hucüm etti. Müslümanlar hendeği geçip surları delmeye çalıştılar. Haçlılar, Müslümanların çetin savaştıklarını görünce çok korktular. Bunun üzerine Haçlıların ileri gelenleri toplanıp ne yapacaklarına dair istişarede bulundular. Sonunda emân dileyip Kudüs'ü Selâhaddin Eyyûbî'ye teslim etmeğe karar verdiler. Bunun için belirledikleri temsilcileri Selâhaddin Eyyûbî'nin yanına gelerek emân dilediler. Ancak Selâhaddin Eyyûbî bu isteği başta kabul etmedi, “siz, Kudüs'ü nasıl daha önce zorla aldıysanız ben de şimdi öylece fethedeceğim. Daha önce Kudüs'teki Müslümanları nasıl öldürdüyseniz ben de şimdi Kudüs'te öldürmedik bir Hristiyan bırakmayacağım” dedi¹⁴⁴. Bu sözler üzerine Kudüs valisi olan Balban çıkıp Selâhaddin Eyyûbî'ye, “eger bize emân vermezsen geri döneriz. Elimizdeki Müslümanların tamamını öldürürüz. Kudüs'te Haçlıların elinde birçok Müslüman esir var. Çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürürüz. Evlerimizi ve güzel mekânlarımızı tahrip ederiz. Eşyalarımızı yakarız. Elimizdeki malları telef ederiz. Kubbetu's-Sahra'yı yıkar ve ele geçirebildiğimiz her şeyi yıkarız. Ondan sonra çıkar, sizinle kıyasıya savaşır, kendimizi adeta ölüme atarız. Bundan sonra artık bizim yaşamamızda hayır yoktur. Bizden biri düşmanlarımızdan bir kaçını öldürmeden canını vermeyecektir. Zaten bundan sonra ne hayır umacağız?” dedi¹⁴⁵.

Böyle bir durumda Selâhaddin Eyyûbî, yanındakilerle istişare de bulunarak ne yapacağına dair fikir alışverişinde bulundu. Oradakilerin hepsi Haçlılara emân verilmesini istedi. Selâhaddin Eyyûbî yanındakilerin bu teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine erkeklerin onar, kadınların beşer ve çocukların da ikişer dinar, ödemesi şartıyla iki taraf arasında antlaşma yapıldı. Bu antlaşma kırk gün geçerli olacak aksi takdirde fidyesini ödemeyen Haçlılar köle olacaktı. Bunun üzerine Kudüs valisi Balban bazılarının fidyesini ödeyerek serbest kalmalarını sağladı, ödemeyenler de esir edildi¹⁴⁶.

Selâhaddin Eyyûbî askerleriyle beraber Kudüs'e 27 Recep 583 (2 Ekim 1187) Cuma günü girdi. Müslümanlar için önemli bir gündü. Mısır ve Suriye'deki tanınmış

¹⁴³ İzzeddin İsa Ca'ber Kalesi'nin eski sahibi Malik el-Ukayli'nin oğludur. Bkz.: Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 14.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 27.

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 432-433; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 27; Azzam, *a.g.e.*, 245-247.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 432-434; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 27; Nadir Karakuş “Selahattin Eyyubi ve Akkâ Savunması”, *Uluslararası Selâhaddin Eyyubi Sempozyumu*, II, 23-25 Eylül Siirt 2016, 524-525; Zâhir, *a.g.e.*, 79-82; Maalouf, *a.g.e.*, 257-259; Morrisson, *a.g.e.*, 51-53.

kişilerin hepsi oradaydı. Selâhaddin Eyyûbî ve oğlu el-Melikü'l-Efdal şehre girip binaların eski hâline getirilmesi için uğraştılar. Babası Akka'yı el-Melikü'l-Efdal'e verdiği zaman (hatırlanacağı üzere burası 1 Cemaziyülevvel 583/9 Temmuz 1187 cuma feth edilmiş ve Melikü'l Efdal'e teslim edilmişti) oradaki pek çok servet mal eline geçmişti. Buradan elde ettiği servetini Kudüs'de imar faaliyetleri için harcadı. Selâhaddin Eyyûbî, Mescid-i Aksâ ve Kubbetü's-Sahrâ'nın her türlü pislikten temizlenmesi ve eski haline getirilmesi için emirlerinden istekte bulundu. Bu istek emirleri tarafından yerine getirildi¹⁴⁷.

1.4.7. Sûr Kuşatması (583-584/1187-1188)

Akkâ'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden habersiz olan Merkiş (Marquis de Conrad Montferrant) adında bir adam, Akkâ limanına geldi. el-Melikü'l-Efdal onu görünce adamlarından birini Merkiş'in yanına gönderdi. Kim olduğunu öğrenmek istedi. Ancak Merkiş, Akkâ ve diğer şehirlerin Müslümanlar tarafından fethedildiğini oradaki Haçlıların Sûr liman şehrine gittiklerini öğrenince hemen oradan ayrılıp Sûr liman şehrine doğru hareket etti. el-Melikü'l-Efdal, Merkiş'i yakalamak için arkasından bir donanma gönderdiyse de yetişemedi. Merkiş, Sûr şehrine geldikten sonra, buradaki halkı tek çatı altında toplayacak bir kumandanın olmadığını gördüğü için kendisi burada kumandanlık yapmaya başladı. Halka cesaret verip şehri onlar için korumayı teklif etti. Buradaki Haçlılar da bu teklifi kabul etti. Merkiş, daha sonra şehir etrafına hendekler kazıp surlarını tamir etti¹⁴⁸.

Selâhaddin Eyyûbî Kudüs'ü fethettikten sonra, bir süreliğine burada kalıp şehrin işlerini tamamladı. Sûr'da olup bitenleri duyunca 30 Ekim 1187'de şehre doğru harekete geçti. Selâhaddin Eyyûbî'nin feth ettiği şehir ve kalelerin emân verdiği Haçlıları burada toplanmıştı. Oğlu Melikü'l Efdal'in idaresindeki Akkâ'ya uğradı. Burada birkaç gün kalıp gerekli planlamaları yaptıktan sonra Akkâ'dan ayrılıp 12

¹⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 433-436; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 27-31; Süheyl Sapan, "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yer Alan Selâhaddin Eyyubi Vakıfları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası selâhaddin Eyyubi sempozyumu*, I, 23-25 Eylül Siirt, 2016, 349-350; Necati Sümer, "Ağlama Duvarı, Kutsal Kabir Kilisesi ve Kubbetüs Sahra" *Uluslararası Selâhaddin Eyyubi Sempozyumu*, II, 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 69-70; Azzam, *a.g.e.*, 247-251; Zâhir, *a.g.e.*, 79-82; Şeşen, *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*, 116-117; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 129-131; Maalouf, *a.g.e.*, 259-261; Engin Ayan, *Anonim Haçlı Tarihi*, İstanbul, 2013, 42; Fuad Carım, *Haçlı Seferleri ve Kruvazadlar*, İstanbul, 1999, 88; Ahmet Ocak, "Haçlı Seferlerinin Ortaya Çıkışı ve (Doğu-Batı Dünyaları Açısından) Doğurduğu Sonuçlar" *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/14, 2014, 144; Morrisson, *a.g.e.*, 52-53; Nomiku, *a.g.e.*, 45-46.

¹⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 429-430; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 145.

Kasım'da Sûr önüne geldiler. Bu arada Merkiş, Sultan Selâhaddin idaresindeki Eyyûbî ordusunun Akkâ'ya geldiği haberini alınca Sûr şehrinin surlarını tamir etmek ve hendeklerini derinleştirmek için daha da hızlı bir şekilde çalışmaya başladı. Orduyu oraya gelen Selâhaddin Eyyûbî karargâhını şehir surlarına yakın bir mevkiye kurdu. Kısa bir süre içerisinde iki taraf arasında şiddetli bir savaş başladı¹⁴⁹. Haçlıların, denizde savaş gemilerinin olması Müslümanların işini çok zorlaştırıyordu. Eyyûbî ordusu, düşman donanmasının atışları yüzünden şehre bir türlü yaklaşamayınca Selâhaddin Eyyûbî, Beyrut ve Cübeyl şehrine haber gönderip oradaki savaş gemilerinin yardıma gelmesini istediler. Eyyûbî donanması derhal bölgeye intikal etti. Bunun üzerine şehri savunmakta olan Haçlıların gücü kırıldı. Müslümanlar da şehre yaklaşıp onlarla çarpışmaya başladılar. Fakat o sırada beklenmedik bir gelişme yaşandı. Haçlılar 29 Aralık 1187 günü, donanmalarını gözetlemekte olan limandaki Eyyûbî donanmasındaki askerlerin uykuya daldıklarını fark edince ani bir baskın yaparak beş gemiyi ele geçirip limana götürdüler¹⁵⁰.

Ablukanın kırıldığını gören Selâhaddin Eyyûbi, kalan gemilerle hiçbir şey yapamayacağını anlayınca donanmayı Beyrut'a geri gönderdi. Fakat Haçlı donanması onları takip etmeye başladı. Gemilerdeki askerler bunun farkına varınca sahile yaklaşıp karaya çıkmak suretiyle hayatlarını kurtardılar. Durumu öğrenen Selâhaddin Eyyûbî de gemilerin düşmanın eline geçmemesi için bütün gemilerin çalışamayacak hale getirilmesini emretti. Biri hariç kalan gemilerin tamamı Haçlıların eline geçecektir.

Eyyûbî ordusu daha sonra şehri tekrar karadan kuşatmak için harekete geçti. Kuşatma süreci içerisinde Haçlılar kimi zaman şehirden çıkıyor, Müslüman askerler saldırıyorlardı. Bu saldırılardan birinde yine Haçlılardan bir grup, dışarı çıkıp hendeklerin arkasından Müslümanlarla savaşa tutuştu; bu çarpışmada her iki taraftan çok sayıda insan öldü¹⁵¹.

Selâhaddin Eyyûbî, Sûr şehrini ele geçirme işinin uzadığını görünce yanındaki emirleriyle istişarede bulundu. Bazıları gitme taraftarı iken bazıları ise savaşma

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 436-437; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 131-133; Azzam, *a.g.e.*, 252-256; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 117.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 437-438; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 300-304; Azzam, *a.g.e.*, 252-256; R. Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 118.

¹⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 437-439; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 131-133; Azzam, *a.g.e.*, 252-256; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 118-122.

yanlısı idiler. Savaş taraftarı olanlar Selâhaddin Eyyûbî'ye, “onların güvendikleri yegâne kale burasıdır. Eğer burayı alırsak denizden umutlarını keserler, ülkenin geri kalan yerlerini de barış yoluyla alırız. Bizce şehri sabırla muhasara etmek ve sıkıştırmak daha doğru olur” dediler¹⁵².

el-Melikü'l-Efdal savaşma taraftarı olsa da, ordudaki bazı askerler onun gibi düşünmüyorlardı. Bu sebeple el-Melikü'l-Efdal'i dinlemedikleri gibi verdiği görevleri de yerine getirmediler. Selâhaddin Eyyûbî, bu durumu görünce askerlerin şehirlerine dönmelerine izin verdi. Kendisi de Şevval ayı sonunda Sûr'dan (1 Ocak 1188) Akkâ'ya doğru hareket etti¹⁵³.

1.4.8. III. Haçlı Seferi (585-588/1189-1192)

Hittin savaşının kaybedilmesi, ardından Kudüs'ün de Müslümanlar tarafında fethedilmesi Avrupa'da büyük bir üzüntüyle karşılandı. Bu sebeple Papa VIII. Gregorius bütün Hıristiyan birliğini Haçlı Seferi yapmak için toplanması konusunda bir beyannâme yayınladı. Ancak o, kısa bir süre sonra ölünce yerine III. Clemens geçti. Bu Papa da Haçlı Seferinin düzenlemesini isteyen beyannâmeyi tekrar yayınladı. Bundan dolayı Avrupa'da Üçüncü Haçlı Seferleri için hazırlıklar yapılmaya başlandı. İlk olarak bu çağrıya iştirak eden İngiltere Kralı Arslan Yürekli I. Richard ve Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa oldu. İngiltere kralı zahmetsiz ve emin olduğu deniz yolunu seçerken, Alman İmparatoru ise kara yolunu tercih etti. Alman İmparatoru geçeceği güzergâhlardan Macar kralı, Bizans İmparatoru Isaakios II. Angelos ve Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'a elçiler göndererek geçiş izni istedi. Barbarossa gerekli izinleri aldıktan sonra hemen harekete geçti. Bizans Devleti için de iç karışıklardan dolayı zayıf düşerek ve onlara engel olacak güçte olmadığı için izin vermek zorunda kaldı. Daha önce Selçuklulara karşı Eyyûbîlerle işbirliği yapan Bizans İmparatoru, Selâhaddin Eyyûbî'ye olanları bildirerek Alman İmparatoru'nun büyük bir orduyla gelmekte olduğunu ve onlara karşı engel olamadığı için de özür diledi¹⁵⁴.

¹⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 438-439; Azzam, *a.g.e.*, 256-270.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XI, 440; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 304; Karakuş, “Selahattin Eyyubi ve Akkâ Savunması”, 526-537; Azzam, *a.g.e.*, 256-270; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 153-162; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, 121-122.

¹⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, 220; Coşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, (ed: Hakkı Dursun Yıldız), Konya, 1994, 257-258; Süleyman Özbek, *Türkiye Selçukluları-Eyyubi İlişkileri (1175-1250)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995, 55-57; Demirkent, *Haçlı Sefer-*

Türkiye Selçuklularında da bu dönem iç karışıklıklar yaşanmaktaydı. II. Kılıç Arslan devleti onbir oğlu arasında taksim etmişti. Her ne kadar devletin başında II. Kılıç Arslan olsa da oğulları arasında taht mücadeleleri yaşanmaya başlandı. Alman İmparatoru buna rağmen hem cesaret edemedi hem de Selçuklularla eski dostluğuna nazaran II. Kılıç Arslan'dan izin istedi. O da onlara topraklarından geçmesi için izin verdi. Ancak Alman İmparatoru ordusuyla Selçukluların topraklarına girdiği zaman ilk başlarda her hangi bir sorun yaşanmazken daha sonra Haçlı askerlerinin yorgunluğundan faydalanan Türkmenler, küçük gruplar halinde onlara saldırdılar. Daha sonra Selçuklular da onlara karşı saldırıya geçtiler. Bu saldırılardan bıkkın Alman İmparatoru Friedrich Selçukluların merkezi olan Konya'yı kuşattı. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan barış talebinde bulundu. Asıl maksadı Kudüs'ü ele geçirmek olan Friedrich barış isteğini kabul ederek aralarında antlaşma yapıldı. Antlaşma gereği Haçlılar, Selçuklu Devleti sınırlarında güvenle geçecek ve ordusunun ihtiyaçları olan malzemelerin satışı yapılması hususunda da halka emir-nâmeler yazılacaktır. Ayrıca otuz yakın Selçuklu askerî yanlarında rehin olarak verilecek ve sınırlarında geçtikten sonra serbest bırakılacaktır. Ancak Haçlı ordusu Larende yöresine varmadan tekrar Türkmenlerin saldırısına uğradı. Büyük bir kayıp yaşayan Alman İmparatoru II. Kılıç Arslan'ı sorumlu tuttu. Bundan dolayı yanında rehin aldıkları askerleri tamamını öldürmelerini emretti. Ardından ordusuyla beraber Tarsus şehrine giden Friedrich, burada serinlemek amacıyla girdiği Tarsus Çayı'nda akıntıya kapılarak tüm müdahalelere rağmen kurtulamadı. Alman İmparatoru Friedrich'in ölümü Haçlılar için büyük bir üzüntü ve talihsiz bir kayıp oldu¹⁵⁵.

Bu sefer esnasında Haçlılardan Fransa Kralı II. Philip ve İngiltere Kralı Arslan Yürekli I. Richard ise Kudüs Haçlı Kralı Guy'un başlattığı kuşatmaya katılarak 585-587/1189-1191 yılları arasında Akkâ'yı kuşattılar. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyûbî çevredeki emirlerden ve oğullarından da yardım istedi. Akkâ kuşatması, iki yılı aşkın sürünce oradaki halk ve emirlerin bazıları savaşmak istemediler. Ne yazık ki Eyyûbî ailesinden bazılarının da ordudan ayrılarak kendi beldelerine gitmeleri, Selâhaddin Eyyûbî'nin gücünü kırmış ve Akkâ savunması Müslümanların aleyhine

leri, 148; Maalouf, *a.g.e.*, 265-274; Nomiku, *a.g.e.*, 51-52; Şeşen, *Selehaddin-i Eyyubi Şahsiyeti ve Zamanı*, 24.

¹⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh*, XII, 53; Turan, *a.g.e.*, 222-224; Runciman, *a.g.e.*, III, 13-14; Özbek, *a.g.t.*, 60-64; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 148; Maalouf, *a.g.e.*, 265-274.

sonuçlanmıştır. Tabii ki burada Haçlı ordusunun küçümsenmeyecek kadar fazla olduğu, gelen yardımların da azımsamayacak durumda olduğu belirtilmelidir. Böylece Akkâ, 587/1191 yılında Haçlılara teslim oldu¹⁵⁶.

I. Richard komutasında olan Haçlılar, Akkâ'da birçok Müslümanı esir aldılar. Akkâ kuşatmasında Selâhaddin Eyyûbî ve I. Richard daha önce ellerine geçen esirleri serbest bırakma konusunda anlaşdılar. Ne yazık ki daha sonra Richard bu Müslüman esirleri serbest bırakmayı reddetti. 3000'e¹⁵⁷ yakın Müslüman esiri şehrin dışına çıkartarak Müslümanların gözleri önünde insafsızca katlettirdi. Selâhaddin Eyyûbî askerleri Haçlı saflarına saldırdılarsa da kuvvetli mukavemet ile karşılaştıkları için onları kurtaramadılar. Müslümanların bütün çabaları yetersiz kaldı. Geç olsa da Selâhaddin Eyyûbî daha önce yaptığı hatanın farkına varmış ancak iş işten geçmişti. Belki de Selâhaddin Eyyûbî Haçlılardan aldığı yerlerdeki insanlara hepsine emân vermeseydi bugün bu kadar büyük bir katliam yaşanmayabilirdi. Aynı zamanda Selâhaddin Eyyûbî, Sûr şehrini zamanında elinde fırsat varken almış olsaydı, Haçlılar bu kadar güçlenmezdi. Çünkü Avrupa'dan gelen yardımların çoğu Sûr liman şehrinden geçiyordu. Haçlıların, Müslümanların karşısında Hittîn de aldıkları yenilgiden sonra burası onlar için bir zafer niteliği taşıdı. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Selâhaddin Eyyûbî'nin Sûr şehrini alması gerektiği yerde hatta imkânı olmasına rağmen buraya önem vermemesi Haçlılar için bir avantaj idi. Çünkü Haçlılara Avrupa'dan gelen yardım buradan geçiyordu. Buna rağmen kapanması gereken bir kapıyı açık bırakması binlerce Müslümanın öldürülmesiyle sonuçlanmış oldu¹⁵⁸.

Richard yaptığı katliamdan sonra Arsuf'a doğru yola çıktı. Arsuf yakınında uygun bir arazi bulup karargâhını kurdu. Richard ile el-Melikü'l-Âdil barış yapmak için buluştular. Ancak Richard barış için eski Kudüs Krallığı topraklarının iadesini isteyince aralarında herhangi bir antlaşma yapılmadı. Richard diğer Haçlı birliklerin donanmalarının Arsuf'a doğru hareket ettiklerini öğrenince hucüma geçmek için hazırlık yaptı. Burada Haçlılardan Templier, Bretonlar, Normanlar, İngilizler, Fransız-

¹⁵⁶ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 257-258; Hasan, *a.g.e.*, 302-303; Hayati Ülkü, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Tarihi*, III, İstanbul, 351-352; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 141; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 148; Maalouf, *a.g.e.*, 265-274; Nomiku, *a.g.e.*, 51-52; Şeşen, *Selehaddin-i Eyyubi Şahsiyeti ve Zamanı*, 24.

¹⁵⁷ Selâhaddin Eyyûbî Abbâsî Halifesine gönderdiği mektupta bu sayı 1000 olarak zikredilmektedir. Bkz.: Şeşen, *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*, 163-166.

¹⁵⁸ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 257-258; Ülkü, *a.g.e.*, 352-353; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 155-158; Morrisson, *a.g.e.*, 56-57; Nomiku, *a.g.e.*, 51-52.

lar ve Hospitalier şövalyeleri gibi birçok halk bulunuyordu. Müslüman ordusunun merkezinde Selâhaddin Eyyübî, onun sağında en başta oğlu el-Melikü'l-Efdal, Musul askerleri, Kaymaz el-Necmi ve el-Melikü'l-Âdil, solunda da Mısır, Sincar ve Haleb askerleri vardı. Müslümanlar ve Haçlılar burada kıyasaya bir savaş yaptılar. Ancak Selâhaddin Eyyübî'nin solunda bulunan birlik yenilince o ve oğlu el-Melikül-Efdal ordusu daha da ihtiyatlı davranmaya başladılar. Bu savaşta her iki taraf da birine karşı tam bir üstünlük sağlayamasa da ölen kişi sayısı fazlaydı. Richard buranın kolay alınamayacağını anlayınca Arsuf'tan Yafa'ya gitti¹⁵⁹.

Selâhaddin Eyyübî, karargâhını Remle'ye¹⁶⁰ taşıttı. Daha sonra Abbâsî Hali-fesi'ne Haçlılarla son girdiği savaşları özetleyen bir name gönderdi. Onun daha önce Sayda, Beyrut, Hıttin, Taberiyye, Kudüs'ün fethi ve Haçlılar girdiği mücadeleleri konularına dikkat çektiği mektubu şöyledir: *“Bazı yerlerde öncü kuvvetlerimizin onlarla çarpışmasına imkân yoktu. Askerlerimiz sıkıştırılması mümkün olan her yerde Haçlıları sıkıştırıyorlar, onlarla çarpışıyorlardı. Haçlılar deniz kıyısından ayrılmıyorlar, bir subaşından diğer subaşına konuyorlardı. Sular birbirine yakındı. Bu sırada her konak arasında onlarla çarpışıyorduk. Deniz kıyısında yürüdükleri yol üzerinde boğazlar, koruluklar, kumsallar gibi muharebeye müsait olmayan yerler vardı. Nerede uygun bir saha bulduysak onları sıkıştırdık. Onlarla aramızda çeşitli çarpışmalar oldu. Az kalsın onları mahvediyorduk. Bu çarpışmalardan biri Akkâ'dan ayrıldıkları gün cereyan etti. Oğlumuz el-Melikü'l-Efdal o günü öncülerin başındaydı. Onların yolu üzerinde boğazda durdu. Ardçılannı ayırdı, kan döktü. Başlarına bu felaket gelince Frenkler Hayfa nehrini geçip sarp bir yere sığındılar. Burunları yere sürülmüş halde bir kaç gün burada kaldılar. Akkâ'dan yeni takviye aldılar. Ardçılarını takviye edip tedbirlerini aldıktan sonra yeniden yürüyüşe geçtiler. Onlarla çarpıştığımız günlerden biri Kaysariyye'den ayrıldıkları gündür. Okçular onları törpüledi. Konaklayıncaya kadar üzerlerine ok yağdırdı. Atlarından 1000'i ölmüş, süvarileri elem elbisesi giymişti. Muharebe yapılıncaya yerlerinde kalıyorlar, bir suya sığınıyorlardı. 14 Şaban (6 Eylül) günü deniz kıyısından yeniden yürüyüşe geçtiler, Atları onları sel gibi götürüyor, yayaları etraflarını karınca gibi sarıyordu. İslâm askerleri*

¹⁵⁹ Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 310-312; Maalouf, *a.g.e.*, 274-277; Morrisson, *a.g.e.*, 58-59; Nomiku, *a.g.e.*, 51-52; Sallâbî, *a.g.e.*, 691-692; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, 257-258.

¹⁶⁰ Kudüs'e yakın Filistin'in ortasında kurulmuş tarihi bir şehirdir. Bkz.: Sâmi es-Sakkâr, “Remle” *İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, İstanbul, 2007, 560-561.

onların önlerinde dolaşarak yürüyüşlerine mani olmak istiyorlardı. Oklarının ateşiyile cehennemlikleri yakıyorlardı. Oklar onları çok güç durumda bırakınca Arsuf'a kadar sabrettiler. Mahvolmak üzereydiler. Tam bu sırada hepsi birden hücumla geçtiler. Bulutlar gibi şimşek çakarak, yıldırım yağdırarak geldiler. Müslüman birlikleri ayak diremeyip önlerinden çekildiler. Sultan bunu hezimet sandı. Sonunda bunun bir nevi sebat olduğunu anladı. Muzaffer kalp (merkez) düşmanın önünden çekilenlere sığınak oldu, yerinden ayrılmadı. Kardeşim el-Melikü'l-Âdil ve askerleri onları yerlerinde durdurdular. Onların üzerine hamle yapıp püskürttüler ve mahvettiler. Kardeşim giriştiği bu hücumda kuvvetle direndi. Düşmandan büyük bir kontu ve çok sayıda kişiyi öldürdü. Perişan bir halde Arsuf'a indiler. Askerleri darbe yemiş, kontları öldürülmüştü. Kardeşim Seyfeddin el-Âdil'in kılıcıyla öldürülen bu azgın şeytan, me-lunların itaat ettikleri iblisleriydi. Adı Sir Jeacque idi. Kralları gelmeden aralarında onun hükmü yürümüşü. Emri altında birçok kont ve baron vardı. Templier ve Hospitalierler arasında da hükmü geçerdi. Mevkiinin ululuğundan ve şanının büyüklüğünden dolayı öldürüldüğü sırada onu müdafaa için Frenk kumandanlarının büyüklerinden bir topluluk önünde çarpıştılar. Bu kont ancak onların öldürülmesinden sonra öldürüldü. İngiltere kralı onun öldürülmesine çok üzüldü. Frenkler sonra yerlerinden hareket ettiler. Askerlerimiz onlara karşı yürüyüp Yafa yanında onlarla karşılaştı. Yafa'ya sığınarak telef olmaktan kurtulmak istiyorlar, askerlerimiz önlerinde ölüm okları dolaştırıyorlardı. Yafa kırlarında ve bostanlarında onlarla karıştılar. Şehre vardıkları sırada ordularının etrafından bazı parçaları kırılmıştı. Harbin şiddetinden kalplerini korku bürümüşü. Bir türlü kurtulduklarını kabul edemiyorlardı. Çıkacak olurlarsa sıkıştırılacaklarını bildikleri için orada kaldılar¹⁶¹”.

Bu olaylardan sonra Müslümanlar ve Haçlılar arasında şiddetli bir çatışma yaşanmadı. Haçlıların Kudüs'e ulaşmaması Selâhaddin Eyyübî ile Richard arasında anlaşma yapılmasına neden oldu. Richard ile Selâhaddin Eyyübî arasında beş yıl sürececek bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre Haçlılar ellerine geçirdikleri yerleri muhafaza edecekler, Kudüs'de Lâtin papazlar bulundurmamak hakkına sahip olacaklardı. Beyrut Kalesi tamamen yıkılmak şartıyla Haçlılarda, Askalân ve Kudüs ise Müslümanların elinde kalacaktır. Hacılar kutsal yerleri serbestçe ziyaret edebilecekler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar karşılıklı olarak birbirlerinin ülkelerinden geçebilecek-

¹⁶¹ Şeşen, *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*, 163-166; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 158-162.

lerdi. Böylece Haçlıların düzenlediği III. Haçlı Seferi hedefine ulaşamamış ve Kudüs Müslümanların elinde kalmıştır. Ancak Akkâ'nın ele geçirilmesiyle Haçlıların kıyı bölgelerinde kalmasını sağlandı. Alman kralı Friedrich Barbarossa Silifke Çayı'nı geçmeye çalışırken boğuldu (1190). Richard ve Philippe istedikleri başarıyı elde edemedi. Ancak Müslümanlara karşı gerçekleşen kıyım sebebi ile Hıristiyanlar için bu durum başarı sayıldı¹⁶².

1.5. Selâhaddin Eyyûbî'nin Hama'yı el-Melikü'l-Efdal'e Vermesi (588/1192)

Eyyûbî Devleti'nin önde gelen komutan ve emirlerden birisi de Selâhaddin Eyyûbî'nin yeğeni Takıyyüddin Ömer'dir. Selâhaddin Eyyûbî, 1186 yılında Hama ve çevresini Takıyyüddin Ömer'e vermişti. Takıyyüddin Ömer, 588/1192 yılında vefat edince yerine oğlu Nâsırüddin Muhammed geçti. Fakat Selâhaddin Eyyûbî, genç yaş-taki bu delikanlıya Hama ve çevresindeki toprakların tümünü vermeyi uygun bulma-dı. Çünkü bu topraklar Eyyûbî Devleti'nin bel kemiğinden birisiydi. Çünkü Hama, Dımaşk ve Haleb'i birbirine bağlayan bu iki şehrin ticaret güzergâhı üzerindeydi. el-Melikü'l-Efdal'in bu toprakları babası Selâhaddin Eyyûbî'den istemesi sonucu oğlu-na vermeye razı oldu. Selâhaddin Eyyûbî'nin hem büyük oğlu olması hem de burada siyasî, idarî ve yönetimde tecrübe kazanmasını istediği için bu toprakları oğluna ver-di. Ancak daha sonra bu durum Selâhaddin Eyyûbî'nin istediği gibi olmayacaktı. Çünkü Nâsırüddin Muhammed, babasından kalan toprakların Selâhaddin Eyyûbî'nin oğluna vermesine razı olmayarak el-Melikü'l-Efdal'e karşı harekete geçti. Selâhad-din Eyyûbî, Musul ve Sincar Zengîlerinden, Nâsırüddin Muhammed'e karşı oğlu el-Melikü'l-Efdal'e yardım etmelerini istedi. Böylece gelen yardımlar sonucu el-Melikü'l-Efdal, Haleb'e kadar geldi. Burada kardeşi el-Melikü'z-Zâhir tarafından hoş bir şekilde karşılandı. Nâsırüddin Muhammed işlerin aleyhine döndüğünü anla-yınca Selâhaddin Eyyûbî'nin kardeşi el-Melikü'l-Âdil'e sığınarak ondan yardım is-tedi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Âdil, Selâhaddin Eyyûbî ve Hama meliki Nâsırüddin Muhammed arasında arabuluculuk yaptı. Daha sonra aralarında yapılan antlaşma so-

¹⁶² Ülkü, *a.g.e.*, 352-354; Abdulhaluk Mehmet Çay, "Türkler'den Önce Anadolu Haçlı Seferleri ve Anadolu'da Haçlı Devletleri", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, Ankara, 2009, 3-4; Maalouf, *a.g.e.*, 278-281; Morisson, *a.g.e.*, 59; Nomiku, *a.g.e.*, 51-52; Sallâbî, *a.g.e.*, 693-698; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 257-258.

nucu Suriye’de babasına ait olan yerlerin Hama dâhil Nâsırüddin Muhammed’e verilmesi ve el-Cezîre’deki şehirlerin elinden alınması kararlaştırılarak anlaşma sağlanmış oldu. Daha sonra Selâhaddin Eyyübî, el-Melikü’l-Âdil’e, Mısır’daki iktâlarından vazgeçmesi karşılığında el-Cezîre’deki Urfa, Harrân, Samsat (Sümeysat), Meyyâfârikîn ve Hânî’yi verdi.¹⁶³ Böylece Haleb’e giden el-Melikü’l-Efdal Dımaşk’a geri çağrıldı. Bu duruma karşı el-Melikü’l-Efdal üzülmüş olsa da yapacak bir şey yoktu. Bundan dolayı geri dönüp eskisi gibi Dımaşk nâibi olarak kaldı¹⁶⁴.

1.6. Selâhaddin Eyyübî’nin Vefatı (27 Safer 589/4 Mart 1193)

Sultan Selâhaddin Eyyübî, Kudüs’ün alınmasından birkaç sene sonra 588/1192 de Dımaşk’a geldi. Buraya gelirken yol güzergâhında ele geçirdiği Beyrut, Askalân, Tıbnin, Sayda ve Akkâ şehirlerini ziyaret etti. Bu sırada veziri Kâdî el-Fâzıl ve oğlu el-Melikü’z-Zâhir Dımaşk’ta bulunuyorlardı. Selâhaddin Eyyübî buradaki günlerini halkın şikâyetlerini dinleyip âlimlerle dinî emirlerle siyâsî konularda istişare de bulunurdu. Elçi ve heyetleri burada kabul etti. Oğlu el-Melikü’z-Zâhir bir müddet babasının yanında kaldıktan sonra Haleb’e döndü. Selâhaddin Eyyübî’nin kardeşi el-Melikü’l-Âdil, Mısır’dan çıkıp yanına geldi. Selâhaddin Eyyübî Safer (Mart) ayında hacıları ziyaret ettikten sonra humma hastalığına yakalandı¹⁶⁵.

Selâhaddin Eyyübî sağlığı yerinde olduğu zaman oğlu el-Melikü’l-Efdal ve kardeşi el-Melikü’l-Âdil’i yanına çağırarak bundan sonra ne yapılacağına dair onlarla istişarede bulunarak “*haçlılarla işimiz bitti. Bu bölgede bizi meşgul edecek bir şey yoktur. Şimdi hangi tarafa gideceğiz*” dedi. Kardeşi el-Melikü’l-Âdil, Ahlat üzerine gitmesini söyledi. Oğlu el-Melikü’l-Efdal ise Anadolu topraklarına girmesini söyledi.

¹⁶³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 78-79; Abu’l-Ferec, *a.g.e.*, II, 459; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 141-142; Mike Pannne, *Haçlı Seferleri*, (Çev.: Cumhur Atay), İstanbul, 2011, 60-68; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 150-162; Şeşen, *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*, 159-176.

¹⁶⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 78-79; Abu’l-Ferec, *a.g.e.*, II, 459; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi” 143; Ramazan şeşen, *Salahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti*, İstanbul, 1983, 87; Ramazan Şeşen “Eyyubiler”, *DGBİT*, VI, İstanbul, 1993, Ramazan şeşen, “İmâd al-Dîn al-Kâtip al-İsfahanî Eserlerinden Anadolu tarihi ile ilgili bahisler” *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*, III, Ankara, 1971, 359; Mike Pannne, *a.g.e.*, 165-168; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 150-162; Şeşen, *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*, 159-176.

¹⁶⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 88; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 69-70; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 374-375; Ebû Şâme, *Kitâbü’r-Ravzateyn fi Ahbâri’d-Devleteyn en-Nûriyye ve’s-Salâhiyye*, (Thk.: İbrahim Şemseddin), Beyrut-Lübnan, t.y., IV, 211-218; Runciman, *a.g.e.*, III, 69-70; Kılıç, *a.g.t.*, 28; Kuşçu, *a.g.e.*, 142; Basuğuy, *El-Melikü’s-Salih*, 29; H. Çakıroğlu, “Müferricü’l Kurub’a Göre Eyyübî Sultanlarının Örnek Davranışları”, 869; Şeşen, *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*, 190-192; Sallâbî, *a.g.e.*, 719-720.

Çünkü “Anadolu’da daha çok şehir, ganimet olduğu gibi ve hızlı bir şekilde alınabilir. Burası kara yoluyla gelecek Haçlıların güzergâhı üzerindedir. Eğer Anadolu’yu ele geçirirsek onların buradan geçmelerine de mani oluruz” dedi. Bu dönemde Türkiye Selçukluların başında II. Kılıç Arslan vardı (551-590/1156-1192). Bu durum karşısında Selâhaddin Eyyübî, Anadolu topraklarına gitmek istediğini söyledi. Kardeşi el-Melikü’l-Âdil’e, “sen çocuklarımdan biriyle bir miktar asker alır Ahlat üzerine yürürsün. Ben Anadolu’daki işlerimi hallettikten sonra sizin yanınıza gelirim. Oradan hep beraber Âzerbecân’a geçer ve İran şehirlerine komşu oluruz. Orada bize mani olacak kimse yoktur” dedi. el-Melikü’l-Âdil hazırlıklarını tamamladıktan sonra Kerek’e gitti¹⁶⁶.

Selâhaddin Eyyübî, hastalığı sırasında devletin bütün işlerini oğlu el-Melikü’l-Efdal’in yapmasını istedi. O, babasının yapması gerektiği bütün işleri yerine getiriyordu. Selâhaddin Eyyübî durumunun ciddiyetinin farkına vardığı zaman yerine oğlu el-Melikü’l-Efdal’i bırakarak yanında bulunan âlim ve emirlere ona tabi olmasını istedi. el-Melikü’l-Efdal, babasının yanında bulunan bütün âlim ve emirlere Kur’ân-ı Kerîm’e el basıp babasının vefatından sonra kendisine tabi olacaklarına dair söz vermelerini istedi. Ancak daha sonra el-Melikü’l-Efdal, babasının hastalığı sırasında âlim ve emirlere Kur’ân-ı Kerime el basıp kendisine tabi olacaklarına dair yemin ettirdiği için pişman oldu. Bu yaptığı davranıştan dolayı daha sonra onlardan özür diledi¹⁶⁷.

Geniş topraklara sahip olan bir devleti tek elden yönetmek çok zordur. Bu sebeple ülkenin merkeze bağlı olmak şartıyla diğer hanedan üyeleri arasında taksim edilmesi kaçınılmazdır. Selâhaddin Eyyübî yerine oğlu el-Melikü’l-Efdal’i bırakarak ülke topraklarını hanedan üyeleri arasında taksim etti. Oğlu el-Melikü’l-Efdal’e Dımaşk, Kudüs, Ba’lebek, Sarhad, Busrâ, Banyas¹⁶⁸, Hûnîn, Tibnîn ve Dârûm, oğlu el-Melikü’l-Azîz’e Mısır ve buraya bağlı yerleri, oğlu el-Melikü’z-Zâhir Gâzî’ye Haleb ve buraya bağlı yerleri kardeşi el-Melikü’l-Âdil’e ise el-Cezîre bölgesi ve bazı belde-

¹⁶⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 88; Çakıroğlu, “Müferricü’l Kurub’a Göre Eyyübî Sultanlarının Örnek Davranışları”, 869.

¹⁶⁷ Runciman, *a.g.e.*, III, 69-70; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 69-70; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 89; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 215-218; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 374-375; Kılıç, *a.g.t.*, 28; Basuğuy, *El-Melikü’s-Salih*, 29; Çakıroğlu, “Müferricü’l Kurub’a Göre Eyyübî Sultanlarının Örnek Davranışları”, 873; Sallâbî, *a.g.e.*, 723-724.

¹⁶⁸ Suriye’nin Kuzeybatı kesiminde, Akdeniz kıyısında bir şehirdir.

lerini verdi. Zengî hanedanının şehzadeleri ise İzzeddin ve İmâdüddin, sultanın vassalları sıfatıyla Musul ve Sincar'da oturuyorlardı¹⁶⁹.

Selâhaddin Eyyübî, kardeşi ve oğlu el-Efdal'e söylediklerini gerçekleştirmeye ömrü yetmedi. Dımaşk'ta 27 Safer 589/ 27 Şubat 1193 yılında vefat etti¹⁷⁰. Onun, onaltı erkek, bir kız toplam on yedi çocuğu vardı. Selâhaddin Eyyübî cömert, iyi, yumuşak huylu ve sabırlı bir kişiliğe sahipti. İlim ve marifet sahibiydi¹⁷¹. O kadar güçlü ve büyük bir orduya sahip iken şahsî hazinesinin dolup taşması gerektiği yerde öldüğü zaman hazinesinden birkaç altın ve gümüşten başka bir şeyin olmaması onun cömertliğinin göstergesidir. Hatta tarihçilerin geneli onu "mülkü olmayan melik" olarak tarif eder¹⁷². Aldığı toprağın birçoğunu emirlerine ödül veya iktâ olarak verirdi. Yardımlaşmayı ve paylaşmayı seven bir kişiliği vardı. Onun en büyük hazinesi Müslümanlara bıraktığı Kudüs ve Mescid-i Aksa'ydı. Selâhaddin Eyyübî döneminde Mısır, Hicaz, Yemen, Filistin ve Suriye bölgesinde çok sayıda cami, medrese, zaviye, köprü, kale ve hamam inşâ edildi. Onun döneminde birçok imar faaliyetlerinin yanı sıra âlimler ve talebeler çok sayıda ilmî eser kaleme aldı. Selâhaddin Eyyübî dönemindeki yapılan ilmî çalışmalar, fetih politikası ve imar faaliyetleri ondan sonra gelen devlet adamlarına örnek teşkil etti. Bu dönemde, Mısır ve Suriye İslâm Dünyası'nın ilim merkezi haline geldi. Selâhaddin Eyyübî tarafından kurduğu vakıfların devamlılığını sağlamak için vakıf masraflarını karşıladı¹⁷³.

Selâhaddin Eyyübî Kudüs'ü ele geçirince İslâm birliğinin kurucusu ve Müslümanların lideri konumuna geldi¹⁷⁴. İyi bir eğitim gören Selâhaddin Eyyübî, hayatını devlet işleri, cihad ve ilimle geçirirdi. Kürtçe Arapça, Farsça ve Türkçe dillerini

¹⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 89; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 220-225; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 75; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 374-375; İbn Hallikân, *a.g.e.*, III, 419-420; Patrik Mihael, *Süryani Patrik Mihael'in Vekayinamesi (1042-1195)*, (Çev.: Hrant Andreasyan), Ankara, 1944, 292; Runciman, *a.g.e.*, III, 69-70; Kuşçu, *a.g.e.*, 142; Kaya, *Eyyubî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 30; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 140-141; Kılıç, *a.g.t.*, 28; Yılmaz, *a.g.t.*, 7-8; Basuğuy, *El-Melikü's-Salih*, 29; Özbek, *a.g.t.*, 167-168; Şeşen, *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*, 192-194; Karakuş, *Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar*, 202-203.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 87; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 236-237; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 318; S. Özbek, *a.g.t.*, 167-168; A. Demir, "Medreselerin Gelişmesinde Eyyübîlerin Rolü" 461; Karakuş, *Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar*, 202.

¹⁷¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 70; Bahaaddin bin-Şeddad, *a.g.e.*, 370-373; Çakıroğlu, "Müferricü'l Kurub'a Göre Eyyübî Sultanlarının Örnek Davranışları", 869-870; Sallâbî, *a.g.e.*, 254-260, 725.

¹⁷² Toksoy, *a.g.m.*, 341-343; Salmazzem-Bingöl, *a.g.m.*, 22-23; Sallâbî, *a.g.e.*, 258-262.

¹⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 88; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 225-238; Sapan, *a.g.m.*, 349-356; Salmazzem-Bingöl, *a.g.m.*, 23-24; Azzam, *a.g.e.*, 295-300; Çakıroğlu, "Müferricü'l Kurub'a Göre Eyyübî Sultanlarının Örnek Davranışları", 870; Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, 194-195; Sallâbî, *a.g.e.*, 260-275.

¹⁷⁴ Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 7-8.

bilmektedir. Tarih yazarları onun ölümünün, bütün İslâm Dünyası'nı yasa boğduğunu nakletmektedirler¹⁷⁵.

¹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't Târih*, XII, 88-89; Bahaaddin bin-Şeddad , *a.g.e.*, 370-373.

2. EYYÛBÎ SULTANI EL-MELİKÛ'L-EFDAL DÖNEMİ (589-622/1193-1225)

2.1. el-Melikü'l-Efdal'in Abbâsî Halifesine Yazdığı Mektuplar

el-Melikü'l-Efdal, kardeşlerine, amcası el-Âdil'e ve Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a (575-622/1180-1225) babasının vefatını bildirdi. Dımaşk'a hâkim olduktan sonra otoritesini sağlamlaştırmak için Abbâsî Halifesine bir mektup gönderdi. Bununla beraber el-Kâdî Ziyâeddîn Ebî'l-Fezâî'l el-Kâsım b. Yahyâ ibn Abdullah b. Şehrezurî'yle Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a kıymetli hediyeler gönderip sultan olması için halifeden onay almak istedi. Halifeye gönderilen hediyeler arasında babası döneminde Hittin'da ele geçirilen Haçlılara ait haç, mücevherler ve bazı cariyeler vardı. Halife, hediyeleri kabul edip el-Melikü'l-Efdal'in sultanlığına onay verdi¹⁷⁶.

el-Melikü'l-Efdal'in, Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidinillah'a yazdığı bazı mektuplarda özellikle babasının yaptığı kahramanlığa değinerek kendisinin de bu yolda olacağını dile getirdi. Onun Abbâsî Halifesine yazdığı mektuplar şunlardır;

“Kul bu halka hizmeti ilan etti ve meşru bir vekâletle ona başladı. Onun kalbi temiz ve zengin, eli dua ile niyâzda bulunmak için gökyüzüne açıktır. Dili şükreder, kalbi korku ve sevgi arasında olup rica üzerindedir. Utanma sahibidir. O yeryüzünde onu isteyenler tarafından kabul gördü, sakin ve yaptığı hizmetlerle kendine yakın olanların (diğer saltanat adaylarının) önüne geçti. Biriktirdiklerini bu zamanlar için kullandı. İslâmi ilimlerle kendisini kuşatmış, mübarek, dürüst, hayatı boyunca ve ölünceye kadar şirkten uzak duran, cihat görevini yerine getirirken fedakârlıkta atalarına bağlı kalan babası gibi müstenimdir¹⁷⁷. Mısır, onun cihat görevini yerine getirirken göstermiş olduğu kahramanlık ve savaş yeteneğine bir örnektir. Mukaddes ev onun fetihlerindedir ve sahip olabilmek onun azminin neticesidir. Onun sayesinde daha sonra gelen sultanların ve insanların ortak malı olmuştur. Küfreden putlar açığa çıktı ve onlar üzerinde baskı arttı. Hıristiyan kuvvetleri zelil oldu ve güçleri bölündü. İnananlar toplanarak onun etrafına sığındı. Onları bir düzene koydu. Geçitler kapatıldı ve işler düzeltildi. Adaleti her tarafa yayıldı ve emirlerine uyuldu. Günahı az, silahla yaptığı işler muallâktır. Yaptığı işlerde halifenin isteklerinden dışarı çıkmadı, makam evi ile ilgili harcamaları azalttı. Kendi soyu üzerinde devam edilmesi

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 79; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 36-37; Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 144.

¹⁷⁷ Müstenim; (Nevm'den) Uyumadığı hâlde uyur gibi görünen.

ile ilgili vasiyette bulunmamıştır. Hazinedeki değerli mücevherleri çoğaltmıştır. Babası halifeye itaat ile devam etti, oğlunun ve kardeşinin memleketleri onun yeridir¹⁷⁸”

Sonraki mektubunda ise;

“Kulunuz bu hizmeti yapmayı ilan etti. Kulluk, aydınlık doğuda başladı. Onun isteği karanlıklardan aydınlığa çıkmak ve mutluluğu elde etmektir. Kalbi Allah’a itaatle bağlıdır. Gözleri bu güzel yola tevazu ve sevgi ile bakar. Konuşmalarında bu yolda devam etmeye yemin etti. Güçlenerek hidayeti devam etti, sürekli olarak Kurân-ı Kerîm ve hadisleri okudu”.

“Bütün civara hâkim olan babasının ansızın ölümünden dolayı büyük üzüntü yaşamıştı. Allah rahmet eylesin ve ondan razı olsun, onun odasını cennetten bir oda yapsın. Allah onu bahtiyar kılmış, Mü’minlerin emirine itaat üzere vefat etmiştir. Hayatı boyunca cihat görevini yapan ve doğru yolu takip eden bir kişi olarak tanınmıştır. Şüphesiz bu yoldan uzaklaşırsa zulme itaat etmiş olur, başarıya ulaşamaz. Onun maksadı galip gelmek ve kendinden sonra gelenlerin ona benzemesidir. Söz; itaatte birleşmek, toplulukların zafere ulaşmasını kolaylaştırmaktır. Daha önce gelen sultanlara baktığınız zaman bu kadar şerefli olana rastlayamazsınız. Mutluluk uzun süre sabretmeyi gerektirir ve gece düşündüğünü sabahın aydınlığında gecikmeden gerçekleştirmektir. Şüphesiz yüce divandaki topluluk çoktur. Onların istekleri onun faziletli gölgesinde himaye edilmektir. Bâbü’ş-Şerif kapısını onlara kapatmadı. Hedef atalarının yolu ile aynı yoldur. Divandan istekler arttığı zaman güzel işler yapmak için insanlar birbiri ile yarışır. Kulluk emri sunuldu ve o, emirleri yerine getirmek için acele etti¹⁷⁹”.

el-Melikü’l-Efdal yazdığı bu mektuplardan sonra Abbâsî Halifesi, sultan olmasına onay verip ona hi’lat ve temliknâme gönderdi. Böylece el-Melikü’l-Efdal’in sultanlığı meşruiyet kazandı.

¹⁷⁸ Çakıroğlu, *Müferricü’l Kurub’a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü’l-Âdil Dönemi*, 35-36.

¹⁷⁹ Çakıroğlu, *Müferricü’l Kurub’a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü’l-Âdil Dönemi*, 36-37.

2.2. el-Melikü'l-Efdal'in Sultanlığı Sürecinde Taht Mücadeleleri

2.2.1. el-Melikü'l-Efdal'in Sultan Olması (589/1193)

Selâhaddin Eyyübî 589/1193 yılında vefat ettiğinde yerine oğlu el-Melikü'l-Efdal geçti. el-Melikü'l-Efdal'in ilk dönemlerde sultanlığı Eyyübî Devleti içinde pek fazla muhalefet görmese de kısa bir süre sonra sorun haline geldi¹⁸⁰. el-Melikü'l-Efdal'e itaat edip ilk sultanlığını tanıyanlar Hama'da bulunan Mahmud b. Takiyyüddin Ömer ve Hıms'da bulunan Şîrkûh b. Muhammed'dir. İlk karşı çıkan da amcası el-Melikü'l-Âdil'dir. Bu sırada amcası el-Melikü'l-Âdil Kerek'te bulunuyordu. Ağabeyi Selâhaddin Eyyübî'nin vefat haberini burada aldı. el-Melikü'l-Efdal, amcası el-Melikü'l-Âdil'e kendisine biat etmesi için bir kaç defa mektup gönderdi. Ancak o, yeğenine itaat etmek istemedi¹⁸¹.

el-Melikü'l-Âdil, ağabeyinin vefatından sonra kendi topraklarında bazı tehditlerle karşı kaşıya geldi. Musul hâkimi Atabeg İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd b. Zengî b. Ak Sungur, Selâhaddin Eyyübî'nin vefat haberini alınca ileri görüşlü ve sözü dinlenir adamlarını toplayıp ne yapacaklarına dair onlarla istişarede bulundu. Bazıları Selâhaddin Eyyübî'nin çocuklarından önce harekete geçip Sincar ve Mardin emirlerini yanına almalarını tavsiye etti. Daha sonra Rakkâ'yı ele geçirerek oradan da Harrân ve Urfa'nın alınması gerektiğini belirttiler. Bazıları ise çevredeki emirlere mektup yazıp onların görüşlerine göre hareket etmesini istediler. Nihayetinde çevredeki emirlere mektup yazılmasına karar verildi. Emirler Selâhaddin Eyyübî'nin çocuklarının ve amcalarının ne yapacağı belli oluncaya kadar harekete geçilmemesini tavsiye ettiler¹⁸². Ancak bunlar, Eyyübî ailesinin içinde bulunduğu karışıklıklardan yararlanmak istiyorlardı. Bundan dolayı Musul hâkimi Atabeg İzzeddin, Sincar sahibi İmâdüddin Zengî b. Mevdûd'a ve Mardin Beyi Hüsameddin Yülük Arslan Artuk'a elçi göndererek el-Melikü'l-Âdil'e karşı savaşması için yardım talebinde bulundu. Çünkü Selâhaddin Eyyübî vefat etmeden önce, el-Cezîre'deki Urfa, Harrân, Samsat, Meyyâfârikîn ve Hânî şehirlerini kardeşi el-Melikü'l-Âdil'e bırakmıştı. Bu sıralarda el-Melikü'l-Efdal amcasına, *“yanıma gelirsen askerlerimi teçhiz eder ve senin belde-lerine giderek oraları muhafaza ederim. Eğer orada kalırsan kardeşim el-Melikü'l-*

¹⁸⁰ Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 144; Zâhir, *a.g.e.*, 125-127.

¹⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 89; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 238-239; Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 144.

¹⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 90-91; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 239.

Azîz aranızdaki düşmanlık sebebiyle senin üzerine yürür. İzzeddin senin şehirlerine hâkim olursa Suriye'ye geçmesine hiç kimse mani olamaz" diye haber yolladı¹⁸³. Durumun kötü gidişatının farkına varan el-Melikü'l-Âdil, mecburen yeğeni el-Melikü'l-Efdal'ın sultanlığını kabul etmek zorunda kaldı. Anlaşılan o ki çıkarlar söz konusu olduğunda sultanın kim olduğu pek de önemli değildi. Daha sonra el-Melikü'l-Efdal, el-Melikü'z-Zâhir ve diğer emirlerden yardım istedi. Böyle olunca el-Melikü'l-Efdal kardeşlerine ve diğer emirlere haber gönderip Musul hâkimi İzzeddin'i, el-Cezîre'den uzaklaştırması için el-Melikü'l-Âdil'e yardımcı kuvvetler göndermelerini istedi. el-Melikü'l-Efdal kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'e de şöyle bir haber gönderdi: *"Suriye halkının Atabeg ailesine karşı sevgisini ve bağlılığını bilirsin. Allah'a yemin ederim ki, eğer İzzeddin Harran'a hâkim olursa Haleb halkı sana karşı ayaklanacak ve seni oradan uzaklaştıracaktır. Hâlbuki sen bunları düşünmüyorsun. Aynı şeyi Dımaşk halkı da bana yapar"* dedi¹⁸⁴. Bunun üzerine kardeşler amcası el-Melikü'l-Âdil'e asker göndermek hususunda anlaşmaya vardılar. el-Melikü'l-Efdal ve diğer emirler de el-Âdil'e yardımcı birlikler gönderdi ve bu sayede onun askerî kuvveti güçlenmiş oldu. el-Melikü'l-Âdil askerleriyle beraber hareket ederek ordugâhını Urfa yöresine yakın bir mevkide, Mercü'r-Reyhân'da kurdu¹⁸⁵.

Atabeg İzzeddin ise Tell-Mavzen (Viranşehir)'e varınca hastalandı. İzzeddin, kardeşi İmâdüddin Zengî, meşhur olan İzzeddin İbnü'l-Esîr'in kardeşi Mecdüddin İbnü'l-Esîr (544-606/1149-1210) ve askerleriyle beraber burada birkaç gün kaldılar. Bu esnada el-Melikü'l-Âdil, İzzeddin'e barış mahiyetinde bir elçi gönderdi. Kendisine iktâ olarak verilen Harran, Rakka ve Ruhâ'nın iadesini istedi. Ancak bu teklif reddedildi. İzzeddin, rahatsızlığı çok artınca Mecdüddin İbnü'l-Esîr ile beraber dönerek Musul'a geldi. Kardeşi İmâdüddin ve bazı emirlerini Tell-Mavzen'de bıraktı. Bunlar durumun vahametini görünce el-Melikü'l-Âdil ile antlaşma yapmak zorunda kaldılar. Antlaşmaya göre daha önce el-Melikü'l-Âdil'in istediği Ruhâ ve Rakka top-

¹⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 89-90; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 144; Zâhir, *a.g.e.*, 125-127.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 90.

¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 89-91; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 320; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 144.

rakları ona verildi. Musul hâkimi Atabeg İzzeddin ise birkaç gün sonra 29 Şaban 589/30 Ağustos 1193 tarihinde Musul'da vefat etti¹⁸⁶.

2.2.2. el-Melikü'l-Efdal ile Kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in Arasının Bozulması

el-Melikü'l-Efdal devlet yönetimi ele aldıktan sonra bazı değişikliklere giderek vezirliğe Cizreli Ziyâeddin Nasrullah b. Muhammed İbnü'l-Esîr'i getirdi¹⁸⁷. el-Melikü'l-Efdal zevk ve eğlenceye düşkün bir kişiliğe sahipti. Vezirinin etkisinde kalan el-Melikü'l-Efdal, devlet işlerini onun idaresine verdi. Bu durum babasının dönemindeki saygın emir ve has adamlarından birçoğunun küsmesine neden oldu. Bunların arasında babası döneminde vezirlik yapmış olan Kâdî el-Fâzıl¹⁸⁸, İmâdüddin el-İsfehânî¹⁸⁹ ve Bahaeddin İbn Şeddâd¹⁹⁰ da vardı. Aynı zamanda Salâhiyye memlûklerinden Fahrüddin Çerkes, Esedüddin Sarı Sungur, Zeynüddin Karaca, Şemseddin Sungur el-Kebîr, Aybeg gibi önemli devlet adamlarını da kendinden uzaklaştırdı. Böylece bunlar el-Melikü'l-Efdal'den ayrılarak bazıları Mısır'da el-Melikü'z-Azîz'in yanına bazıları da Haleb'te el-Melikü'z-Zâhir'in yanına gittiler. Bunlar özellikle babası Selâhaddin Eyyübî döneminde saygı duyulan, mecliste sözleri geçen, toplumda değer gören âlim ve ilim aşığı zatlardı. Vezir Ziyâeddin İbnü'l-Esîr Dımaşk da sözü geçen âlim ve emirlerin önüne geçmiş kendi sözünü el-Melikü'l-

¹⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 91-92; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 320; Demir, "Eyyübîler Döneminde Cizre ve Çevresi", 74; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinın Portresi", 144.

¹⁸⁷ Meşhur tarihçi *el-Kâmil fi't Tarih* kitabının yazarı İzzeddin İbnü'l-Esîr'in kardeşidir. *el-Meseli's-Sâ'ir ve el-Mâ'nâ'l-Mübteda'* onun kitaplarından. Arap asıllı olduğu söylenir. Bkz.: Abdulhadi Timurtaş, *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti Ziyâüddin İbnü'l-Esîr Örneği*, Ankara, 2018, 8-10; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 320.

¹⁸⁸ Kâdî el-Fâzıl, 529/1134-596/1200 yılları arasında yaşadı. Gençliğinde Fâtımî Devleti'nde hizmet etmeye başladı. 549/1154-565/1169 yılları arasında İskenderiyye ve Kahire'de inşaâ kâtipliği görevini yaptı. Fâtımî Devleti yıkıldıktan sonra Selâhaddin Eyyübî döneminde vezirlik makamına kadar yükseldi. Bkz: Abdulhadi Timurtaş, "Salâhuddîn el-Eyyübî'nin Kâtibi El-Kâdî El-Fâzıl ve Kitâbet Sanatı Üzerine", *Uluslararası Selâhaddin Eyyubi Sempozyumu* 23-25 Eylül, Siirt, 2016, 404.

¹⁸⁹ İmâdüddîn Ebû Abdullah Muhammed Kâtib İsfehânî 519/1125 yılında İsfehân'da doğdu. 597/1201 yılında Şam'da vefat etti. Selâhaddin Eyyübî döneminde saygın ve görüşlerine başvuran biriyken el-Melikü'l-Efdal döneminde ise inzivaya çekildi. Nedeni ise onun, veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'in etkisinde kaldığı için âlim ve Ümera kesimini kendine küstürmesiydi. Ancak buna rağmen şehirden ayrılmadığı gibi devlet işlerine de pek müdahalede bulunmadı. Bkz.: Ebû Şâme, *Terâcimu Ricâli'l-Karnî's-Sâdis ve's-Sâbi*, V, 42-43; Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, (Haz.: Yüksel Kenar), İstanbul, 1991, 144-148

¹⁹⁰ Bahâüddin İbn Şeddâd'ın künye ve nispeti ile birlikte tam adı; Ebû'l-Mehâsin Bahâüddîn İbn Şeddâd Yûsuf bin Râfi bin Temîm el-Esedî el-Mevsîlî el-Halepî eş-Şâfi'dir. 539-632/1145-1234 yılları arasında yaşamıştır. Bkz.: Aydın Taş, "Selâhaddin Eyyübî Döneminde Fakih Bir Devlet Adamı: Bahâüddîn İbn Şeddâd (539-632/1145-1234)" *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, I. 13-14-15 Ekim, Elazığ, 2016, 2510.

Efdal'e kabul ettirmişti. Böylece vezir Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, iktidarı elinde tutmuş ve her istediğini yaptırdığı için halk el-Melikü'l-Efdal'e artık "Uyuyan Sultan" lâkabını vermişti. Bu durum âlim ve emirler tarafından hoş karşılanmadı¹⁹¹.

el-Melikü'l-Azîz'in babasının arkadaşlarına ve emirlerine iyi davranması onları huzuruna kabul etmesi onun gücüne güç katmış oldu. el-Melikü'l-Efdal ise babasının arkadaşları ve emirlerine karşı sergilediği tutumdan dolayı gücünü günden güne kaybediyordu. el-Melikü'l-Azîz'in yanına gelen âlim ve emirler onu, ağabeyi el-Melikü'l-Efdal'e karşı doldurup, "*hatta seni bile ülkeden çıkarabilir*" diye serzenişte bulunuyorlardı. "*Kürtler ve Mısır ordusunun Esedüddin'e bağlı memlûkleri (Esediyeye) kardeşinden yanalar. Biz, onların, kardeşinin yanına geçerek seni ülkeden çıkarmalarından korkuyoruz. Bu durumda Dımaşk'ı ele geçirirsek iyi olur*" diyorlardı¹⁹².

el-Melikü'l-Azîz, babasının arkadaşlarına değer verip karar alacağı zaman onlarla istişarede bulunurdu. Hatta bunlardan Kâdî el-Fâzıl'a çok fazla ilgi duyar ve babasının yerine koyarak onun görüşlerine ayrı bir önem verirdi. el-Melikü'l-Efdal'in devleti yönetme konusunda tecrübeli olduğunu söyleyemeyiz. Görüldüğü gibi babası döneminde değer verilen âlim ve emirleri küstürmesi de onun siyasî kabiliyetinin yetersiz olduğunu gösterir. Mısır'a gelen âlim ve emirler el-Melikü'l-Azîz'i, babasının makamı olan saltanatı ele geçirmesi için cesaretlendiriyorlardı¹⁹³.

Meymun el-Kasrî ve Sungur el-Kebîr, Şam ve Nablus'u almak için el-Melikü'l-Azîz'e cesaret veriyordu. Ancak bu yerler el-Melikü'l-Efdal'in hâkimiyet kurduğu toprakları arasındaydı. Mısır'a hâkim olan el-Melikü'l-Azîz âlim ve emirlerin görüşü doğrultusunda Dımaşk'a doğru hareket edip burayı almak niyetindeydi. el-Melikü'l-Efdal kardeşiyle arasının bozulmasından endişe ederek Kudüs şehrini ona vereceğini bildirmek için bir haber gönderdi. el-Melikü'l-Efdal'in yanında bulunan emirler bu haberi duyunca rahatsız oldular. el-Melikü'l-Efdal'i bu konuda uyarıp, "*sen Selâhaddin'in büyük oğlusun. Böyle bir hareket sana yarar değil zarar getirir. Hükümdarlar nezdinde saygınlığını yitirirsin. Yapman gereken adamlarını toplaya-*

¹⁹¹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 245-246; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 320; Kuşçu, *a.g.e.*, 144; Timurtaş, "Salâhuddîn el-Eyyübî" 406-408.

¹⁹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 105-106; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 245-246; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 79-80; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 38-39; Zâhir, 105-106; Yılmaz, *a.g.t.*, 8-9; Basuğuy, *El-Melikü's-Salih*, 30-31; Çakıroğlu, "Müferricü'l Kurub'a Göre Eyyübî Sultanlarının Örnek Davranışları", 873; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 145-147; Maalouf, *a.g.e.*, 283-284.

¹⁹³ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 2245-246; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 80; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 146.

rak kardeşinin hücumunu karşılamaktır. *Hutbe de sikke de senin hakkındır*”¹⁹⁴ dediler. Hal böyle olunca el-Melikü'l-Efdal, Kudüs şehrini vermekten vazgeçti. Bu durum iki kardeş arasında düşmanlığın yeşermesine ve el-Melikü'l-Azîz'in vefatına kadar da devam etmesine neden oldu. Bu konuda da anlaşılacağı üzere el-Efdal, kardeşine karşı barışçıl bir politikadan yanadır. Fakat yanında bulunan emir ve devlet adamlarının verdiği telkinler onun barışçıl tutumunun değişmesine sebebiyet vermektedir. Bu yüzden de barış yanlısı tutumu verdiği sözlerden ileriye gidememiştir.¹⁹⁵.

2.2.3. el-Melikü'l-Azîz'in Birinci Dımaşk Kuşatması (590/1194)

el-Melikü'l-Azîz, Kudüs meselesinden dolayı ağabeyine karşı öfkeliydi. Aynı zamanda Mısır emirlerinin, el-Melikü'l-Azîz'i devletin başına geçmesi konusunda cesaretlendirmesi, onun büyük bir ordu hazırlayıp Dımaşk'a doğru hareket etmesine neden oldu. el-Melikü'l-Efdal bu duruma çok kızdı. Haberi duyar duymaz el-Cezîre bölgesine hâkim olan amcası el-Melikü'l-Âdil'den ve diğer bölgelerdeki emirlerden yardım istedi. Bunun üzerine kardeşi Haleb hâkimi el-Melikü'z-Zâhir, Hıms hâkimi Esedüddin Şirkûh, Hama hâkimi Nâsıruddin Muhammed b. Takıyyüddin Ömer ve Musul hâkimi İmâdüddin Zengî b. Mevdud da askerleriyle beraber el-Melikü'l-Efdal'e yardım etmek için Dımaşk'a geldiler¹⁹⁶.

el-Melikü'l-Azîz, Esediyye¹⁹⁷, Salâhiyye¹⁹⁸ ve Kürtlerden oluşan bir orduyla yola çıkıp Kesved yakınlarına gelip karargâh kurdu. el-Melikü'l-Efdal, kardeşinin Kesved yakınlarında karargâh kurduğunu duyunca şehri ona karşı koruyup nehir sularının önünü kapatarak, ürünleri yağmaladı. Bu durum el-Melikü'l-Azîz ve askerlerini zor durumda bıraktı¹⁹⁹.

¹⁹⁴ Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 149.

¹⁹⁵ Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 41-42; Zâhir, *a.g.e.*, 106-108; Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 147-148.

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 98-99, 105; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 246-247; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 83; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 321; Runciman, *a.g.e.*, III, 70; Zâhir, *a.g.e.*, 110-111; Kılıç, *a.g.t.*, 36-37; Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 148; Karakuş, *Miladî XII. ve XIII Asırda Dımaşk ve Haçlılar*, 203

¹⁹⁷ Esedüddin Şirkûh el-Mansûr'un tarafını tutanlar. Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 106; Kuşçu, *a.g.e.*, 148.

¹⁹⁸ Selâhaddin Eyyübî taraftarı olanlar ve bunlara onun lâkabı olan Melik Nâsır lâkabından dolayı Nâsriyye de denilirdi. Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 105; Kuşçu, *a.g.e.*, 148.

¹⁹⁹ Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 51-52.

el-Melikü'l-Azîz, ittifak haberini alınca Dımaşk'ı el-Melikü'l-Efdal'den alamayacağını anladı. Bu sırada amcası el-Melikü'l-Âdil'in vasıtasıyla barış görüşmelerinde bulunmak üzere aralarında elçiler gelip gitti. Görüşmeler sonucunda nihayet bir anlaşma yapıldı. Buna göre, Kudüs ve o civardaki Filistin şehirleri el-Melikü'l-Azîz'e ait olacak, Dımaşk, Taberiyye²⁰⁰ ve çevresiyle el-Gavr eskiden olduğu gibi el-Melikü'l-Efdal'de kalacaktı. Fakat el-Melikü'l-Efdal, Suriye sahilindeki Lâzkiye ve Cebele'yi kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'e verecek, Mısır'daki eski iktâlarına ek olarak Şam, Cezîre ve Urfa çevresi de el-Melikü'l-Âdil'e ait olacaktı. Anlaşma yapıldıktan sonra meliklerin her biri beldelerine geri döndüler²⁰¹. Bu durumdan da anlaşıldığı gibi Selâhaddin Eyyübî'nin oğlu el-Melikü'l-Efdal, babası gibi güçlü ve irade sahibi değildi. Nitekim diğer oğulları için de aynı durum geçerliydi²⁰².

Yapılan anlaşma her ne kadar olumlu olarak görünse de el-Melikü'l-Efdal'in Suriye'deki egemenlik alanı kısıtlanmıştır. Ayrıca amcasının, el-Melikü'l-Âdil'in iktâlarına ek olarak yeni iktâlar katması da onu daha da güçlendirmiş, devlete hâkim olmak için yeni fırsatlar elde etmiştir. Bu durum her ne kadar el-Melikü'l-Âdil ve el-Melikü'l-Azîz'e fayda sağlamışsa da onları memnun etmemişti. Çünkü ilerleyen süreçte önce kardeşi sonra da amcası tekrar böyle bir girişimde bulunacaklardır²⁰³.

Bütün bu gelişmelere rağmen el-Melikü'l-Efdal'in yeterince ders almadığını ve devletin önemli mevkilerinde bulunan âlim ve emirleri incitmeye devam ettiğini görmekteyiz. Çünkü bir süre sonra Salâhiyye'nin önde gelenlerinden İzzeddin Üsâme daha sonra Şemseddin Sâlâr ve ardından Dımaşk kadısı Şerefeddin İbn Asrun'un Dımaşk'tan ayrılarak Mısır'a gittiklerini biliyoruz. el-Melikü'l-Azîz bu emirlerin gelmesiyle de daha da güçlenerek onlara karşı iyi muamele edip hürmette kusur etmedi. Bunlardan Şerefeddin İbn Ebi Asrun'u ise Mısır kadılığına getirdi²⁰⁴.

el-Melikü'l-Efdal ise değerli âlim ve emirlerin kendisini birer birer terk ettiğini görünce yaptığı yanlışlardan dönüp tövbe etti. İçki ve eğlenceden uzak durarak kendisini ibadete verdi. Hatta kendi el yazısıyla Kur'ân-ı Kerim'in bir nüshasını yaz-

²⁰⁰ Filistin'in kuzeydoğusunda kurulmuş bir tarihi şehir olmakla beraber birçok defa istilalara maruz kalmıştır. Bkz.: Cengiz Tomar, "Taberiye" *İslâm Ansiklopedisi*, XXXIX, İstanbul, 2010, 323-324.

²⁰¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 98-99; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 246-248; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 79; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 321; Runciman, *a.g.e.*, III, 70; Kılıç, *a.g.t.*, 37.

²⁰² İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 79; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 53-55; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 148-149.

²⁰³ Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 148-149.

²⁰⁴ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 248-249; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 149-150.

dı. Tabi ki bu değişimde halkın ona karşı olan tavrının da büyük bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü halk el-Melikü'l-Efdal'den uzak durarak ona Uyuyan Sultan lâkabını verdi. Bu durumdan etkilenen el-Melikü'l-Efdal kendine çeki düzen vermeye başladı²⁰⁵.

2.2.4. el-Melikü'l-Azîz'in İkinci Dımaşk Kuşatması (590-591/1994-1195)

el-Melikü'l-Azîz'in yanında bulunan âlim ve emirler Dımaşk'ı alabilmesi için tekrar tavsiyelerde bulunup onu cesaretlendiriyorlardı. Dımaşk'ı almadan rahat bir nefes almayacağını bilincinde olan el-Melikü'l-Azîz, Dımaşk'ı almak için tekrar harekete geçti. Yukarda da zikrettiğimiz gibi el-Melikü'l-Azîz daha önce Dımaşk seferine çıkmış fakat meliklerin ittifak kurduklarını öğrenince geri dönmek zorunda kalmıştı. O, bu seneler de Dımaşk seferine çıkmak için hazırlık yapmaya başladı²⁰⁶.

el-Melikü'l-Efdal bu haberi alınca ilk olarak Dımaşk'ta bulunan amcası el-Melikü'l-Âdil'in yanına gitti. İbnü'l-Esîr'in ifadesine göre el-Melikü'l-Efdal amcasının yanına giderken adamlarına , “*eğer amcam benden önce Dımaşk'a ulaşırsa kendisini şehre alın*” talimatını verdi. Çünkü amcasına koşulsuz bir şekilde güveniyordu. Amcasıyla Ca'ber Kalesi'nde buluşarak onu yardıma çağırırdı. Sonra Haleb'e, kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in yanına giderek ondan da yardım istedi. Ancak el-Melikü'z-Zâhir amcasına hem kırgın olduğu için hem de ona güvenmediğinden dolayı kardeşinin yardım talebini karşılıksız bıraktı. el-Melikü'l-Efdal, bu duruma çok üzüldü. Ancak yapacak bir şey yoktu. Zaman kaybetmeden Haleb'ten çıkıp Dımaşk'a ulaştı. Daha sonra amcası da buraya vardı. Bu esnada el-Melikü'l-Azîz de Dımaşk yakınlarına kadar geldi²⁰⁷.

Mısır'da Salâhiyye ve Esediyye'ye bağlı farklı iki grup vardı. Bu iki grubun arası bilmediğimiz bir olaydan dolayı bozuktu. el-Melikü'l-Azîz Mısır'a hâkim olduktan sonra Salâhiyye'ye duyulan itimattan dolayı onlara ilgi göstererek bu emirleri önemli mevkilere getirdi. Örneğin Salâhiyye'ye bağlı olan Şerefeddin İbn Ebi Asrun'u Mısır kadılığına getirirken, Fahrüddin Çerkes'i de ordu komutanlığına tayin et-

²⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 105; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 321; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 248-249; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 150.

²⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 105; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 249-250; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 321.

²⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 105-106; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 249-251; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 83; Kılıç, *a.g.t.*, 37-38; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 150-151.

ti. Esediyye'ye bağılı emirlere ise pek fazla itimat etmediğı gibi önemli mevkilerde de bulundurmadi. el-Azîz'in göstermiş olduğı bu davranışlar Esediyye emirlerinin daha fazla düşmanlık ve kin duymasına yol açtı. Bu yüzden Esediyye'nin kumandanı Seyfeddin Ayazkuş, Ebû'l-Heycâ es-Semîn ve diğere emirler, el-Efdal ve el-Âdil'e elçi gönderip el-Azîz'e karşı onlarla işbirliğı yapmak için çağırıldılar. Bu çağrı neticesinde Dımaşk'ta bir toplantı yapıldı. Bu toplantı da şayet Mısır ele geçirilirse el-Efdal'e, Dımaşk ise amcası el-Âdil'e teslim edilecekti. Onlar da bu çağrıya karşılık verip Dımaşk'tan çıktılar. el-Efdal ve el-Âdil, Dımaşk'tan çıkınca Esediyye taraftarı olan emirler onların tarafına geçtiler. el-Azîz bu durumun farkına varınca Mısır'a geri dönmek zorunda kaldı²⁰⁸.

el-Melikü'l-Efdal, eline geçen bu fırsatı değerlendirmek için amcasıyla beraber kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in elinde bulunan topraklara saldırmaya başladı. el-Melikü'l-Efdal, I. Dımaşk kuşatmasından sonra kardeşi el-Melikü'l-Azîz'e kaptırdığı Kudüs şehrini geri alabilmek için ilk başta burayı almaya karar verdi. el-Melikü'l-Azîz, Kudüs şehrini ele geçirincede buraya güvendiğı emirlerinden İzzeddin Cordik en-Nûrî'yi nâib olarak atamıştı. el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'l-Âdil, Kudüs nâibi İzzeddin Cordik'e haber gönderip ona başka bir yerde iktâ verme karşılığında şehri teslim etmesini istediler. İzzeddin Cordik bu teklifi kabul etti. Böylece el-Melikü'l-Efdal Kudüs'ü ondan alıp kendi adamlarından Ebû'l-Heycâ es-Semîn'e verdi. Daha sonra el-Melikü'l-Efdal, el-Melikü'l-Adil, Esediyye memlûkleri ve Kürtlerden oluşan askerlerle beraber Mısır'a doğru hareket ettiler. Onlar, Bilbis'e doğru yol alırken askerlerin el-Melikü'l-Efdal'e katıldığını gören amcası, Mısır'ı ele geçirip Dımaşk'ı kendisine teslim etmemesinden korktuğı için el-Melikü'l-Azîz'e gizlice haber gönderdi. Ona, Mısır'dan ayrılmamasını ve Bilbis'e sahip çıkmasını istedi. O da, amcasının bir planın olduğunu düşündüğü için Salâhiyye ve onların lideri Fahrüddin Çerkes'i yanında bir orduyla Bilbis'e gönderdi. el-Melikü'l-Âdil de el-Melikü'l-Efdal'in Bilbis'e girmemesi için ona engel olmaya çalışıyordu. Ancak başarılı olamadı. Herşeye rağmen el-Melikü'l-Efdal Bilbis'e girdi. Burada bulunan Salâhiyye memlûklerini kuşatma altına aldı. Hızını alamayan el-Melikü'l-Efdal kardeşinin yaptığı faaliyetlerden dolayı Mısır'a girmek istedi. Ancak el-Melikü'l-Âdil buna karşı çıkararak,

²⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 106; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 250-252; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 83; Ebû Şâme, *Terâcimu*, V, 7; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 321; Zâhir, *a.g.e.*, 110-112; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 152-153.

“bu ordu İslâm ordusudur. Eğer onlar birbirleriyle savaşarlarsa o zaman kâfir düşmanı kim kovacak. Burada böyle bir savaşa gerek yoktur, çünkü bu ülke senindir ve senin hâkimiyetindedir. Eğer sen Mısır ve Kahire’yi zorla ele geçirirsen o zaman ülkenin heybet ve ihtişamı yok olur, düşman oraya göz diker. Orada sana mani olacak kuvvet yoktur” dedi²⁰⁹.

el-Melikü’l-Âdil yeğeni el-Melikü’l-Efdal’in güçlenip Dımaşk’ı kendisine vermemesinden korktuğu için onun Mısır’a girmesine engel oldu. Çünkü şunu iyi biliyordu ki eğer el-Melikü’l-Efdal, Mısır’ı da alırsa hem Dımaşk hem de Mısır’da tek söz sahibi o olacaktı. Bu durum onu daha da güçlendirecekti. Bundan dolayı yeğeni el-Melikü’l-Azîz’e, el-Kâdî el-Fâzıl’ı elçi olarak göndermesini ve ağabeyiyle aralarında antlaşma yapmasını istedi. el-Melikü’l-Efdal, Kâdî el-Fâzıl’ı karşısında görünce daha önce onu küstürdüğü için pişmanlık duymuş ve bu sefer onu kırmamıştı. Aralarında antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre el-Melikü’l-Azîz’in elindeki Mısır hariç, Taberiyye, Ürdün Kudüs ile Filistin’deki bütün şehirlerin el-Melikü’l-Efdal’e verilmesi kararlaştırıldı. el-Melikü’l-Âdil’in de eski iktâlarına sahip olarak devam etmesi ve Mısır’da el-Melikü’l-Azîz’in yanında kalması kararlaştırıldı. el-Melikü’l-Âdil, Esediyye ve Kürtlerin el-Melikü’l-Azîz’i istemediğini, aslında kendisini tercih ettiklerini bildiği için böyle bir anlaşma yapmayı yeğledi. Anlaşma sağlandıktan sonra taraflar bu akde sadık kalacaklarına dair söz verdiler. Daha sonra el-Melikü’l-Efdal Dımaşk’a döndü. el-Melikü’l-Azîz ise Esediyye emirlerinden çekindiği için amcasının yanında kalmasını daha kârlı buluyordu²¹⁰. el-Melikü’l-Âdil, önceleri el-Melikü’l-Efdal’in tarafını tutuyordu. Ancak o, el-Melikü’l-Efdal’in Mısır’ı ele geçirip güçlenmesinden endişelendiği için Mısır’a hükmeden el-Melikü’l-Azîz ile ittifak yapmaya sevk etti²¹¹.

²⁰⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 106-107; Kuşçu, *a.g.e.*, 145; Zâhir, *a.g.e.*, 111-112; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 152-153.

²¹⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 106-107; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 83; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 321-322; Kuşçu, *a.g.e.*, 145; Zâhir, *a.g.e.*, 112-113; Basuğuy, *El-Melikü’s-Salih*, 29-30; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 152-153.

²¹¹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 251-252; Kuşçu, *a.g.e.*, 145; Basuğuy, *El-Melikü’s-Salih*, 29-30.

2.2.5. Dımaşk'ın el-Melikü'l-Efdal'in Elinden Alınması (27 Recep 592/ 26 Haziran 1196)

Dımaşk'ta bulunan el-Melikü'l-Efdal, bütün idarî işlerini veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'e devretti. Ancak vezir'in yönetimdeki keyfî hareketleri halkın tepkisine neden oldu. Bu durumu fırsat bilen el-Melikü'l-Âdil, Dımaşk'ı el-Melikü'l-Efdal'den almaya karar verdi. Ancak el-Melikü'l-Efdal, el-Melikü'l-Âdil'e o kadar çok güveniyordu ki, kendisi şehirde olmadığı zaman amcasının rahatlıkla şehre girip çıkmasına izin veriyordu. el-Melikü'z-Zâhir, birkaç defa ağabeyini uyarırsa da o, buna aldırmazdı. Buna rağmen el-Melikü'z-Zâhir amcası ve kardeşi el-Melikü'l-Azîz'e mektup gönderip el-Melikü'l-Efdal'i, rahat bırakmasını istedi. Ancak onlar, el-Melikü'z-Zâhir'in sözünü dinlemediler. el-Melikü'z-Zâhir, Bahâeddin ibn Şeddad'ı kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in yanına göndererek Dımaşk'tan vazgeçmesini istedi. O, âlimlere değer verdiği için Bahâeddin ibn Şeddad'ın teklifini kabul etti. Ne yazık ki daha sonra amcasının sözlerinden dolayı bu kararından vazgeçti. el-Melikü'z-Zâhir, el-Melikü'l-Efdal'e şöyle bir teklif gönderdi ve *“amcamızı aramızdan çıkar, ondan bize hayır gelmez. Biz senin her isteğini yerine getiririz. Ben onu senden daha iyi tanırım ve ona senden daha yakınam. O, senin amcan olduğu gibi benim de amcamdır. Üstelik ben onun damadıyım. Eğer ondan bize hayır geleceğini bilsem andolsun ki, ben, ona, senden daha yakın olurum”* dedi. Ancak el-Melikü'l-Efdal, halkın da dediği gibi uyayan bir sultandı. Çünkü kardeşinin kendisine yaptığı uyarıları dikkate almayarak bu teklife karşılık *“sen herkes hakkında sûizanda bulunuyorsun. Amcamızın yararına olan hangi şey bizi rahatsız eder, bize zarar verir? Biz kendi aramızda birlik olunca hepimiz onunla asker gönderdik. O da bizim elimizdeki yerlerden daha fazla şehri ele geçirdi. Bu takdirde biz kötü bir hatıra bırakmış oluruz”* diyerek kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in önerisini reddetti²¹².

el-Melikü'l-Âdil kıvrak bir zekâyâ sahip olmasının yanında siyasî olarak da ne yapacağını iyi bilen bir şahsiyetti. el-Melikü'l-Âdil, İkinci Dımaşk kuşatmasında bir yandan el-Melikü'l-Efdal'in Mısır'ı ele geçirmesine mani olurken bir yandan da Mısır'a yerleşip yeğeni ile iş birliği yapmaya çalışıyordu. el-Melikü'l-Âdil Mısır'da

²¹² Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 252-253; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 84; Kuşçu, *a.g.e.*, 146; Basuğuy, *El-Melikü's-Salih*, 30-31; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 153-154. İbnü'l-Esîr kardeşini suçlayan böyle bir davranışı kabul etmez ve el-Âdil'in, el-Melikü'l-Azîz'i kendi emellerine ulaştırmak için kullanmış ve ağabeyine karşı kışkırttığını dile getirir. Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 108-110.

kaldığı süre zarfında el-Melikü'l-Azîz'i kendi tarafına çekerek Dımaşk'a bir sefer yapmaya karar verdiler. Sefere çıkmadan önce şu hususta anlaştılar. Şayet Dımaşk ele geçirilirse el-Melikü'l-Azîz Eyyübî Devleti'nin tahtına oturacak Dımaşk şehri de el-Melikü'l-Âdil'e verilecektir. Bunun üzerine el-Melikü'l-Azîz ve amcası Mısır'dan Dımaşk'a doğru hareket ettiler. Birlikte söz konusu şehrin yakınına gelerek el-Melikü'l-Efdal'in çok güvendiği emirlerinden Ebû'l-İzz b. Ebû Galib el-Hımsî'yi kendi taraflarına çektiler. Bu kişi Dımaşk'ın "el-Bâbu'ş-Şarkî" adlı kapısının muhafızıydı. Ebû'l-İzz, el-Bâbu'ş-Şarkî kapısından 27 Şaban 592/24 Temmuz 1196 tarihinde el-Melikü'l-Âdil'i askerleriyle beraber şehre aldı. el-Melikü'l-Efdal, amcasını Dımaşk'ta görünce işin aslını o zaman anlayabildi. el-Melikü'l-Efdal'in bu kadar güvendiği ihsanda bulunduğu bir kişi neden bunu yapar desek de ihanetten başka bir şey aklımıza gelmiyor. Bu sırada el-Melikü'l-Azîz de Dımaşk'ın batısındaki el-Maydânu'l-Ahdar'a gitti²¹³.

el-Melikü'l-Efdal, kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in sözlerine inanmayarak ona güvenmediği için pişmanlık duymuştur. Ancak son pişmanlık fayda vermez dedikleri bu olsa gerek. el-Melikü'l-Efdal, şehrin zapt edildiğini görünce kardeşi ve amcasının yanına gitti. Onlar da el-Melikü'l-Efdal'i Dımaşk kalesine gönderip birkaç gün burada kalmasına izin verdiler. el-Melikü'l-Efdal, bir iki gün burada kaldıktan sonra el-Melikü'l-Âdil ile el-Melikü'l-Azîz, onun kendilerine karşı ayaklanmasından korktukları için askerleriyle beraber şehir dışına çıkarma kararı aldılar²¹⁴. Böylece Dımaşk ve buraya bağlı yerleri teslim etmesini kendisinin de Sarhad Kalesi'ne gitmesini istediler. el-Melikü'l-Efdal, mecburen şehrin dışına çıktı. el-Melikü'l-Efdal'in veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr ise saklandığı bir sandık içinde kaçarak canını kurtarabildi²¹⁵.

el-Melikü'l-Azîz, Dımaşk Kalesi'ni teslim aldıktan sonra, bir gün içki âleminde iken sarhoş bir ânında şehri tekrar el-Melikü'l-Efdal'e vereceğini söyledi. Yine başka bir rivayete göre el-Melikü'l-Azîz ağabeyine, "bizim isteğimizi kabul etseydin, hutbe ve sikke bizde kalsaydı senin makamın alınmayacaktı. Ben sana ve senin

²¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 109; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 252-253; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 84; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 468; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 322; Kuşçu, *a.g.e.*, 145; Zâhir, *a.g.e.*, 113-115; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 63-66; Han, *a.g.e.*, 84-85.

²¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 109; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 253; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 84; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 65-66.

²¹⁵ Timurtaş, *Arap Edebiyatında*, 17.

istediklerine razı geldim. Amcamın yanında özür dilemekten çekindim”²¹⁶ dedi. el-Melikü'l-Âdil bu olaylardan haberdar oldu ve o, el-Melikü'l-Efdal'in ailesini yanına alarak Sarhad'a varıncaya kadar Dımaşk'ta kaldı²¹⁷.

Şaban 592/ Temmuz 1196 yılında el-Melikü'l-Azîz hükümdar olarak Mısır'da Eyyübî Devleti'nin tahtına oturdu. Amcası el-Melikü'l-Âdil'i ise Dımaşk'ta nâib olarak bıraktı. Artık hutbe onun adına okunup sikke onun adına bastırıldı²¹⁸.

2.2.6. el-Melikü'l Âdil'in Haçlılara Karşı Harekete Geçişi (593-594/1197-1198)

Eyyübî Devleti'nin Selâhaddin Eyyübî döneminde Haçlılarla yaptığı antlaşma süresi doldu. Haçlılar, Eyyübî Devleti'nin içindeki kargaşadan faydalanıp, İslâm şehirlerine saldırmak için tekrar harekete geçtiler. Müslümanlar, bu durumdan çok rahatsız oldular. Mısır'da bulunan Kâdî el-Fâzıl, Dımaşk'ta bulunan el-Melikü'l-Âdil'e, Haçlılara karşı savaşması için bir mektup yazdı. Bunun üzerine el-Melikül-Âdil de hazırlıklarını tamamladıktan sonra Sûr yakınlarında bir çadır kurdu. Askerlerinden bir grubu Beyrut'u kuşatmaları için gönderdi. Beyrut halkı el-Melikü'l-Âdil'in askerlerine karşı kendilerini korumaya çalışsa da sonunda Beyrut'u Müslümanlara kaptırmaktan başka hiçbir şey yapamadılar. el-Melikü'l-Âdil buranın yönetimini emirlerinden İzzeddin Üsame'ye verdi. el-Melikü'l-Âdil, askerleri Beyrut'ta başarı elde ederken o da Akkâ'da Haçlıların karşısına çıktı. Beyrut'taki askerler de daha sonra onun yardımına geldiler. Bunun üzerine Müslümanlar Haçlıları Akkâ'da bozguna uğrattılar. Haçlılar aldıkları darbe sonucu tam dağılmışken Beyrut kalesinin boş kaldığını öğrenince buraya saldırdılar. Ne yazık ki el-Melikü'l-Âdil'in savaş ile aldığı Beyrut şehri Haçlıların savaşmaksızın İzzeddin Üsame'den alınması Müslümanları çok üzdü. Bu olaydan cesaretlenen Haçlılar, Alman kralına mektup yazarak Kudüs'ü kuşatmaları için kendilerine yardım göndermesini istediler²¹⁹.

Bu olaylar üzerine el-Melikü'l-Âdil, Mısır sahibi el-Melikü'l-Azîz, Kudüs sahibi Sungur el-Kebîr ve Nablus sahibi Meymûn el-Kasrî'den yardım istedi. Yardımlar geldikten sonra o, askerleriyle beraber Yafa'ya gidip burayı 593-594/1197 yı-

²¹⁶ Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 67.

²¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 109-110; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 84; Runciman, *a.g.e.*, III, 71.

²¹⁸ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 253; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 69.

²¹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 113-114; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 87-88.

ında ele geçirdi. Burada birçok Hıristiyan esir ve ganimet elde etti. Bu sırada Haçlı Kont'u Henry öldü. Haçlılar başsız kalınca Kıbrıs valisi Henry'nin eşiyle evlenip hükümdar olarak başa geçti. el-Melikül-Âdil ile Haçlılar arasında yapılan mücadelede birçok şövalye öldürüldü. Nihayetinde Haçlılar ile Eyyübî Devleti arasında antlaşma yapıldı. Ancak bu antlaşma Haçlıların asker toplayıp Tıbnin'i kuşatması üzerine tekrar bozuldu. el-Melikü'l-Âdil yeğenleri el-Melikü'l-Azîz ile el-Melikü'l-Efdal'i yardıma çağırdı. Bu sırada el-Melikü'l-Efdal Sarhad bölgesindeydi. İki de amcasının yardımına asker gönderdiler. Ancak bu askerlere gerek kalmadı. Çünkü Haçlılar Alman kralının ölüm haberini duyunca Tıbnin'deki kuşatmayı kaldırarak el-Melikü'l-Âdil'den emân dileyip barış teklifinde bulundular. el-Melikü'l-Âdil de bu teklifi kabul etti. Bu teklife göre her iki tarafta üç sene boyunca birbirine karşı herhangi bir saldırıda bulunmayacaklardı. Antlaşma sağlandıktan sonra bütün melikler kendi yerlerine döndüler. Haçlılarda Sur'a dönmek zorunda kaldılar²²⁰. Belki de Müslümanlar bu Haçlı saldırılarında galibiyeti elde edemeyeceklerdi. Ancak önce Haçlı Kontu Henry'nin ölümü ardından Alman kralının ölümü savaşın Müslümanların lehine dönmesini sağladı.

2.2.7. Mısır Hükümdarı el-Melikü'l-Azîz'in Vefatı ve el-Melikü'l-Efdal'in Mısır'a Hâkim Olması (595/1198-1199)

Mısır Hükümdarı el-Melikü'l-Azîz, bir gün ava çıktığı sırada atının ayağı takılınca yere düştü ve büyük bir yara aldı. Aldığı yara yüzünden yatağa düşen Sultan, oğlu el-Melikü'l-Mansûr Muhammed'i halef olarak tayin etti. Birkaç gün sonra da 20 Muharrem 595 (22 Kasım 1198) tarihinde vefat etti²²¹. O, vefat ettikten sonra emirler oğlu el-Melikü'l-Mansûr Muhammed'i başa geçirdiler. Onun, vefatı üzerine babasının memlûkû olan Bahâeddîn Karakûş²²², el-Melikü'l-Mansûr Muhamed'in atabegliğini yaparak devleti idare etti. Ancak el-Melikü'l-Mansûr'un yaşı küçük olduğundan dolayı emirlerin çoğu el-Melikü'l-Âdil'in hükümdar olmasını istiyorlardı. Bunun

²²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 114-115; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 90.

²²¹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 260; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 92-93; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 471; Ebû Şâme, *Terâcimu*, V, 25; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 323; Özbek, *a.g.t.*, 71-72; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 156.

²²² Asıl ismi Ebû Saîd Bahâüddin b. Abdillâh el-Esedî er-Rûmî en-Nâsırî'dir. Esedüddin Şirkûh el-Mansûr'un memlûklerinden olup daha sonra Selâhaddin Eyyübî'nin komutanlarından biri olmuştur. Doğum tarihi bilinmemekle beraber vefat tarihi 597/1201 yılındadır. Bkz.: Ebû Şâme, *Terâcimu*, V, 31; Bahattin Kök, "Karakuş, Bahâeddin" *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, 441.

üzerine Salâhiyye emirlerinden Fahrüddin Çerkes adamlarından biriyle beraber el-Melikü'l-Âdil'e taziye mektubu göndererek onu ülkeye hâkim olmak üzere Mısır'a davet etti. Ancak bu adam yolda el-Melikü'l-Efdal'in adamını görünce ona: *"Efedime kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in vefat ettiğini, ülkede ona mâni olacak kimse olmadığını ve sür'atle Mısır'a hareket etmesini, orada kendisine karşı çıkacak kuvvet olmadığını söyle"* dedi. Bunun üzerine bu olayı duyan Esediyye adamlarından bazıları ise Sarhad'da bulunan el-Melikü'l-Efdal'e haber gönderdiler²²³.

Esediyye'nin kumandanı Emîr Seyfeddin Yâzkec ve Kürt emirler el-Melikü'l-Efdal'in yeni Mısır hâkiminin atabegi olmasını istiyorlardı. Salâhiyye adıyla tanınan memlûkler ise el-Melikü'l-Âdil'i istiyorlardı. Esediyye'nin lideri Seyfeddin ile Salâhiyye'nin lideri Fahrüddin, Mısır'a melik yapacakları şahıs üzerinde anlaşmak üzere bir araya geldiler. Fahrüddin, *"el-Melikü'l-Azîz'in oğlunu melik yapalım"* dedi, Seyfeddin ise *"o henüz çocuktur; hâlbuki bu bölge Müslümanlar'ın uç bölgesidir. Melik olacak şahsın birine ihtiyac vardır. Yapacağımız en doğru iş bu küçük çocuğu melik tayin etmek, o büyüyünceye kadar da Salâhaddin'in çocuklarından birinin nâib olarak devleti idare etmesini sağlamaktır. Çünkü askerler ondan başkasına itaat etmezler, başka bir emîre de boyun eğmezler"* dedi. Bu hususta anlaştilar. Bunun üzerine Fahrüddin; *"bu işi kim yapacak?"* diye sordu. Seyfeddin ise Fahrüddin ile el-Melikü'l-Efdal arasındaki anlaşmazlığı bildiği için Selâhaddin Eyyûbî'nin bütün çocuklarını teker teker saydıktan sonra en sonunda el-Melikü'l-Efdal'in ismini zikretti²²⁴. Bunun üzerine Fahrüddin Çerkes, el-Melikü'l-Efdal için *"bizden uzaktadır"* dedi. Seyfeddin ise, *"onu getirmek için sür'atle adam göndeririz"* cevabını verdi. Fakat Salâhiyye emiri Fahrüddin Çerkes, el-Melikü'l-Efdal'i istemediği için sürekli bahane üretiyordu. Daha önce de zikrettiğimiz gibi el-Melikü'l-Efdal sultan olduktan sonra âlim ve emirlerden çoğunu küstürmüştü. Bunlardan biri de Fahrüddin Çerkes'ti. Bu yüzden Fahrüddin Çerkes, el-Melikü'l-Efdal'i istemiyordu. Sonunda, Fahrüddin Çerkes ile Seyfeddin Yazkec, el-Kâdî el-Fâzıl'ın yanına giderek ona durumu izah ettiler. Kâdî el-Fâzıl da; *"ben, sizden birini veya bir idareciyi azletmenizi istemem. Çünkü bu sizlerden bazıları için uygun olmaz ve onların düşmanlığını ka-*

²²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 124; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 260-262; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 93-94; Ebû Şâme, *Terâcimu*, V, 25; Han, *a.g.e.*, 85-86; Maalouf, *a.g.e.*, 283-284.

²²⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 124-125; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 2261-262; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 93-94; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 156-157.

zanırım. Fakat sizler kendi aranızda benim görüşüme razı geleceğiniz konusunda anlaşırınsanız ben size yapmanız gerekeni söylerim” dedi. Onlar da bu teklifi kabul edince Kâdî el-Fâzıl, el-Melikü'l-Efdal'i tavsiye etti. Bunun üzerine Seyfeddin Yazkec, el-Melikü'l-Efdal'i Mısır'a getirmek için adam gönderdi²²⁵.

el-Melikü'l-Efdal, Seyfeddin Yazkec'in gönderdiği adamlarla beraber yola çıktı. Kudüs'e yaklaşınca oradan gelen bir grup onu karşılayarak Kudüs halkının kendisine itaat arz ettiğini bildirdiler. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal, vakit kaybetmeden Bilbis'e gitti. Buradaki halk tarafından da iyi karşılandı. el-Melikü'l-Efdal'in gelişine sevinen kardeşi el-Melikü'l-Müeyyed Me'sûd ve Salâhiyye lideri Fahrüddin Çerkes onu yemeğe davet ettiler. el-Melikü'l-Efdal önce kardeşinin davet ettiği yemeğe katıldı. Daha sonra gönlü kırılmasın diye Fahrüddin Çerkes'in yemek davetine de icabet etti. Ancak Fahrüddin Çerkes, el-Melikü'l-Efdal'in önce kardeşinin davetine katılmasından dolayı onun kendisine karşı süüzanda bulunduğunu zannederek kaçmaya karar verdi. Bu sebepten dolayı el-Melikü'l-Efdal'in yanına gelerek Araplar arasında bir kargaşanın olduğunu, birbirleriyle savaşa tutuştuklarını, bundan dolayı hemen yanlarına gidip aralarını düzeltmesi gerektiğini söyleyerek izin istedi. O da gerekli izni verdi. Bunun üzerine Fahrüddin Çerkes, oradan ayrılarak Kudüs'e gelip şehri ele geçirdi. Zeynüddin Karaca, Esedüddin Sarı Sungur ve Meymûn el-Kasrî gibi Salâhiyye'ye mensup bir toplulukta Fahrüddin Çerkes'e katılınca ordusu daha da güçlenmiş oldu. Onlar, el-Melikü'l-Efdal'e karşı iş birliği yapmaya karar verdiler. Daha sonra, Mardin'de bulunan el-Melikü'l-Âdil'e anlaşmak üzere haber gönderdiler. Ancak o, Mardin'i ele geçirmeyi kafasına koyduğu için bu teklifi kabul etmeyi biraz geciktirdi²²⁶.

el-Melikü'l-Efdal 7 Rebiyülevvel 595 günü Mısır'a geldi. Böylece o, yeğeni el-Melikü'l-Mansûr Muhammed küçük olduğu için atabegliğine atandı. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal ülkede birlik ve düzeni sağlamaya başladı. Halk artık ona itaat etmeye başlamıştı. Böylece devletin içindeki taht krizi bir nevi sonlanmıştı. el-Melikü'l-Mansûr ise sadece isim olarak melik görünüyordu. el-Melikü'l-Efdal daha önce vezirliğini yapan Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'e haber gönderip Mısır'a davet etti. An-

²²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 125; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 261-262; Kuşçu, *a.g.e.*, 148; Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 156-158.

²²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 125-126; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 260-262; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 94; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 323-324; Özbek, *a.g.t.*, 71; Kuşçu, *a.g.e.*, 148; Kaya, “Bir Eyyubi Melikinin Portresi”, 158-159; Karakuş, *Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar*, 203.

laşılan o ki el-Melikü'l-Efdal daha önce vezirinin yaptığı davranışları görmezlikten gelmiş ya da görmek istememişti. Çünkü onun, Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'i Mısır'a davet etmesinin başka bir açıklaması olamazdı. Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, el-Melikü'l-Efdal'in teklifini kabul ederek Mısır'a geldi. Bu sırada el-Melikü'l-Efdal, Fahrüddin Çerkes'in kaçtığı heberini alınca ona ve arkadaşlarına elçi gönderip yanına dönmelerini istedi. Fakat onlar bunu kabul etmediler. Salâhiyye'ye mensup birçok kişinin onlara katılmasıyla el-Melikü'l-Efdal geri kalanların da onlara katılacağını düşünerek hepsini hapsedti. Daha sonra el-Melikü'l-Efdal Mısır'da bir takım düzenlemeler yaptı. Bundan sonra devlet işlerinden sorumlu olarak Seyfeddin Yazkeç'i başa getirdi²²⁷.

2.2.8. el-Melikü'l-Efdal'in Dımaşk'ı Kuşatması (595/1199)

el-Melikü'l-Efdal Sarhad'dan Mısır'a gelerek yeğeni el-Melikü'l-Mansûr'un atabegliğini ele aldı. Bu sırada el-Melikü'l-Âdil, Mardin'i kuşatmakla meşguldü. el-Melikü'l-Âdil'den razı olmayan kardeşi Haleb meliki el-Melikü'z-Zâhir, Hıms hâkimi olan amcasının oğlu Esedüddin Şîrkûh b. Muhammed b. Şîrkûh ve diğer bazı emirler el-Melikü'l-Âdil'in Mardin'de olmasını fırsat bilerek el-Melikü'l-Efdal'in bu fırsatı değerlendirmesini istediler. el-Melikü'l-Efdal'i Dımaşk üzerine yürümeye teşvik edip ona her konuda yardım edeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal daha önce amcasında aldığı yara nedeniyle bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra 15 Cemaziyülevvel 595/15 Mart 1199 günü Mısır'dan Dımaşk'a doğru hareket etti. Buraya yakın bir mesafedeki Cîsrü'l-Haşeb yakınında konakladılar. el-Melikü'l-Efdal Dımaşk yakınlarında olan Meydânü'l-Ahdâr'a yürüdü ve orada hendekler kazdırdı. el-Melikü'l-Âdil'in Dımaşk'taki Salâhiye emirleri ona el-Melikü'l-Efdal'in şehri zapt etmek üzere geldiğini haber verdiler. Bunun üzerine el-Melikü'l-Âdil oğlu el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'i Mardin kuşatması için ordunun başında bıraktı. Daha sonra Dımaşk'a doğru hareket ederek el-Melikü'l-Efdal'den iki gün önce şehre girdi²²⁸.

el-Melikü'l-Efdal, Bâbu's-Selâme kapısından Dımaşk'a girmeye çalışırken bazı askerleri de Askalân'a girmeye çalıştı. Bâbu's-Selâme'ye yakın olan bir grup

²²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 126; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 260-262; Timurtaş, *Arap Edebiyatında*, 17-18; Karakuş, *Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar*, 203.

²²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 126-127; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 262-265; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 94, 98; Özbek, *a.g.t.*, 72-73; Kuşçu, *a.g.e.*, 148-149; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 77-79, Zâhir, *a.g.e.*, 118-119.

Fakîh İsâ el-Hakkârî'nin kardeşi emir Mecdüddin ile görüştü. Emir Mecdüddin ise el-Melikü'l-Efdal'in askerleriyle anlaşip onlara kapıyı açacaklarını söyledi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal yanındakilerle beraber içeri girdi. Şehir halkı bu durumu görünce el-Melikü'l-Efdal'in parolasını "Ya Efdal, Ya Mansûr" diye haykırıp şehre hâkimiyetini ilân ettiler. Böylece oradaki askerler de teslim olup surlardan aşağı indiler²²⁹.

el-Melikü'l-Efdal askerleriyle beraber şehre girerek el-Melikü'l-Âdil'i buradan çıkarttılar. Bu sırada el-Melikü'l-Efdal'in askerlerinden birçok kişi hayatını kaybedince o, bu duruma çok üzüldü. el-Melikü'l-Âdil ise emirlerinden bazılarına haber göndererek yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Seyfüddin Ali b. Mihrân, Fahrüddin İyâs el-Banyâsî ve Hüsameddin İsâ b. Hoşterîn gibi bazı emirler el-Melikü'l-Âdil'e yardım etmek için geldiler. Bu haberi alan el-Melikü'l-Efdal ile Esediyye'ye mensup bazı emirler, Dımaşk halkının onlarla anlaşarak böyle hareket ettiklerini zannettikleri için oradan ayrılp Kisved eteklerine çekildiler. Tabi daha sonra el-Melikü'l-Efdal böyle bir şey olmadığını anlayınca iş işten geçmişti. Hatta yanında bulunan bazı emirlerin daha sonra saf değiştirmesine neden olacaktı. Çünkü el-Melikü'l-Efdal'in yanında bulunan bazı emirler Dımaşk'tan çıkıp Kisved eteklerine gelmelerine anlam veremiyorlardı²³⁰.

el-Melikü'l-Efdal'in Dımaşk'ı kuşatması için teşvikte bulunan Hıms hâkimi Esedüddin Şirkûh ve Haleb hâkimi el-Melikü'z-Zâhir yardıma geldiler. Yardımların gelmesiyle beraber el-Melikü'l-Efdal tekrar Dımaşk'a doğru hareket etti. Dımaşk'ta el-Melikü'l-Efdal ile el-Melikü'l-Âdil arasında büyük bir savaş meydana geldi. el-Melikü'l-Efdal savaşı tam olarak kazandığı sırada, Salâhiyye emirlerden bir grup, el-Melikü'l-Âdil'e yardım etmek için geldiler. Aynı zamanda el-Melikü'l-Efdal'e mensup Esediyye emirlerinden ve Haleb askerlerinden bir grup saf değiştirerek el-Melikü'l-Âdil'in tarafına geçtiler. Bu durum el-Melikü'l-Âdil'in gücüne güç katmış oldu. Bunun üzerine el-Melikü'l-Âdil askerlerinden bir grubu, Mısır'dan el-Melikü'l-Efdal'e gelen yardımların önünü kesmeleri için Kudüs'e gönderdi. Bu durumda el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'z-Zâhir büyük zarar gördü. Artık el-Melikü'l-Efdal ve

²²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 126-128; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 262-265; Kuşçu, *a.g.e.*, 149; Zâhir, *a.g.e.*, 118-119.

²³⁰ Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 78-80, Zâhir, *a.g.e.*, 118-119.

yanındakilerin Dımaşk'ta kalmaları zorlaşmıştı. el-Melikü'z-Zâhir, Halebli emirlerinden haber gelmesi üzerine ağabeyine şehirden ayrılması gerektiğini söyledi. Savaş esnasında el-Melikü'z-Zâhir'in bu davranışı ağabeyiyle arasının açılmasına neden oldu. Bunun üzerine Haleb hâkimi el-Melikü'z-Zâhir, Hıms hâkimi Esedüddin de beldelerine dönmek zorunda kaldılar. el-Melikü'l-Efdal'ı, Dımaşk'a yapılan bu seferin sonucunda askerlerinden bazılarını kaybetmesi ve Dımaşk'tan eli boş dönmek zorunda kalması onu çok üzdü²³¹.

2.2.9. el-Melikü'l-Âdil'in Mardin'i Kuşatması (594-595/1198-1199)

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi el-Melikü'l-Efdal, Mısır'da başa geldikten sonra kardeşi ve diğer emirlerinin teşvikiyle Dımaşk'a sefer düzenlemişti. el-Melikü'l-Âdil bu haberi alınca Mardin'den ayrılıp Dımaşk'a geldi. Oğlu el-Melikü'l-Kâmil'i Mardin kuşatması için orada bıraktı. Musul hâkimi Nûreddin Arslanşah b. Mes'ûd ile Diyarbakır ve el-Cezîre hâkimlerinin el-Melikü'l-Âdil'in Mardin'i kuşatması ağırlarına gitmişti. Çünkü el-Melikü'l-Âdil, Mardin'i ele geçirirse kendilerine ait iktâlarının da ellerinden alınacağını düşünerek çok korktular. Daha önceki olaylardan dolayı amcası el-Melikü'l-Âdil ile aralarında bir husumet oluşan el-Melikü'l-Efdal bu fırsattan yararlanarak Musul hâkimi Nûreddin Arslanşah ve diğer meliklere haber gönderip kendisine itâat etmesini istedi. Buna karşılık onlara yardım edeceğini vaadetti. Onlar da bu teklifi kabul ettiler. Bunun üzerine el-Melikü'l-Âdil'in Mardin'den ayrılmasını fırsat bilen Musul hâkimi Nûreddin Arslanşah, Diyarbakır ve el-Cezîre hâkimleri ile anlaşmak üzere Düneysir'de toplandılar. Anlaşmaya göre Mardin'i ne olursa olsun el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Kâmil'e kaptırmayacaklardı. Daha sonra bunlar 6 şevval 595/1 Ağustos 1199 günü Harzem'e giderek orada konakladılar²³².

Mardin Kuşatması sırasında burada bulunan insanlar yiyecek ve içecek sıkıntısı çektiğinden dolayı pek çok kişi hastalandı. Mardin'de sözü geçen emirlerden en-Nizâm, vaziyetin bu kadar kötü olduğunu görünce el-Melikü'l-Kâmil'e haber göndererek kendilerine sadece karınlarının doyuracak kadar yiyecek gönderilmesi şartıyla,

²³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 127-128; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, IV, 262-265; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 79-81.

²³² Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 81-82; Zâhir, *a.g.e.*, 119-120.

belirli bir vakte kadar kaleyi kendisine teslim edeceğini söylediler. Böylece aralarında antlaşma yaptılar. Ancak el-Melikü'l-Kâmil'in kale kapısında görevlendirdiği emir, kaledekilerin hediyelerine karşı çok miktarda erzakın kaleye girişine izin verdi²³³. Onlar bu işlerle meşgul iken Musul hâkimi Nûreddin Arslanşah'ın yardıma geldiği haberini aldılar. Bunu duyan Mardin halkı, cesaretlenip direnmeye karar verdiler. Böylece el-Melikü'l-Kâmil ile Musul Hâkimi Nûreddin Arslanşah'ın askerleri karşı karşıya geldiler. Nûreddin Arslanşah, o gün savaşa bizzat iştirak edince halk bundan cesaret alıp Nûreddin Arslanşah uğruna canını feda etmeyi göze alarak savaşa katıldılar. Sonunda el-Melikü'l-Kâmil'in askerleri mağlûp oldu. Pek çoğu da esir düştü. Ancak rivayetlere göre hesapta olmayan bir şey oldu. Bu sırada el-Melikü'z-Zâhir'in elçisi Mardin'e gelerek hutbede el-Melikü'z-Zâhir'in adının zikredilmesini ve sikkenin onun adına bastırılmasını istedi. Bu haberi duyan Nûreddin Arslanşah, Mardin'e yaptığı yardımdan vazgeçerek Musul'a dönmeye karar verdi. el-Melikü'l-Efdal ile el-Melikü'z-Zâhir'e de elçi gönderip hastalığı sebebiyle döndüğünü söyleyerek özür diledi. Musul Hâkimi Nûreddin Arslanşah'ın Mardin'den ayrılması el-Melikü'l-Efdal ve yanındakilerin güçlerini kırmıştı. Nedeni ise onun buradaki cengâverliği el-Melikü'l-Efdal ve yanındaki askerlerine de büyük bir cesaret kazandırmış olmasıydı. Ancak Nûreddin Arslanşah'ın buradan ayrılmasının sonucunda Mardin kuşatması bu yıl sona erdi. Böylece herkes kendi bölgesine dönmek zorunda kaldı²³⁴.

2.3. el-Melikü'l-Âdil'in Mısır'a Hâkim Olması (596/1199-1200)

el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'z-Zâhir, Mardin kuşatması bittikten bir süre sonra tekrar bir araya gelerek Dımaşk'ı ele geçirip burada kendi hâkimiyetlerini kurmak istediler. Bundan dolayı bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra kardeşler Dımaşk'a doğru hareket ettiler. Onlar, Dımaşk'ı kuşatma altına alınca el-Melikü'l-Âdil'in emirlerinden bir grup el-Melikü'l-Efdal'in tarafına geçti. Bunlardan bazıları Şemseddin ed-Dıkr, Kebîr el-Âdilî, Fahrüddin el-Banyâs, Kâsimüddin ve Sârimüddin'di. Bunun üzerine el-Melikü'l-Âdil oğlu el-Melikü'l-Kâmil'den yardım istedi. el-Melikü'l-Kâmil askerleri ile birlikte Dımaşk'ta bulunan babasının yanına gitmek için

²³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 130-131.

²³⁴ Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 82-83; Zâhir, *a.g.e.*, 120-124.

yola koyuldular. Bu haberi alan el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'z-Zâhir, el-Melikü'l-Kâmil'in babasının yardımına gelmemesi için Hıms sahibi el-Melikü'l-Mücâhid ve Hamâ sahibi el-Melikü'l-Mânsur'a mektup yazarak ondan yardım istediler. Çünkü Dımaşk'ı alabilmek için el-Melikü'l-Âdil'in yardım almaması gerekiyordu²³⁵. Ancak yapılan tedbirlere rağmen el-Melikü'l-Kâmil beraberindeki eşya ve mallarla güvenli bir şekilde Dımaşk'a ulaştı. Böylece el-Melikü'l-Âdil'in kuvvetleri onun kuvvetiyle güçlenmiş oldu.²³⁶

Bu durum üzerine el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'z-Zâhir Dımaşk kuşatmasına ara vermek zorunda kaldılar. Hem el-Melikü'l-Kâmil'in gelmesi hem de kış şartlarından dolayı askerlerin savaşmakta isteksiz olması onları Dımaşk kuşatmasına ara vermeye mecbur bıraktı. Her iki kardeş kışı atlatmak gayesiyle Re'sü'l-Ayn'a hareket ettiler. Ancak Re'sü'l-Ayn'da çok şiddetli soğuklar olduğu için burada fazla beklemenin bir anlamı yoktu. Bu yüzden kardeşler aralarında antlaşıp Dımaşk kuşatmasını erteleme kararı aldılar. Böylece yanındaki emirler de bu konu da ittifak edince herkes kendi beldesine dönmeye karar verdiler. Ancak kış bittikten sonra tekrar toplanmak için sözleştiler. el-Melikü'z-Zâhir ile Hıms hâkimi Mücâhid bölgelerine döndüler. el-Melikü'l-Efdal de Mısır'a doğru hareket etti. Ancak askerlerinin yorgun olması ve bazı askerlerin ondan ayrılması nedeniyle o, Bilbis'e varıp bir süre burada kaldı²³⁷.

Gücüne güç katmış olan el-Melikü'l-Âdil, bazı Salâhiyye emirleriyle beraber Mısır'ı ele geçirmek için Dımaşk'tan yola çıktı. el-Melikü'l-Mansûr'un atabeginin el-Melikü'l-Efdal olmasını kararlaştıran bazı Salâhiyye emirleri ettiği yeminini bozarak el-Melikü'l-Âdil'in tarafına geçtiler. Kanaatimizce Salâhiyye emirlerinin böyle davranmasının sebebi, daha önce el-Melikü'l-Efdal'in Dımaşk'ı kuşattıktan sonra Kisved eteklerine geri çekilmesiydi. Bu durum Salâhiyye emirlerinin bazılarının güvenini kırmıştı. Diğer bir husus da askerlerin yorgun düşmesi ve emirlerin, el-Melikü'l-Âdil'in Mısır'ı ele geçireceğine dair düşünceleri olabilir²³⁸.

el-Melikü'l-Efdal, bu haberi işittiği zaman hemen Mısır'a geldi. Kendisine bağlı bütün emir ve askerlerini toplamak istedi. Fakat buna zamanı olmadığı için sa-

²³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 131-132; Zâhir, *a.g.e.*, 120-122.

²³⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 135-136; Alptekin, "Musul Atabegliği", 565-567.

²³⁷ Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 82-84; Zâhir, *a.g.e.*, 121-122.

²³⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 98-99; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 472.

dece yakın civardaki emir ve askerlerini toplayabildi. el-Melikü'l-Âdil, Mısır'a yaklaşınca askerlerin bir kısmını Bilbis'e gönderirken kendisi de "es-Sânih" denilen yerde konakladı. el-Melikü'l-Âdil, Mısır topraklarına girmeden önce el-Melikü'l-Efdal'in bir grup askeriyle karşı karşıya geldi. Onlarla savaşıp galibiyet elde etti. Daha sonra Mısır önlerine gelerek şehri kuşatma altına aldı. el-Melikü'l-Efdal bu durumda ne yapacağına dair yanındaki emirlerle istişarede bulundu. Yanındakilerin tavsiyeleri sonucunda amcasıyla antlaşma yapmaya karar verdi. Bunun üzerine amcasına elçi gönderip Mısır karşılığında Dımaşk'ın kendisine verilmesini istedi. Fakat el-Melikü'l-Âdil bu teklifi reddetti. Bu durumun ardından el-Melikü'l-Efdal Dımaşk'dan vazgeçerek Harran ve Urfa'yı istedi. Ancak amcası buna da razı olmadı. En sonunda Meyyâfârikin, Hani, Sümeysât ve Cebel Cûr (Bingöl)'u istedi. el-Melikü'l-Âdil bu teklife olumlu cevap vererek aralarında antlaşma yaptılar. O gece Selâhaddin Eyyûbî'nin vezirliğini ve inşâ kâtipliğini yapmış olan Kâdî el-Fâzıl Abdurrahim b. Ali el-Beysânî vefat etti. el-Melikü'l-Efdal amcasından o gün için izin istedi. Çünkü değer verdiği Kâdî el-Fâzıl'ın cenazesıyla ilgilenip cenaze namazını bizzat kendisi kıldı. Daha sonra cenaze işleri bittikten sonra el-Melikü'l-Efdal, amcasıyla bir araya geldi. 18 Rebiyülâhir 596 yılında Cumartesi gecesi (5 Şubat 1200) Mısır'dan ayrılarak Sarhad'a gitti. el-Melikü'l-Âdil ise Mısır'a yerleştikten sonra önce el-Melikü'l-Azîz'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr Muhammed'in atabegliğini yaptı. Ancak bir süre sonra Şevval ayında (Temmuz-Ağustos 1200) el-Melikü'l-Mansûr Muhammed'in adına okunmakta olan hutbeye son vererek kendi adına hutbe okuttu. Böylece Eyyûbî Devleti'nin tahtına el-Melikü'l-Âdil geçmiş oldu²³⁹.

el-Melikü'l-Efdal Sarhad'a varınca Meyyâfârikin, Hâni ve Cebel Cûr'u teslim almak üzere amcasının oğlu Necmeddin Eyyûb İbn Melikü'l-Âdil'e adam gönderdi. Ancak o, Meyyâfârikin dışındaki yerleri ona teslim etti. el-Melikü'l-Efdal hakkı olan Meyyâfârikin'i alabilmek için bu durumu amcasına bildirmek istedi. Ancak yanında bulunan bazı emirler onu bu konuda uyardılar, "*amcanın isteği dışında bir şey yapılmadı*" denilince oda bu mesele için elçi göndermekten vazgeçti²⁴⁰.

²³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 136-137; Kuşçu, *a.g.e.*, 149-150; Kılıç, *a.g.t.*, 44-45.

²⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 136-137; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyûbî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 82-86.

2.3.1. el-Melikü'l-Efdal'in Kardeşi el-Melikü'z-Zâhir ile Beraber Dımaşk'ı Kuşatmaları (597/1201)

el-Melikü'l-Âdil, Mısır'a hâkim olduktan sonra el-Melikü'l-Azîz'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr adına okunmakta olan hutbeye son verdi. Bu durum Eseddiyye ve bazı Salâhiyye emirlerinin hoşuna gitmediği gibi el-Melikü'l-Âdil'e de itâat etmek istemediler. Zira el-Melikü'l-Âdil, Mısır'ı ele geçirince el-Melikü'l-Mansûr'un atabegi olmak şartıyla bu emirler ona yardım etmişlerdi. Fakat onun bu davranışı sebebiyle, Mısır emirleri ondan yüz çevirip el-Melikü'l-Mansûr'un amcaları olan el-Melikü'l-Efdal ile el-Melikü'z-Zâhir'e yakınlaştılar. Salâhiyye ve Eseddiyye emirlerin çoğu bu durumdan o kadar rahatsız olmuşlardı ki Dımaşk'ı kuşatması için Haleb'de bulunan el-Melikü'z-Zâhir ve Sarhad'da bulunan el-Melikü'l-Efdal'e mektup gönderdiler. Hatta el-Melikü'l-Âdil herhangi bir faaliyette bulunursa yanlarında olacaklarını gerekirse amcalarını onlara teslim edeceklerini söylediler²⁴¹. Bu sözler el-Melikü'l-Âdil'in kulağına gelince çok kızdı. el-Melikü'l-Âdil güvendiği emiri Fahrüddin Çerkes'i, Salâhiyye memlûklerinden bir grupla birlikte Banyas'ı almak için gönderdi. Banyas, Hüsamüddin Beşâre adlı bir Türk emirin elindeydi. Bu emir el-Melikü'l-Âdil'in yaptığı davranışı kınayıp el-Melikü'l-Efdal'e yakın olmuştu. Bu yüzden el-Melikü'l-Âdil, emiri Fahrüddin Çerkes ve oğlu el-Melikü'l-Muazzam'ın burayı zapt etmesini emretti. Bunlar da buraya geldikten sonra gereken müdahaleyi yaptılar²⁴². Salâhiyye memlûklerinden Meymun el-Kasrî de el-Melikü'l-Âdil'in yaptığı bu davranışı kınayıp ondan izin isteyerek buradan ayrılmak istedi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Âdil öfkelenince de Meymun el-Kasri buradan ayrıldı²⁴³.

Bu esnada el-Melikü'l-Âdil'in emiri, Kevkeb²⁴⁴ sahibi İzzeddin Üsâme hacca gitti. Hac dönüşü el-Melikü'l-Efdal'i ziyaret etti. el-Melikü'l-Efdal, İzzeddin Üsâme'nin gelişine sevindiği için yanında kalmasını ve Dımaşk'a bir sefer düzenleyeceğini söyleyerek onun da katılmasını istedi. İzzeddin Üsâme'de bu teklifi kabul etti. Ancak İzzeddin Üsâme el-Melikü'l-Efdal'in yanından ayrılınca Mısır'da bulunan el-Melikü'l-Âdil'e olan bitenleri bildirdi. Hatta yetmezmiş gibi ona Sarhad'a

²⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 141; Kılıç, *a.g.t.*, 45.

²⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 140-141; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 105; Kuşçu, *a.g.e.*, 150-51; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 161-162; Zâhir, *a.g.e.*, 120-121.

²⁴³ Ebû Şâme, *Terâcimu*, V, 32; Kuşçu, *a.g.e.*, 151; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 88-89.

²⁴⁴ Kevkeb, Taberiyye şehrine doğru uzanan dağın üzerindeki bir kalenin ismi. Bkz.: Yakut el-Hamevî, *a.g.e.*, IV, 494.

saldırarak almasını tavsiye etti. Büyük ihtimalle İzzeddin Üsâme daha önce el-Melikü'l-Efdal'in sultan olduktan sonra onu da diğer emirler gibi kendine küstürdüğü için bunu yapmış olabilir. Öte yandan İzzeddin Üsâme, daha önce el-Melikü'l-Âdil'e ne olursa olsun her şeyi anlatacağına dair yemin etmişti. el-Melikü'l-Efdal İzzeddin Üsâme'nin her şeyi amcasına haber verdiğini duyunca Sarhad'ı terk ederek kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in yanına gitti. el-Melikü'l-Âdil ise oğlu el-Melikü'l-Muazzam'ı Sarhad'ı kuşatmak için gönderdi. el-Melikü'l-Muazzam Sarhad'ı kuşatmak için önce Busrâ'ya gitti. el-Melikü'l-Âdil, Fahrüddin Çerkes ile Meymun el-Kasri'ye elçi gönderip oğluna yardım etmesini istedi. Ancak her iki emir de el-Melikü'l-Muazzam'ın yardımına gitmediler. Bunun üzerine İzzeddin Üsâme el-Melikü'l-Muazzam'a yardımda bulundu. Salâhiyye memlûklerinden olan İlbeyi el-Fâris ile İzzeddin Üsâme arasında daha önceden bilmediğimiz bir nedenden dolayı husumet vardı. İlbeyi bu durumu öğrenince İzzeddin Üsâme ile tartıştı ve İlbeyi dayanamayıp ona bir kılıç darbesi indirdi. Salâhiyye memlûkleri İzzeddin Üsâme'ye karşı ayaklanınca o da Meymun el-Kasri'ye sığındı. Daha öncede zikrettiğimiz gibi el-Melikü'l-Âdil'e karşı olanlar her iki kardeşe mektup yazmışlardı. Bunun üzerine buradaki Salâhiyye emirleri de el-Melikü'l-Efdal ve el-Melikü'l-Zâhir'e mektup yazarak el-Melikü'l-Âdil'den Dımaşk'ı almaları için cesaret verip yanında olacaklarını bildirdiler²⁴⁵.

Bunun üzerine el-Melikü'z-Zâhir amcası el-Melikü'l-Âdil ile görüşmek için emîrllerinden birini yanına gönderdi. Ancak o, bu teklifi reddedince el-Melikü'z-Zâhir askerlerini toplayıp Menbic üzerine yürüdü. Menbic'in sahibi Şemsüddîn Abdü'l-Melik b. el-Mukaddim, el-Melikü'z-Zâhir'e karşı şehri korumaya çalışsa da başarılı olamadı. el-Melikü'z-Zâhir birkaç gün burayı kuşattıktan sonra 26 Receb 590 /12 Mayıs 1201 tarihinde Menbic'i zapt etti. Daha sonra Necm Kalesi'ne giderek burayı da ele geçirdi. Anlaşılan o ki el-Melikü'z-Zâhir tek başına buraları ele geçirmek istiyordu. Ancak bunu tek başına yapamayacağını iyi biliyordu. Bundan dolayı önce yeğeni el-Melikü'l-Mansûr'a haber gönderek amcasına karşı yanında olmasını istedi. el-Melikü'l-Mansûr ise bu teklifi reddetti. Daha sonra kardeşi el-Melikü'l-Efdal'e

²⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 140-142; Kuşçu, *a.g.e.*, 151; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 90-91.

haber gönderdi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal bu teklifi kabul etti²⁴⁶. Nihayet aralarında anlaşma yapıldıktan sonra Dımaşk'a doğru hareket ettiler. Anlaşmaya göre Dımaşk alındığı zaman önce el-Melikü'l-Efdal'e verilecek, daha sonra Mısır'a yöneleceklerdi. Mısır'ı ele geçirdikten sonra Dımaşk ve Şam bölgesi el-Melikü'z-Zâhir'e, Mısır ise el-Melikü'l-Efdal'e ait olacaktı. Onlar bu kararı aldıktan sonra Salâhiyye emirlerinden Fahrüddin Çerkes ve Meymun el-Kasri da onlara katıldı. Fakat yola çıktıktan sonra bilinmeyen bir sebepten Fahrüddin Çerkes ve babasının emiri olan Zeynüddin Karaca onlardan ayrıldıysa da onlara maddi ve askerî olarak yardımda bulundular. el-Melikü'l-Efdal Sarhad'ı kendi hizmetine girmesi için Zeynüddin Karaca'ya teslim etti. Ailesini de oradan alıp Hıms hâkimi Esedüddin'in yanına gönderdi²⁴⁷.

el-Melikü'l-Âdil yeğenlerinin ona karşı ayaklandığını duyunca Mısır'dan Suriye'ye gitti. Daha sonra Dımaşk'ta bulunan oğlu el-Melikü'l-Muazzam'a yardımcı olmaları için bir askerî birlik sevketti. el-Melikü'l-Âdil'in gönderdiği askerî birlik el-Melikü'l-Efdal ile el-Melikü'z-Zâhir'den önce Dımaşk'a vardılar. Nihayetinde el-Melikü'l-Efdal ile el-Melikü'z-Zâhir Dımaşk önlerine gelince Fahrüddin Çerkes ve Salâhiyye emirleri etrafında toplandılar. Daha önce Fahrüddin Çerkes'in bilmediğimiz bir sebepten ötürü ayrıldığını zikrettik. Her ne olduysa tekrar geri dönüp onların saflarında yer aldı. 14 Zilkade 597 (16 Ağustos 1201) tarihinde Dımaşk'a hücum eden el-Melikü'z-Zâhir el-Melikü'l-Muazzam'ın askerleri arasında büyük bir çatışma çıktı. Askerler surlara tırmanmaya başladı. Fakat akşam olunca geri dönmek zorunda kaldılar. Askerler ertesi gün büyük bir azimle tekrar hücumla geçtiler ve surlara bitişik olan İbnü'l-Mukaddem'in hanımın çatısına çıktılar. Bu sırada el-Melikü'l-Efdal de geri planda duruyor arkalarını kollamaya çalışıyordu. Ne yazık ki el-Melikü'z-Zâhir şehrin alacağını tahmin ettiğinden dolayı kardeşi el-Melikü'l-Efdal'e karşı haset etti ve ona, *“Dımaşk'ı fethedip onu kendim için aldığım zaman, askerleri seninle beraber Mısır'ı fethetmeleri için göndereceğim”* dedi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal, *“iyi bilirsin ki, benim vâlidem ve ailem (onlar aynı zamanda senin de akrabalarıdır) açıkta bekliyor, içine girecekleri bir yer yok. Farzet ki bu şehir senin olsun.*

²⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 141; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 473; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 163.

²⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 141; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 105-106; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 473; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 163.

Biz Mısır'ı ele geçirinceye kadar aile efradımın oturması için burayı bize ödünç ver” diye cevap verdi²⁴⁸.

el-Melikü’z-Zâhir bu teklifi kabul etmeyip kendi kararında ısrarcı oldu. el-Melikü’l-Efdal bu durumu görünce Salâhiyye ve yanındaki diğer emirlere, “*eğer benim yanıma gelirsiniz sizin el-Âdil’in yanına dönmenize müsaade ederim. Eğer kardeşim ez-Zâhir’in yanına giderseniz o da onun ve sizin bileceğiniz bir iş*” dedi. Emirlerin hepsi el-Melikü’l-Efdal’i istiyordu. Ona, “*biz senden başkasını istemeyiz. el-Âdil bize senin kardeşinden daha sevimlidir*” dediler. O da onlara dönüş izni verdi. Bu olaydan habersiz olan Fahrüddin Çerkes, Zeynüddin Karaca ve bunlar gibi birçok emir Dımaşk’a girdi. Daha sonra bu emirler kardeşler arasında anlaşmazlığı öğrenince emirlerin birçoğu Dımaşk’tan ayrılıp kendi iktâlarına geri döndüler. Her iki kardeşin yaptığı plan maalesef el-Melikü’z-Zâhir’in hasetliği yüzünden bozuldu. Bu sefer amcaları olan el-Melikü’l-Âdil ile yeniden anlaşma yolunu aradılar. Nihayetinde aralarında sulh yapıldı. Buna göre Menbic, Efâmiye, Kefertâb, el-Râvendân ve el-Ma’arra’nın bazı köyleri el-Melikü’z-Zâhir’e, Samsat, Surûc, Necm Kalesi ve Re’sü’l-Ayn el-Melikü’l-Efdal’e bırakılmasını kararlaştırdılar. Daha sonra 1 Muharrem 597 (1 Ekim 1201) tarihinde Dımaşk’dan ayrılarak el-Melikü’l-Efdal Hıms’a, el-Melikü’z-Zâhir ise Haleb’e gitti. el-Melikü’l-Âdil 9 Muharrem 598 (9 Ekim 1202)’de Dımaşk’a dönünce el-Melikü’l-Efdal de Hıms’dan ayrılarak amcasının yanına geldi. el-Melikü’l-Efdal amcasıyla Dımaşk dışında görüştüktan sonra Samsat, Re’sü’l-Ayn, Suruc ve diğer yerleri teslim alarak Hıms’a geri döndü²⁴⁹.

2.3.2. Musul Hâkimi Nûreddin Arslanşâh’ın el-Cezîre Bölgesine Saldırması (598/1201)

Yukarda da değindiğimiz gibi el-Melikü’l-Âdil’in Mısır’a hâkim olması melik ve emirlerin bazılarını korkutmuştu. Çünkü kendi topraklarını da kaybedeceğini düşündüler. Bundan dolayı Musul hâkimi Nûreddin Arslanşâh b. Mevdûd, el-Melikü’z-Zâhir ve el-Melikü’l-Efdal ile birlik olmaya karar verdiler. Şayet el-Melikü’l-Âdil içlerinden birine saldırırsa hep beraber hareket edeceklerdi. el-

²⁴⁸ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 142; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 105-106; Kuşçu, *a.g.e.*, 151; Çakıroğlu, *Müferricü’l Kurub’a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü’l-Âdil Dönemi*, 93-94; Kaya, “Bir Eyyubi Melikin Portresi”, 163.

²⁴⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Târîh*, XII, 141-142; Kuşçu, *a.g.e.*, 151-152; Kılıç, *a.g.t.*, 45-47; Zâhir, *a.g.e.*, 121-122.

Melikü'l-Efdal ile el-Melikü'z-Zâhir Dımaşk'a doğru hareket edince Nûreddin Arslanşah'a haber gönderip el-Cezîre şehirlerinin üzerine gitmesini istediler. O da Musul'dan yola çıkarak el-Melikü'l-Âdil'in el-Cezîre'deki hâkimiyetinde olan Rûha ve Harran üzerine yürüdü. Amcasının oğlu Sincar ve Nûsaybin hâkimi olan Kutbeddin Muhammed b. İmâdüddin Zengî ile Mardin hâkimi Nasreddin Arslan da yanındaydı. Nûreddin Arslanşah, Re'sü'l-Ayn'a vardığı zaman havanın çok sıcak olmasından ötürü askerleri arasında hastalık baş gösterdi. el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Fâiz İbrahim bu sırada Harran'daydı. Nûreddin Arslanşah'a elçi gönderip barış talebinde bulundu. Nûreddin Arslanşah, her iki kardeşin, amcaları el-Melikü'l-Âdil ile anlaşma yaptığı haberini alması birde askerleri arasında hastalıkların artış göstermesinden dolayı barış teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Antlaşmaya göre Nûreddin Arslanşah buralardan çekilecek, onlar da ona hiçbir şey yapmayacaktı. Nihayet antlaşma sağlandıktan sonra Nûreddin Arslanşah Zilkade ayında (Ağustos 1201) Musul'a döndü²⁵⁰.

2.3.3. el-Melikü'l-Efdal'in Samsat Dışında Topraklarını Kaybetmesi (599/1202-1203)

el-Melikü'l-Efdal, daha önce idaresi altındaki Dımaşk bölgesini elinden alan el-Melikü'l-Âdil'e karşı kardeşi el-Melikü'z-Zâhir ile birleşerek amcasına karşı birkaç defa isyan teşebbüsünde bulunduysa da başarılı olamadı. Daha sonra aralarında antlaşma yapıldı. 597 (1200-1201)'deki antlaşmaya göre el-Melikü'l-Âdil, Suruc, Re'sü'l-Ayn, Necm Kalesi²⁵¹ ve Samsat'ı yeğeni el-Melikü'l-Efdal'e verdi. Ancak el-Melikü'l-Efdal amcasının yaptıklarını asla unutmadı. Bu yüzden el-Melikü'l-Efdal daha sonra amcasına karşı Mardin Artukluları gibi çevredeki melikler ile ittifak arayışına girdi. el-Melikü'l-Efdal'in teşebbüslerinden dolayı el-Melikü'l-Âdil 599/1202-1203 yılında oğlu el-Melikü'l-Eşref Musa'ya mektup yazarak Suruc ve Re'sü'l-Ayn'ı, el-Melikü'z-Zâhir'e ise Necm Kalesini el-Melikü'l-Efdal'in elinden almasını istedi. el-Melikü'l-Eşref babasından böyle bir haber alınca hemen harekete geçti. Suruc ve Re'sü'l-Ayn'a gelerek buraları el-Melikü'l-Efdal'den geri aldı. el-Melikü'l-Efdal'in elinde Necm Kalesi ve Samsat'tan başka yer kalmadı. Bu sefer el-Melikü'z-

²⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 145-146; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 106.

²⁵¹ Necm Kalesi Harran üzerinden Dımaşk'a giden ticaret yolunun önemli duraklarından biridir. Bkz.: Yakut el-Hamevî, *a.g.e.*, IV, 391.

Zâhir, ağabeyi el-Melikül-Efdal'e haber göndererek Necm Kalesini istedi. Fakat el-Melikü'l-Efdal buna razı olmadı. el-Melikü'z-Zâhir de üzerine yürüyeceğini söyleyince el-Melikü'l-Efdal'in kaleyi teslim etmekten başka çaresi kalmadı²⁵².

el-Melikü'l-Efdal bu durum üzerine amcasının oğlu olan Hamâ sahibi el-Melikü'l-Mansûr'a kendisi için babası el-Melikü'l-Âdil'den merhamet etmesini istedi. Daha sonra el-Melikü'l-Efdal annesini el-Melikü'l-Âdil'in yanına göndererek Suruc ve Re'sü'l-Ayn'ı geri vermesini ve burada kalmaları için izin istedi. Fakat el-Melikü'l-Âdil bu teklifi reddedip kadıncağızı eli boş gönderdi²⁵³. Bu olaydan sonra el-Melikü'l-Efdal, ailesini yanına alarak Samsat'a gitti. O, ölümüne kadar burada kaldı. Maalesef kaynaklar el-Melikü'l-Efdal'in Samsat'ta kaldığı süredeki hayatı ile ilgili çok az bir bilgi vermektedir. Hatta bildiğimiz kadarıyla kaynakların neredeyse hepsi 1205 ile 1225 yılları arasında yapılan Haleb Seferi dışında sessizliğini korumaktadır²⁵⁴.

2.4. el-Melikü'l-Efdal'in Diğer Devletlerle Olan Münasebetleri

2.4.1. Türkiye Selçuklularıyla Münasebeti

Mardin Artuklu Emiri Nasreddin Arslan ile el-Melikü'l-Efdal daha önce ittifak yapmışlardı. Bundan dolayı el-Melikü'l-Âdil, oğlu el-Melikü'l-Kâmil'i Nasreddin Arslan'ın üzerine gönderdi. Mardin Artukluları Türkiye Selçuklu Devleti'ni metbu olarak tanıdığı için Rükneddin Süleyman b. Kılıç Arslan b. Me'sud (1196-1204)'dan yardım istediler. Rükneddin Süleymanşah ise yardım etmek için ordusuyla beraber Konya'dan yola çıktı. Bunun üzerine el-Melikü'l-Kâmil Mardin kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı²⁵⁵.

el-Melikü'l-Efdal artık aile fertlerinden ümidini kestiği için kendisine güven duyacak birini aramaya başladı. Bunun üzerine Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleymanşah'a²⁵⁶ haber gönderip amcasına karşı yardım etmesini istedi. Buna karşı

²⁵² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 155-156; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, 325; Kılıç, *a.g.t.*, 46-47; Özbek, *a.g.t.*, 88-89; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 164; Hasan Açıanal, *Urfa Tarihi*, Şanlıurfa 1997, 109; Zâhir, *a.g.e.*, 121-125; Işın Demirkent "Sümeysat" *İA*, İstanbul, 1979, 232-236.

²⁵³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Târih*, X, 155-156; Açıanal, *a.g.e.*, 109; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 164; Zâhir, *a.g.e.*, 125-126.

²⁵⁴ Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 164.

²⁵⁵ Özbek, *a.g.t.*, 89; Zâhir, *a.g.e.*, 122-123.

²⁵⁶ Rükneddin Süleymanşah, babaları II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev tarafında zehirlenerek öldürdüğü dedidokudulardan dolayı onun üzerine yürüyüp tath mücadelesine girerek onu 1196 yılında tahttan indirmiştir. Ancak Anonim Selçuknâme'sinde İbn Avâriz adında birisi tarafından

ona itaat edeceğini adına hutbe okutup sikke bastırmak istediğini bildirdi. Rükneddin Süleymanşah, el-Melikü'l-Âdil'in ülkesi sınırlarında yaptığı faaliyetlerden rahatsız olduğu için bu teklifi kabul etti. Rükneddin Süleymanşah el-Melikü'l-Efdal'e hâkimiyet alameti olan hi'lat ve çeşitli hediyeler gönderdi. el-Melikül-Efdal bu hi'latı giyerek 600/1203-1204 yılında Samsat'ta Rükneddin Süleymanşah adına hutbe okutup sikke bastırıldı²⁵⁷. el-Melikü'l-Âdil, el-Melikü'l-Efdal'in Türkiye Selçuklu hakimiyetine girmesine çok üzüldü. Bir yandan da Türkiye Selçuklularının, ona karşı herhangi bir faaliyetinin olup olmayacağına dair gereken önlemleri almaya başladı. Fakat el-Melikü'l-Âdil, el-Melikü'l-Efdal'e karşı herhangi bir şey yapmadığı gibi bu konuda sessizliğe büründü. Belki de aile hanedanının içinde bulunduğu vaziyetten dolayı karşısına şimdi de Türkiye Selçuklularını almak istememesi de olabilir²⁵⁸.

Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman'ın Gürcü Seferine çıkmasını fırsat bilen el-Melikü'l-Âdil, Suriye'deki faaliyetlerine girişti. Bu haberi alan Rükneddin Süleymanşah, el-Melikü'l-Efdal'e Mardin Artuklu hâkimi Nasreddin Arslan'a yardım etmesini söyledi. el-Melikü'l-Âdil ise oğlu el-Melikü'l-Eşref'i Mardin Artuklularının üzerine gönderdi. Burada yağma ve tahribatta bulunan el-Eşref şehri kuşatma altına aldı. Rükneddin Süleymanşah Gürcü Seferleri'nden dolayı gerekli yardımı yapmadığı için Nasreddin Arslan saf değiştirip el-Melikü'l-Âdil'e bağlılığını bildirdi. Mardin Artuklu hâkimi Nasreddin Arslan Selçuklular adına okumakta olduğu hutbeyi terkederek Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil adına okumaya başladı²⁵⁹.

Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman 6 Zilkâde 600/ 6 Temmuz 1204 vefat ettikten sonra yerine oğlu İzzeddin Kılıç Arslan (III. Kılıç Arslan) geçti. Ancak yaşı küçük olduğundan dolayı emirlerden Er-Tokuş ve uç Türkmenlerin başında bulunan Yağlıbasan önderliğinde Menderes vadisinde bulunan I. Gıyâseddin b.

zehirlendiği kaydedilmektedir. Bkz.; Anonim Selçuknâme, (Nşr.: F.N. Uzluç), Ankara, 1952, 26, Osman Turan'a göre ise Rükneddin Süleymanşah bu dedikoduların arkasına sığınarak, Konya üzerine yüremesini meşru bir zemine oturmaya çalışmıştır. Ancak Gıyâseddin Keyhüsrev'in babasını öldürmesi için her hangi bir gerekçesi yoktu. Çünkü babası tarafında veliahd olarak ilan edilmişti. Bkz.: Turan, *a.g.e.*, 244-245.

²⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 156; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 486; Özbek, *a.g.t.*, 74; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 91-92, 105; Kılıç, *a.g.t.*, 54; Açıanal, *a.g.e.*, 109; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 164.

²⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 155-156; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 486; Çakıroğlu, *Müferricü'l Kurub'a Göre Selâhaddin Eyyübî Sonrası ve El-Melikü'l-Âdil Dönemi*, 104; Kılıç, *a.g.t.*, 46-47; Özbek, *a.g.t.*, 89-90; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 164; Açıanal, *a.g.e.*, 109.

²⁵⁹ Özbek, *a.g.t.*, 75-76; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 164; Remzi Ataoğlu, "Artuklu-Eyyübî ilişkileri", *TİD*, X, İzmir, 1995, 86-87.

Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'a (I. Saltanat Dönemi 1192-1196, II. Saltanat Dönemi 1205-1211) hâcîp Zekeriya'yı, elçi göndererek onu sultan yapacaklarını bildirip devletin merkezi olan Konya'ya davet ettiler²⁶⁰. Derhal harekete geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra yeğeni III. Kılıç Arslan'ın askerleriyle Konya civarında savaşa tutuştular. Ancak hem kış şartları hem de gereken yardımların sağlanmamasından dolayı I. Gıyaseddin Keyhüsrev Konya şehrini kuşattı ise de içeri giremedi. Bundan dolayı geri çekilmeye karar verdi. Fakat bu esnada beklenmedik bir olay yaşandı. Babası Kılıç Arslan'ın askerî üssü olan Aksaray'da halk, sultan olarak kendi adına hutbe okutmaya karar verilmesi üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Aksaray'a davet ettiler. Bu kez de Konyalılar, I. Gıyaseddin Keyhüsrev adına hutbe okuttuktan sonra tahta çıkarmak üzere Konya'ya gelmesi için elçi gönderdiler. Bu beklenmedik haber üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev tekrar Konya şehrine geri gelerek 601/1205 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin sultanı oldu. Yeğeni III. Kılıç Arslan'a da Tokat yönetimini vermeyi kararlaştırdıysa da atanması gerçekleşemedi. Yeğeni III. Kılıç Arslan ve yanındakileri, kendisine karşı ayaklanmalarından korktuğu için hepsini hapsedti²⁶¹. I. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta iyice yerleşikten sonra Samsat hâkimi el-Melikül-Efdal, bu sefer de onun yanına giderek, ona tabi olduğunu bildirdi. Daha sonra onun adına hutbe okutup sikke bastırdı. Harput yöneticisi Nizâmeddin İbrahim de I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına giderek ona tabî olduğunu bildirdi. Böylece I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in durumu iyice güçlendi²⁶².

Âmid Artuklu Emiri Nasreddin Mahmud ve el-Melikü'l-Âdil, Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman'ın ölümü üzerine Artukluların Harput koluna

²⁶⁰ II. Kılıç Arslan vefat etmeden önce oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i 588/1192 yılında halef olarak bıraktı. Birkaç sene tahta kalan Gıyaseddin daha sonra kardeşi Rükneddin Süleymanşah tarafından 592/1196 yılında tahttan indirildi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev kardeşi Rükneddin Süleymanşah'a karşı yardım alabilmek için Bizans İmparatoru yanına gitti. Gıyaseddin Keyhüsrev, Bizans İmparatoru Aleksios (III. Aleksios Angelos (1195-1203) tarafında İstanbul da büyük bir hürmetle karşılandı. Gıyaseddin, burada Bizans'ın ileri gelenlerinden Menderes Vadisi hâkimi Manuel Mavrozomes'in kızıyla evlenerek onun yanında kaldı. Keyhüsrev'in kayınpederi Mavrozomes'in bahse konu kalesinde bu günlerde kalmadı. IV. Haçlı seferinde 24 Haziran 1203'de İstanbul'a geldiler. 1 Ağustos 1203'de Ayasofya'da yapılan bir törenle II. İsaakios Angelos ve oğlu Aleks'i'yi (IV. Aleksios adı ile) müşterek imparator ilan ettiler. 13 Nisan 1204'de İstanbul'u ele geçirdiler ve üç gün boyunca yağmaladılar. Keyhüsrev'in kayınpederinin evine gitmesi İstanbul'un Haçlılar tarafından işgali ile oldu. Bkz.: Turan, *a.g.e.*, 77-78; Özbek *a.g.t.*, 82.

²⁶¹ III. Kılıç Arslan'ın Konya yakınlarında bulunan Gâleve Kalesi'ne hapsedtiği ve bu kalede öldürdüğüne rivayetler vardır (Recep 601/Mart 1205). Bkz.: Ali Sevim, "III. Kılıç Arslan", *İslâm Ansiklopedisi*, XXV, Ankara, 2002, 404.

²⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, XII, 170; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 126; Turan, *a.g.e.*, 276-277; Özbek, *a.g.t.*, 90-94.

saldırmaya karar verdiler. Bu sıralarda Harput kolunun kurucusu İmâdüddin Ebubekir'in de vefat etmesi onlar için bir fırsat olmuştu. İmâdüddin Ebubekir'in yerine oğlu Nizameddin İbrahim geldi. Nasreddin Mahmud ile el-Melikü'l-Eşref Harput önlerine gelerek Harputlulara ait bazı şehirleri Şaban 601/Mart-Nisan 1205 yılında ele geçirdiler. Bu sebepten Nizameddin İbrahim, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den yardım istedi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev de 6.000 süvariden oluşan büyük bir orduyu Harput'a göndererek Samsat hâkimi el-Melikü'l-Efdal'in de Harput'a gidip onlara yardım etmesini istedi. Yardımcı kuvvetler Malatya'ya varınca Nasreddin Mahmud ve el-Melikü'l-Eşref Harput kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldılar. Ele geçirdikleri şehirleri de tekrar geri verdiler. Böylece daha sonra herkes kendi bölgesine geri döndü. el-Melikü'l-Efdal'in yardım vasıtasıyla Nasreddin Mahmud ile el-Melikü'l-Eşref amaçlarına ulaşamadılar. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da nüfuzunu artırdı. I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile el-Melikü'l-Efdal arasındaki ilişki, Gıyâseddin'in İznik Rum İmparatoru Theodoros Laskaris ile 608/ 1210-1211 yılında yaptığı savaşta ölümüne kadar devam etti²⁶³.

el-Melikü'l-Efdal'in 601-615/1205-1218 yılları arasında ne yaptığına dair herhangi bir malumatımız yoktur. Taki 615/1218 yılında Türkiye Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) döneminde yapılan Halep Seferine kadar. 613/1216 yılında Halep hâkimi el-Melikü'z-Zâhir'in vefatı üzerine yerine henüz üç yaşında olan oğlu el-Melikü'l-Azîz geçti. el-Melikü'l-Azîz, küçük yaşta olduğu için Halep şehrinin ileri gelenleri farklı görüşler ortaya attılar. Birinci görüşe göre, el-Melikü'l-Azîz'in yaşının küçük olduğundan dolayı Samsat'ta bulunan amcası el-Melikü'l-Efdal'in onun nâibi olması gerektiği ileri sürdüler. İkinci görüşe göre, el-Melikü'l-Efdal değil, eski Mısır hâkimi ve el-Melikü'z-Zâhir'in hem yeğeni hem de damadı olan Mansur b. Melik Azîz olmalıydı. Üçüncü görüşe göre ise, babasının en sadık memlûkü olan Şihâbeddin Tuğrul ile onun annesi Dayfe Hatun'un niyabet etmesi yönündeydi. İlk görüşü benimseyenlerden İzzeddin Aybeg el-Câmedâr ile birkaç kişi el-Melikü'l-Efdal'in Türkiye Selçukluların himayesinde olduğunu bildikleri için I. İzzeddin Keykavus'a haber gönderdiler. el-Melikü'l-Efdal, bu durumu öğrenince daha önce kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in ölümünde de yaşadığı için hadiseye bir yandan olumlu bakarken bir yandan da temkinli yaklaştı. Türkiye Selçukluları ise daha önce

²⁶³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 170-171; Özbek, *a.g.t.*, 93-96; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 165-166; Zâhir, *a.g.e.*, 139-147.

el-Melikü'l-Âdil'in Suriye sınırında yaptığı faaliyetlerden dolayı rahatsız oldukları için bu fırsatı değerlendirmek istemişlerdi. Ayrıca Haleb'in ticarî ve stratejik önemi de göz ardı edilemezdi²⁶⁴.

I. İzzeddin Keykavus, bu davet karşısında hemen harekete geçmek yerine uygun bir zamanı bekledi. Nihayet istediği fırsat eline geçmişti. Haçlılar, V. Haçlı Seferini (1217-1221 yılları arasında) Kudüs ve diğer kutsal toprakları ele geçirmek için Eyyübîler üzerine saldırıya geçtiler ancak amaçlarına ulaşamadılar. Bu saldırıyı fırsat bilen I. İzzeddin Keykavus kısa bir süre sonra Haleb Seferi için el-Melikü'l-Efdal'e bir mektup yazarak aralarında bir antlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre Haleb bölgesinin topraklarına bir sefer yapılacak ve bu topraklar daha sonra el-Melikü'l-Efdal'e bırakılacaktı. Ancak I. İzzeddin Keykavus adına hutbe okutup ve sikke bastırılacaktır. Buralar ele geçirildikten sonra doğuya yönelerek el-Melikü'l-Eşref'e ait olan şehirlerden Harran ve Ruha (Urfa) alınıp I. İzzeddin Keykavus'un yardımına karşılık Türkiye Selçuklularına verilecektir. Anlaşma her iki taraf için de kârlı görünüyordu. Ancak Türkiye Selçukluları, perde arkasında oynadıkları oyunu sahnede farklı bir hale getirdi²⁶⁵.

Selçuklular yol güzergâhını belirlemek için buluşma yerini Elbistan Ovası'nı belirlediler. Elbistan Ovası'nı da Marzban, Ra'ban ve Tell-Başir güzergâhını belirleyerek ordusunu da merkez, sağ kol, sol kol, öncü ve artçı olmak üzere beş gruba ayırdı. Selçuklular hazırlıklarını tamamladıktan sonra Haleb Seferine çıktılar. İzzeddin, Haleb sınırına gelince buradaki Marzban ve Ra'ban kalesini aldıktan sonra daha önce anlaştığı gibi el-Melikü'l-Efdal'e verdi. Aslında bu Selçukluların yaptığı göz boyamaktan başka bir şey değildi. Daha sonra Haleb'in kuzeybatısında yer alan ve adeta bu şehrin anahtarı konumunda bulunan Tell-Başir kalesinin üzerine saldırıya geçtiler. Tell-Başir kalesinin kumandanı bir Türk olan Bedreddin Dilderim İbn Bahaeddin Yârukî idi. İzzeddin Keykavus biran önce Haleb'e girmek için şiddetli bir şekilde saldırıya geçti. Fakat halk kaleyi var gücüyle müdafaa ettiği için bu kuşatma on gün boyunca devam etti. Kale kuşatması uzun sürünce İzzeddin Keykavus askerlerine kale dışındaki bağ, bahçe ve bostanların tahrip etmesini istedi. Bu tahribatları gö-

²⁶⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 184; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 279-280; Turan, *a.g.e.*, 316; Özbek, *a.g.t.*, 115-117; Ülkü, *a.g.e.*, 335; Zâhir, *a.g.e.*, 153-155; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 166-170; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara, 1997, 41-42.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 184; Ebû Şâme, *Terâcîmu*, V, 165; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 279-280; Zâhir, *a.g.e.*, 153-155; Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", 166-170.

ren Tell-Başir halkı, Bedreddin Dilderim'e kaleyi teslim etmesini istedi. Kale kumandanı ise kendisine Elbistan yakınlarında Huni'yi iktâ verilmesi karşılığında kaleyi teslim etti. İzzeddin Keykavus kaleyi ele geçirdikten sonra burayı el-Melikü'l-Efdal'e vermedi. Kendi hizmetinde olan Maraş emiri Nasreddin Hasan'ın kardeşine tahsis etti. el-Melikü'l-Efdal böylece Haleb'in artık kendisine verilmeyeceğini anladığı için Türkiye Selçuklularına olan güveni kırıldı. Birde İzzeddin Keykavus'un daha önce hizmetinde bulunan ve kardeşi Alaeddin Keykubat mücadelesinde kardeşinin tarafına geçen Pervane Zâhireddin İli'nin mezarını açarak kemiklerini yakması el-Melikü'l-Efdal üzerinde tesir etti²⁶⁶. Bundan sonra el-Melikü'l-Efdal ikili oynamaya başladı. Bu toprakları iyi bilen el-Melikü'l-Efdal, Türkiye Selçuklularını önce Menbic'i alması için ikna etti. el-Melikü'l-Efdal'in asıl maksadı Haleb'e yardım gelmesi için zaman kazanmaya çalışmaktı. Nihayetinde el-Melikü'l-Efdal'in yaptığı plan işe yaradı. el-Melikü'l-Eşref geldikten sonra el-Melikü'l-Efdal de saf değiştirerek Eyyübîlerin yanına geçti. İzzeddin tüm bu olumsuzluklara rağmen yine de Haleb'e karşı hareketinde vazgeçmedi. İzzeddin, emirlerinden Mübârizüddin Behramşah'ı bir orduyla beraber öncü olarak keşif'e gönderdi. Behramşah ise Haleb ile Menbic arasında Muza 'a vadisinde bulunan Eyyübî ordusunun sayısını az olduğunu öğrenince komutanlarından Mahmud Alp'in ikazlarına rağmen tek başına harekete geçerek onları bozguna uğrattı. Ancak el-Eşref ele geçirdiği Selçuklu askerini konuşurarak sadece öncü kuvvetlerin saldırıyı gerçekleştirdiğini öğrenince Eyyübî ordusu tekrar canlanıp Selçuklulara karşı harekete geçtiler. Bu saldırıda neye uğradığını şaşırان Behramşah yakın civarda bulunan Selçuklu emirlerinden yardım istedi. Ancak yardımların gecikmesiyle Behramşah ordusu Eyyübîlere karşı yenilerek pek çok askerleriyle beraber el-Eşref'e esir düştü. İzzeddin, kumandanlarına artık güvenemediği için Haleb önlerinden geri çekilmek zorunda kaldı. el-Eşref ise elde ettiği zafer sebebiyle gurura kapılarak Selçukluları takip etmeye başladı. Ancak bu esnada babasının vefat haberini alan el-Eşref geri çekilerek esir ettiği Selçuklu askerlerini de serbest bıraktı. Selçuklular tarafından ele geçirilen kaleler tekrar Eyyübî hâkimiyetine geçti. Böylece daha sonra bütün emirler kendi şehirlerine döndüler²⁶⁷. 599/1203 yılından beri Sel-

²⁶⁶ Turan, *a.g.e.*, 317; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1211-1220)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1989, 116-117; Özbek, *a.g.t.*, 125.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 184; İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye (Selçukname) I*, (Çev.: Mürsel Öztürk), Ankara, 1996, 205-210; Ebû Şâme, *Terâcimu*, V, 165; Turan, *a.g.e.*, 316-319;

çukluların himayesine giren el-Melikü'l-Efdal, Haleb Seferiyle beraber onlara olan bağlılığını koparıp himayelerinden çıktı²⁶⁸.

2.4.2. Abbâsîlerle Münasebeti

Selâhaddin Eyyübî, daha önce Zengîlerin himayesinde Mısır veziri olduğu zaman Fâtımî Halifesi adına okunan hutbeyi kaldırıp Abbâsî Halifesi adına okutmuştu. 1175 yılında Eyyübî Devleti kurulduktan sonra Selâhaddin Eyyübî, Abbâsî Halifesine bir mektup yazarak sultanlığına onay vermesini istedi. Abbâsî Halifesi Müstazî Billâh ise Selâhaddin Eyyübî'ye onay verdiğine dair hi'lat ve temliknâme gönderdi. Böylece Eyyübî Devleti bağımsızlığı meşruiyet kazandı. Selâhaddin Eyyübî'nin Haçlılarla mücadelesinden dolayı Abbâsîlerle sürekli irtibat halinde oldu ve Abbâsî Halifesi tarafından takdir edildi. Selâhaddin Eyyübî ile başlayan bu iki devlet arasındaki münasebet oğlu el-Melikü'l-Efdal döneminde de devam etti. İlk başlarda babasının yolunu takip ederek Abbâsî Halifesiyle ilişkilerini güzel bir şekilde devam ettirdi. Babası vefat ettikten sonra el-Melikü'l-Efdal, Abbâsî Halifesi Nasır-Lidinillâh'a, Kâdî Şehrozi'yle beraberinde hediyeler ve bir mektup gönderdi. Abbâsî Halifesinden sultanlığını kabul etmesi için onay istedi. Halife de hediyeleri kabul edip sultanlığına onay verdi. Ancak iyi başlayan ilişki kısa sürede bozuldu. Nedeni ise kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in Dımaşk'ı alması üzerine onun sultanlığına onay vermesi el-Melikü'l-Efdal'in Abbâsî Halifesinin aralarının açılmasına sebep oldu. el-Melikü'l-Azîz'in vefatından sonra el-Melikü'l-Âdil Mısır ve Dımaşk bölgesinin hâkimiyetini ele aldı. O, bunun üzerine Abbâsî Halifesinden sultanlığına onay vermesi için haber gönderdi. Halife de sultanlığına onay verdi. Bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal ile Abbâsî Halifesi arasında ilişkiler daha da bozuldu²⁶⁹.

2.4.3. Zengîlerle Münasebeti

Eyyübî ailesi 532-533/1137-1138 yılında Irak Selçukluların hizmetinden ayrılarak Zengîlerin hizmetine girmişlerdi. İmâdüddin Zengî'nin yanında siyasî, idarî ve askerî alanlarda kendilerini daha da geliştirerek iktâlar elde etmişlerdi. İmâdüddin

Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 280-281; Koca, *a.g.e.*, 42-44; Zâhir A, *a.g.e.*, 153-155; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 166-171.

²⁶⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 184; Turan, *a.g.e.*, 316-317; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 280-281; Özbek, *a.g.t.*, 121-131.

²⁶⁹ Zâhir, *a.g.e.*, 127-133; Kaya, *Eyyübî Devleti Meliklerinden El-Eşref*, 23.

Zengî ölümünden sonra oğlu Nûreddin Mahmud döneminde de iyi ilişkilerde bulunmuşlardı. Ancak 569/1174 yılında Nûreddin Mahmud'un vefatından sonra bu ilişkiler bozulmuştur. 570/1175 yılında ise Eyyûbîler, Zengîlerden ayrılarak Eyyûbî Devleti'ni kurdular. Eyyûbî Devleti kurulduktan sonra Selâhaddin Eyyûbî ve Zengîler arasındaki ilişkilerin dostane yürüdüğünü söyleyemeyiz. 589/1193 yılında Selâhaddin Eyyûbî vefat ettikten sonra yerine oğlu el-Melikü'l-Efdal geçti. Zengîler, Selâhaddin Eyyûbî'nin vefatını fırsat bilerek Eyyûbî Devleti'nin hâkimiyetinden kurtulmak için el-Melikü'l-Efdal'e karşı ayaklandılar. Hatta Musul hâkimi İzzeddin Mes'ud, tekrar kendi hâkimiyetini kurabilmek için el-Cezîre topraklarına saldırmaya başladı. Fakat el-Melikü'l-Efdal'in amcasına destek vermesiyle el-Melikü'l-Âdil, derhal harekete geçerek bu saldırıyı püskürtmeyi başardı. Amacına ulaşamayan İzzeddin Mes'ud tekrar Musul'a dönmek mecburiyetinde kaldı. Kısa bir süre sonra onun ölümüyle el-Cezîre bölgesindeki olaylar belirli bir müddet yatışmış oldu. Anladığımız kadarıyla Zengîler ile el-Melikü'l-Efdal arasında da dostane bir ilişki olduğunu söyleyemeyiz²⁷⁰. Selâhaddin Eyyûbî ile Zengîler arasında bir kopukluk yaşanmış ve bu el-Melikü'l-Efdal dönemine de sirayet edilmiştir. İlk bir sene saltanatından sonra tahta kaldığı süre içerisinde kendi devletindeki iç sorunlarla ilgilendiği için Zengîlerle daha sonra her hangi bir münasebetin olduğunu göremiyoruz.

2.4.4. Artuklularla Münasebeti

el-Melikü'l-Efdal, önce kardeşi el-Melikü'l-Azîz'in sonra da amcası el-Melikü'l-Âdil'in elindeki toprakları alması sonucu aile bireylerine olan güvenini kaybetti. Bundan dolayı amcasına kaptırdığı toprakları geri almak için Amid Artuklularına yanaştı. Ancak kısa bir süre sonra Amid Artukluları Eyyûbîlerle girdiği mücadeleye sonrası Nasreddin Mahmud, Harput'un kendisine vermesi şartıyla el-Âdil'in tabiyetini kabul etti. Böylece Artuklularla kurduğu bu ilişkinin pek işe yaradığını söyleyemeyiz. Bundan sonra el-Melikü'l-Efdal Türkiye Selçuklu hizmetine girdi. 1205 yılında Amid Artuklu hâkimi Nasreddin Mahmud, Rükneddin Süleymanşah'ın vefatıyla devlet idaresinden çıkan karışıklardan yararlanarak Harput üzerine yürüyerek el-Âdil'den de yardım istedi. el-Âdil ise oğlu el-Melikü'l-Eşref'i, Nasreddin Mahmud'un yardımına gönderdi. Harput Artukluları da Türkiye Selçuklularından

²⁷⁰ Zâhir, *a.g.e.*, 133-139; Alptekin, "Musul Atabegliği (Zengîler)", 560-563.

yardım istedi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu durum karşısında siyasî otoritesini daha da kuvvetlendirmek için ayağına gelen fırsatı değerlendirmek istedi. Gıyaseddin, 6.000 kişilik bir orduyu Harput Artuklularına yardım etmek için gönderdi. Diğer taraftan da Samsat'ta bulunan el-Melikü'l-Efdal'e Harput Artuklularının yardımına gitmesini emretti. Yardımcı kuvvetlerin Harput'a doğru geldiğini haberini alan el-Melikü'l-Eşref ve Nasreddin Mahmud geri çekilmek zorunda kaldı. 1218 yılında yapılan Haleb Seferinde Türkiye Selçukluları ve Artuklular el-Melikü'l-Efdal'e yardım etmişlerdi. Ancak daha sonra Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un kendi hâkimiyet sınırlarını genişletmek için kullanıldığının farkına varınca saf değiştirip Eyyübîler tarafına geçmiştir. Bu olaydan sonra el-Melikü'l-Efdal'in Artuklularla ilişkisi nasıl devam ettiğine dair malumatımız bulunmamaktadır²⁷¹.

2.4.5.Haçlılarla Münasebeti

Eyyübî ailesi, Zengîlerin hizmetindeyken Haçlılarla mücadelede bulunmuştur. Nihayetinde Eyyübî Devleti bağımsızlığını kazandıktan sonra da en büyük mücadelesini Haçlılara karşı yapmıştır. Hatta Eyyübî Devleti'nin yıkılışına kadar Haçlılarla olan mücadeleleri devam etmiştir. el-Melikü'l-Efdal, 1186 yılından itibaren babası Selâhaddin Eyyübî'nin Haçlılara karşı yaptığı bütün savaşlarda bulunmuştur²⁷².

el-Melikül-Efdal'in babasının yanında Haçlılara karşı elde ettiği başarılar göz ardı edilemeyecek kadar büyüktü. Onun, Akka kuşatması sırasında Templier ve Hospitalier'e karşı elde ettiği başarı yeni zaferlerin habercisi oldu. (hatırlanacağı üzere el-Melikü'l-Efdal yanında bulunan bir askerî birliği Akka'ya göndermiş onlarda Haçlılardan Templier ve Hospitalier'e ait tarikattan birçok şövalyayı öldürmüştü.) O, III. Haçlı Seferinde babasının sağ kanadında bulundu. İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard'a karşı Ersuf savunmasındaki başarı da babası ve Müslümanlar tarafından takdirle karşılandı. Hatta Selâhaddin Eyyübî, Abbâsî Halifesi Nasır-Liddinillâh'a yazdığı mektupta oğlunun başarısını büyük bir gururla dile getirdi. Selâhaddin Eyyübî'nin vefatından sonra Haçlılar daha önce yaptıkları ateşkes anlaşmasını ihlal ettiler. Her ne kadar Eyyübî ailesi içerisinde bir takım sorunlar olsa da, Haçlıların bu faaliyetini öğrenince onlara karşı birlik olmuşlardı. Bundan dolayı Haçlılar daha sonra yaptıkları Tıbnin kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldılar. Böylece Eyyübîler ve Haçlılar ara-

²⁷¹ Zâhir, *a.g.e.*, 153-155; Ataoğlu, *a.g.e.*, 81-82.

²⁷² Ephrem-Isa Yousif, *Sürna'yi Vakaniüvisler*, (Çev.: Mustafa Aslan), İstanbul, 2009, 233- 235.

sında üç yıllık ateşkes antlaşması yenilendi. Bu sayede el-Melikü'l-Efdal, sultanlığı sırasında Haçlılar karşısında rahat bir nefes almaya başladı. Ancak bu sefer de ailevi sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Daha sonraki süreçlerde Haçlılara karşı yapılan savaşlarda el-Melikü'l-Efdal'i görememekteyiz. Çünkü hem iktidarını amcasının gasp etmesi hem de el-Cezîre'deki sahip olduğu toprakları amcasının oğlu el-Melikü'l-Eşref'e kaptırmasından dolayı ailenin Haçlılara karşı yaptıkları seferler de bulunmamıştır²⁷³.

2.5. el-Melikü'l-Efdal'in Vefatı (622/1225)

Kaynaklar el-Melikü'l-Efdal'in Safer/Şubat-Mart ayının 622/1225 yılında Samsat Kalesi'nde vefat ettiğini belirtirler. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi babasının vefatından sonra Dimaşk ile Şam bölgesinden bazı şehirleri ele geçirdi. Ancak bir kaç sene sonra buraların çoğunu kardeşi el-Melikü'l-Azîz'e kaptırdı. Kardeşi el-Melikü'l-Azîz vefat ettikten sonra yeğeninin atabegliğini yaparak Mısır bölgesini yönetti. Fakat bu da uzun sürmediği gibi bu bölgeyi amcası el-Melikü'l-Âdil'e kaptırdı. Daha sonra Samsat'a gelen el-Melikü'l-Efdal vefat edene kadar burada kaldı. Cenazesinin Haleb'e götürülerek şehrin dışında bir yerde gömüldüğü rivayet edilir²⁷⁴.

İbnü'l-Esîr bu konuyla alakalı olarak; *el-Melikü'l-Efdal'in yazdığı bazı yazılar elime geçti. Bunlar gayet güzel yazısının yanı sıra iyi bir üslûpta yazılmıştı. Hatırım da çok azı kaldı. Dimaşk, elinden alındığında arkadaşlarından birine bir mektup yazmıştı ki bu mektubun bazı yerlerinde şunlar yazılıydı: "Dimaşk'taki arkadaşlarımıza gelince, onların hiç birisinin akıbeti hakkında bir bilgim yoktur. Bunun sebebi gelince: Sorup sorduğum her dost, zillet içinde veya vatandaki viraneler altında kaybolup gitmiş. Hâlini hatırını sorduğum her dost ve düşman için de, hiç de hoşuma gitmeyecek şeyler işittim. İşte bundan dolayı onları sorup sormayı bıraktım demektedir*²⁷⁵".

el-Melikü'l-Efdal'in vefatından sonra, çocuklarından el-Melikü'l-Mufaddal babasından kalan Samsat'ta hâkimiyetini kurdu. el-Melikü'l-Mufaddal, Mısır hü-

²⁷³ Ephrem-Isa Yousif, *a.g.e.*, 233- 235.

²⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 388, İbn-Kesîr, *a.g.e.*, XIII, 229; Ebû Şâme, *Terâcimu*, V, 219-220; Ramazan Şeşen "el-Melikü'l-Efdal Ali", *İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, İstanbul, 2004, 63; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 171; Demirkent "Sümeysat", 232-236.

²⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târîh*, XII, 388-389.

kümdarı el-Melikü'l-Kâmil ve Dımaşk hâkimi el-Melikü'l-Eşref'in, I. Alâeddin Keykubad'a karşı düzenledikleri Anadolu seferine katıldı. Ancak bu durum Türkiye Selçukluları tarafından kabul görmeyerek Samsat ve çevresinin I. Alâeddin Keykubad tarafından yağmalanmasına neden oldu. Daha sonraki yıllarda da Samsat, Harezmsahlar tarafından da yağmalandı. Artık Samsat halkı savaş ve yağmalardan dolayı kendini koruyacak güçte olmadığı için Türkiye Selçuklu ordusu veziri Saadeddin Köpek'in emriyle Samsat'a sefer yapıldı. Bu sefer sonunda 636/1238 yılında Samsat Türkiye Selçukluların eline geçti. Bundan sonra Samsat'taki Eyyûbî idaresi de son bulmuş oldu²⁷⁶.

²⁷⁶ İbn Bibi, *a.g.e.*, II, 30-31; I. Demirkent, "Sümeysat", 236; Abu'l-Ferec, *a.g.e.*, II, 534; Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi", 171-172; Demirkent "Sümeysat", 232-236.

SONUÇ

el-Melikül-Efdal, Eyyûbî ailesinin Fâtîmî Devleti'nin veziri olduğu bir dönem de dünyaya geldi. Babası Selâhaddin Eyyûbî Zengîlerin himayesinde Haçlılarla mücadele etmekteydi. el-Melikü'l-Efdal, Eyyûbî ailesinin sürekli savaşlarda bulunmasından dolayı savaşçı bir nitelik kazandı. Ayrıca babasıyla beraber Haçlılarla yapılan savaşlara katılarak güçlü, kuvvetli bir yapıya sahip oldu. Bundan dolayı savaşlarda babasının sağ kanadında ve askerî ordunun başında bulundu.

Selâhaddin Eyyûbî hastalandığı zaman onun yerine görev alan oğlu el-Melikü'l-Efdal'in devletteki idareciliğini ve askerî başarısından ötürü babası vefat etmeden önce onu halef olarak bıraktı. Ancak el-Melikü'l-Efdal tahta geçtikten sonra veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'in etkisinde kaldı. Babası döneminde önemli ulema kesimini küstürdüğü gibi devlet yönetiminde de uzaklaşmaya başladı. Bu davranışlardan dolayı ailesiyle taht mücadelelerine girdiler. Böylece Eyyûbî Devleti'nde ilk merkezi otorite el-Melikü'l-Efdal döneminde bozulmaya başladı.

el-Melikü'l-Efdal babasının onca başarısından sonra tahta çıkmasına rağmen Dımaşk topraklarını elde tutmak için askerî ve idareci gücü yetersiz kaldı. Ayrıca ailesini bir arada tutacak idareci bir yapıya sahip değildi. Selâhaddin Eyyûbî'deki güç, kuvvet ve idarecilik kabiliyeti başta el-Melikü'l-Efdal olmak üzere diğer oğullarında da yoktu.

Babasıyla beraber Haçlılara karşı yaptığı mücadelelerde iyi bilinmesine rağmen, Selâhaddin Eyyûbî'nin vefatından sonra aile sorunlarından dolayı Haçlılarla pek ilgilendiği görülmedi. Hatta ailesiyle olan sorunlarından dolayı Türkiye Selçuklularına yanaşp bu devletin himayesine girdi. Selâhaddin Eyyûbî döneminde ateşlenen Selçuklu-Eyyûbî ilişkileri el-Melikü'l-Efdal'in takip ettiği siyasetten dolayı alevlenmiş oldu.

el-Melikü'l-Efdal her ne kadar idareci olarak iyi biri olmasa bile merhametli ve yumuşak huylu bir kişiliğe sahipti.

KAYNAKÇA

Abu'l-Farac. (1950). *Ebu'l-Ferec Tarihi*. I-II. (Çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: TTK Yayınları.

Abdurrahmân b. Haldûn. (2000). *Tarîhu İbn Haldûn*. I-VIII. (Haz. Halil Şahhâde ve Süheyil Zekkâr). Beyrut: Dârü'l-Fikr.

Abdul Rahman Azzam. (2015). *Selâhaddin Eyyûbi*. (Çev. Pınar Arpaçay). İstanbul: Alfa Yayınları.

Açanal, H. (1997). *Urfa Tarihi*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.

Ali Beyyümi. (2005). *Kuruluş Devrinde Eyyûbüler*. (Çev. Abdulhadi Timurtaş). İstanbul: Kent Yayınları.

Alptekin, C. (1985). *Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*. İstanbul: Fatih Yayınları.

Alptekin, C. (1989). "Musul Atabegliği (Zengîler) (1227-1233)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. (Ed. Hakkı Dursun Yıldız). İstanbul: Çağ Yayınları, (VII), 552-595.

Alptekin, C. (1994). "Türkiye Selçukluları". *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. (Ed. Hakkı Dursun Yıldız). Konya: Çağ Yayınları, (VIII), 209-406.

Altan, E. (2013). "Renaud De Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)". *Tarih Dergisi*, 55, (2012/1), İstanbul, 1-30.

Altan, E. (2002, 245). "Temlier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu". *Belleten*, (LXVI, 87-93), Ankara, TTK Yayınları.

Ataoğlu, R. (1995). "Artuklu-Eyyûbî ilişkileri". *Tarih İncelemeler Dergisi*, (X), İzmir, 86-87.

Atmaca, T. (2010). *X-XIII. Yüzyıllar Arasında Halep Ve Çevresi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arı, M. S. (2016, 23-25 Eylül). “Salahaddin-i Eyyûbî'nin Fâtımî Halifeliğini Ortadan Kaldırması”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (2). Siirt, 105-120.

Avcı, C. (2013). “Yâkût el-Hamevî”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXIII, 288-289). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Avcı, C. (1999) “İbn Şeddâd, Bahâeddin”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XX, 373-374). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Ayan, E. (2013). *Anonim Haçlı Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Bahaaddin bin-Şeddad. (2015). *Selâhaddîn-i Eyyûbî*. (Çev. Mehmet Selim Bilge). Diyarbakır: Şingal Yayınları.

Basuğuy, B. (2006). *Selahaddin-i Eyyûbî Devrinde İlmî Faaliyetler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Basuğuy, B. (2016). *El-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb Döneminde Eyyûbî Devleti (637-647/1240-1249)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Basuğuy, B. (2017). *Haçlılar Karşısında İslâm'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*. İstanbul: Siyer Yayınları.

Barca, İ. (2016, 23-25 Eylül). “Selâhaddîn Eyyûbî'nin Beraber Yaşama Dair Algısı ve Bu yöndeki Pratikleri”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (2). Siirt, 235-252.

Bezer, G. Ö. (2013). “İmâdüddin Zengî”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXIV, 458-461) İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Bostan, İ. (1992). “Ba'lebek”. *İslâm Ansiklopedisi*, (V, 9-11), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt, N. (2003). “Lakap”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXVII, 67), Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Bulduk, A. (2004). *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*. (Haz. Mustafa Öztürk, İbrahim Yılmazçelik). Elazığ.

Cahen. C. (2010). *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batt.* (Çev. Mustafa Daş). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Carım, F. (1999). *Haçlı Seferleri ve Kruvazadlar.* İstanbul: Ufuk Yayınları.

Cevdet, A. (1985). *Kıtas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hûlefa.* (Haz. Mahir İz). Ankara: V. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Cengil, M. (2016, 23-25 Eylül). “Bir Liderin Psikolojisi; Selâhaddin Eyyûbî”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (1), Siirt, 101-108.

Çay, A. M. (2009). “Türkler’den Önce Anadolu Haçlı Seferleri Ve Anadolu’da Haçlı Devletleri”. *T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, Ankara: 1-5.

Çakıroğlu, H. (2008). *Müferricü’l Kurub’a Göre Selâhaddin Eyyûbî Sonrası ve El-Melikü’l-Âdil Dönemi (H.590-615/M.1194-1218).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Çakıroğlu, H. (2015). “*Müferricü’l Kurub’a Göre Eyyûbî Sultanlarının Örnek Davranışları*”.

Çetin, S. (2014). *Yâkût el-Hamevî’nin Mû’cemü’l-Büldân’ında Kürtler.* İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Demir, A. (2009). “XII ve XII. Yüzyıllarda İslam Dünyasının Siyasal ve Sosyal Durumu”, *Uluslararası Seyfuddîn Âmidî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: 36-65.

Demir, A. (2010, 14-16 Mayıs). “Eyyûbîler Döneminde Cizre ve Çevresi”, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, Şırnak: 71-78.

Demir, A. (2011). *Ahlat ve Çevresinde Eyyûbî Hâkimiyeti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Demir, A. (2013, 29 Haziran-1 Temmuz 2012). “Medreselerin Gelişmesinde Eyyûbîlerin Rolü”. *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Uluslararası Sempozyumu*, (2/459-471). Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.

Demir, A. *Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şirkuh Dönemi*, Artuklu Üniversitesi, Yayınlanmamış Makale.

Demirkent, I. (1979). “Sümeysat” *İslâm Ansiklopedisi*, (XI, 232-236), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

Dursun, D. (1992). “Beyrut”. *İslâm Ansiklopedisi*, (VI, 81-84). İstanbul.

Ebû Şâme. (t.y.). *Kitâbü’r-Ravzateyn fî Ahbâri’d-Devleteyn en-Nûriyye ve’s-Salâhiyye*, (Thk.: İbrahim Şemseddin), IV, Beyrut-Lübnan.

Eminoğlu, G. Ç. (2016, 23-25 Eylül). “Kılıcın Gölgesinde Kalem ya da Selâhaddin Eyyûbî’nin İlmî Kişiliği”, *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (1), Siirt, 149-158.

Ephrem-İsa Yousıf. (2009). *Sürnayı Vakanüvisler*. (Çev. Mustafa Aslan), İstanbul: Doz Yayınları.

Fayda, M. (1992). “Busrâ”. *İslâm Ansiklopedisi*, (VI, 470-472), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Günaltay, Ş. (1991). *İslâm Tarihinin Kaynakları–Tarih ve Müverrihler-*. (Haz. Yüksel Kenar), İstanbul: Endülüs Yayınları.

Gürbüz, O. (2012). “İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni”. *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (TAED), Erzurum: 387-405.

Hasan, İ. H. (1992). *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*. (Trc. İsmail Yiğit), İstanbul: Kayıhan Yayınevi.

Harekât, İ. (2003). “Mağrib”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXVII, 318-322), Ankara.

Hartman. A. (2004). “el-Melikü’l-Mansûr”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXIX, 70), Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Heyd, W. (1975). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. (Çev. E. Ziya Karal), Ankara: TTK Yayınları.

Honigman, E. (1988). “Rakka”. *İslâm Ansiklopedisi*, (IX, 607-610), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Humphreys, R. S. (2000). “*Eyyûbî Konfederasyonunun Kökenleri*” *Selâhaddîn’in Mirası*. (Trc. Serdar Şengül-Bilal Öztunç). İstanbul.

İbn Kalânîsî. (2015). *Şam Tarihine Zeyl –I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*. (Çev. Onur Özatağ), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İbn Kesîr. (1994). *el-Bidaye ve’n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi*. XII-XIII. (Çev. Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Hallikân, Şemseddîn Ebû'l-Abbâs. *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*. VII. (Thk. İhsân Abbâs), Beyrût: Dâr-ı Sadr.

İbn Bibi. (1996). *el-Evamirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye (Selçukname)*. I-II. (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

İbnü'l-Esîr. (1987). *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't Tarih Tercümesi*. X-XI-XII. (Çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın). İstanbul: Bahar Yayınları.

İbnü'l-Esîr. (t.y.). *et-Târihu'l-Bâhr fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye*. (Thk. Abdülkadir Ahmed), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadise.

İmâd el-Din Muhammed b. Muhammed b. Hâmîd el-Katib el-İsfahani. (1979). *El-Bark El-Şami*. V, (Nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İpşirli, M. (2011). *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXX, 430-431). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Karakuş, N. (2018, Haziran). “Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1). 189-213.

Karakuş, N. (2016, 23-25 Eylül). “Selahattin Eyyûbî ve Akkâ Savunması” *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (2), Siirt.

Kaya, Ö. (2000). *Eyyubî Devleti Meliklerinden El-Eşref Muzaffereddin Musa Döneminin Siyasi Tarihi (597/1200-635/1237)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Ö. (2004). “el-Melikü’l Eşref Mûsa”, *İslâm Ansiklopedisi*, (XXIX, 64-66). Ankara: Türk Diyanet Vakfı yayınları.

Kaya, Ö. (2006, Aralık). “Bir Eyyubi Melikin Portresi: Melik Efdal Nûred-din Ali b. Selâhaddin Eyyubi”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21(2). 139-176.

Kaya, Ö. (2007). *Salâhaddîn Sonrası Dönemde Anadolu’da Eyyûbîler*. İstanbul.

Keleş, N. (2015). “İnsanların En Kibarlarından: Selçukluların Bağdad Şahnesi Bihrûz el-Hâdim”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/20, 451-477

Kılıç, M. (2001). *Melik Nâsır II. Salahaddin Yusuf Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicri 634-659/ Miladi 1236-1261)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kuşçu, A. D. (2013). *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara: TTK Yayınları.

Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. Ankara: TTK Yayınları.

Koca, S. (1989). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1211-1220)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kök, B. (2001). “Karakuş, Bahâeddin”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXIV, 441). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Leeuwen, E. V. (2012). *Bir Osmanlı Şehri: Şam*. (Trc. H. Ebru Aksoy), İstanbul.

Maalouf, A. (1998). *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Telos Yayıncılık.

Maher Y. Abu-Munshar. (2019). “Islamic Jerusalem In The Eyes Of Salah Al-Din”. *A Critical Analytical Study Of The Libation Of The City From The Crusaders*. Journal of Islamicjerusalem Studies. 19(1). 65-80.

Mantran, R. (1997). “Hama”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XV, 396-398). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Mantran, R. (1998). “Humus”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XVIII, 370-373). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

- Merçil, E. (2003). *Osmanlı Araştırmaları*. (XXIII, 132-144). İstanbul.
- Merçil, E. (2010). “Şahne”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXVIII, 292-293). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Minorsky, V. (1997). “Meyyâfârikîn”. *İslâm Ansiklopedisi*, (VIII, 195-201). Eskişehir.
- Mihael, P. (1944). *Süryani Patrik Mihael'in Vekayinamesi (1042-1195)*. (Çev. Hrant Andreasyan). Ankara.
- Morrisson, C. (2005). *Haçlılar*. (Çev. Nermin Acar). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Nomiku, H. A. (1997). *Haçlı Seferleri*. (Çev. Kriton Dinçmen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. (2014). “Haçlı Seferlerinin Ortaya Çıkışı Ve (Doğu-Batı Dünyaları Açısından) Doğurduğu Sonuçlar”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 131-153.
- Oflaz, A. (2016, Nisan). “Eyyûbî Ailesinin İlk Dönem Tarihleri”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (7). 37-60.
- Oflaz, A. (2016). *Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil Döneminin Siyasî Tarihi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özaydın, A. (2000). “İbnü'l-Esîr, İzzeddin”, (XXI, 26-27). *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (1999). “İbn Bîbî”, *İslâm Ansiklopedisi*, (XIX, 379-382). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (1999). “İbn Hallikân”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XX, 17-19). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2000). “İbnü'l-Kalânîsî”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXI, 99-100). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Özaydın, A. (1999). “İbn Kesîr Ebû'l-Fidâ”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XX, 132-134). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Özaydın, A. (2000). “İbnü'l-İbrî”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXI, 92-94). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Özbek, S. (1995). *Türkiye Selçukluları- Eyyubi İlişkileri (1175-1250)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ulvan, A. N. (1992). *Kudüs Fatihî Selâhaddinî Eyyûbî*. (Çev. Mustafa Salih Çakmaklı). İstanbul: Çıra Yayınları.

Ülkü, H. (t.y.). *Başlangıçtan Günümüze İslâm Tarihi*, III, İstanbul: Akit Yayınları.

Painne, M. (2011). *Haçlı Seferleri*. (Çev: Cumhur Atay). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Plessner, M. (1979). “Surûc”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XI, 66-67). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Polat, Z. (2015). *Salahaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti Ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Polat, Z. (2016). *Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı 576/1180 Yılı Antlaşması*, Journal Of Islamic Jerusalem Studies (Summer). (2).

Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi*. II-III, (Çev. Fikret İşıltan). Ankara: TTK Yayınları.

Sâmî es-Sakkâr. (2007). “Remle”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXIV, 560-561). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Sallâbî, A. M. (2016). *Eyyübi Devleti Selahaddin Eyyübi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*. (Trc: Şerafettin Şenaslan). İstanbul: Ravza Yayınları.

Salmezzem, M-A, Bingöl. (2016, 23-25 Eylül). “Selâhaddin-i Eyyübî'nin Müslüman Olmayanlara Yönelik Uygulamalarının Kur'ân Perspektifinden Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (2), Siirt, 21-33.

Sarı, Y. (2016, 23-25 Eylül). “Abbâsî Halifeleri İle Olan Münasebetleri”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (2), Siirt, 589-604.

Sapan, S. (2016, 23-25 Eylül). “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yer Alan Selâhaddin Eyyûbî Vakıfları Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (1), Siirt, 349-358.

Sevim, A. (1999). “İbnü'l-Adîm”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XX, 478-479). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Sevim, A. (2002). “III. Kılıç Arslan”, *İslâm Ansiklopedisi*, (XXV, 403-404). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Sümer, F. (1991). “Eyyûbi Hükümdarı El-Melik El-Âdil ve Komşu Türk Hanedanları”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul.

Sümer, N. (2016, 23-25 Eylül). “Ağlama Duvarı, Kutsal Kabir Kilisesi ve Kubbetüs Sahra”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyubi Sempozyumu*, (1), Siirt, 69-70.

Strange, G. L. (2015). *Doğu Hilafetinin Memleketleri*. (Çev. Cengiz Tomar-Adnan Eskikurt), İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Şeref Han. (1971). *Şerefname (Kürt Tarihi)*. (Çev. Mehmet Emin Bozarslan). İstanbul: Ant Yayınları.

Şeşen, R. (1987). *Salâhaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları.

Şeşen, R. (2000). *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları.

Şeşen, R. (1994, 25-26 Nisan). “Selçuklu Eyyubî İlişkilerinden Bahseden Kaynaklar ve Çalışmalar”. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, (4).

Şeşen, R. (2015). *Kudüs Fatihisi Salâhaddin Eyyubi*. İstanbul: Yedi Tepe Yayınları.

Şeşen, R. (2007). *Salâhaddin'den Baybars'a Eyyübîler-Memluklar (1193-1260)*. İstanbul.

Şeşen, R. (1995). “Eyyübîler”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XII, 20-33). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Şeşen, R. (1987). “Eyyübîler”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (VI, 301-432). İstanbul.

Şeşen, R. (1983). *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicri 569-589-Milâdî 1174-1193)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Şeşen, R. (1971). “İmâd al-Dîn al-Kâtîp al-İsfahanî Eserlerinden Anadolu Tarihi ile İlgili Bahisler”. *Selçuklu araştırmalar Dergisi*, (3), Ankara: 359.

Şeşen, R. (2004). “el-Melikü'l-Efdal Ali”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXIX, 63) İstanbul.

Şeşen, R. (1996, 23-24 Kasım). “Selehaddin-i Eyyubi Şahsiyeti ve Zamanı”. *Haçlı Seferlerinin 900. Yıldönümünde Uluslararası Selâhaddîn-i Eyyubî Sempozyumu*, Diyarbakır, 21-30.

Şeşen, R. (2000). “İmâdüddin el-İsfahânî”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXII, 174-176). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Şenbaş, Y. (2017). *Eyyûbî Sultanı Melik Kâmil Döneminin Siyasî Tarihi (615-635/1218-1238)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Şihabüddin Ebi Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rumi el-Bağdadi. (1977). *Mu'cemü'l-Büldân*. (1-5). Beyrut: Dâru Sadr.

Şıvan Zâhir Abdullâh Doski. (2012). *El-Melikü'l- Efdal Ali b. Salâhaddîn Eyyûbî (h.565-622/ m. 1169-1225)*. Dımaşk- Suriye.

Taneri, A. (1992). “Ca'ber Kalesi”. *İslâm Ansiklopedisi*, (VI, 525-527). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Taş, A. (2016, 13-14-15 Ekim). “Selahaddîn Eyyûbî Döneminde Fakih Bir Devlet Adamı: Bahâuddîn İbn Şeddâd (539-632/1145-1234)”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, (1). Elazığ, 2509-2521.

Tay, Ö. (2017). *Selâhaddîn-i Eyyubi'nin Tasavvufî Yönü ve Tarikatlar ile Münasebeti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Altıkulaç, T. (1994). “Ebû Şâme el-Makdisî”. *İslâm Ansiklopedisi*, (X, 233-235), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Toksoy, C. (2016, 23-25 Eylül). “Selâhaddin Eyyûbînin Başarısının Sırları”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (1), Siirt, 317-346.

Tomar, C. (2004). “Mısır”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXIX, 559-563). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Tomar, C. (2009). “Sayda”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXVI, 209-210). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Tomar, C. (1997). “Şam”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXVIII, 311-312). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Tomar, C. (2010). “Taberiye”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XXXIX, 323-324). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Tomar, C. (1999). “İbn Vâsıl”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XX, 438-440). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Tufantoz, A. (1994). *Mervanoğulları (380/990-478/1085)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul.

Tunç, O. (1996). “Revadi Aşiretinden Eyyûbî Devletine”. *Haçlı Seferlerinin 900. Yıldönümünde Uluslararası Selâhaddin’i Eyyûbî Sempozyumu*, (23-24 Kasım 205-213). Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Turan, A. (2018). *Nûreddin Mahmud Zengî ve Devri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Timurtaş, A. (2018). *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti Ziyaüddîn İbnu’l-Esîr Örneği*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Timurtaş, A. (2016, 23-25 Eylül). “Salâhuddîn el-Eyyûbî’nin Kâtibi El-Kâdî El-Fâzıl ve Kitâbet Sanatı Üzerine”. *Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu*, (1). Siirt, 403-418.

Yürekli, T. (2011). “Eyyûbî Ailesi Kadınları”. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 329-342.

Yakit, İ. (2019, 297, Ağustos). “Selahattin Eyyubî'nin Nesebi”. *Bellekten*, (LXXXIII, 469-484). Ankara: TTK Yayınları.

Yâzîcî, T. (1997). “Halep”. *İslâm Ansiklopedisi*, (XV, 239-244). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, H. (2008). *El-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dimaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :Gezginci, Behice
Doğum Tarihi ve Yeri :23/07/1990, Yüksekova/HAKKARİ
Telefon :05419230920
E-mail :beycesultan@outlook.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Bölümü	30. 06. 2015
Ön Lisans	Anadolu Üniversitesi İlahiyat Bölümü	29.06.2015

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2015	Hakkari/Yüksekova	Halk Eğitim- Kur'an Kursu Öğrt.
2016-2017	Hakkari/Merkez	MEB-Ücretli Öğretmenlik
2018-2019	Van/İpekyolu	MEB-Ücretli Öğretmenlik

Yabancı Dil

İngilizce

08/05/2020

SAMSAT EYYÜBİ SULTANI EL-MELİKÜ'L-EFDAL DÖNEMİ (582-622/1186-1225)

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 98 sayfalık kısmına ilişkin, 17/04/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 (on yedi)'dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

08/05/2020
Behice GEZGİNCİ

Adı Soyadı : Behice GEZGİNCİ

Öğrenci No :169206121

Anabilim Dalı : Tarih

Programı : Ortaçağ

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN

Doç. Dr. Abdullah DUMAN

08/05/2020

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

08/05/2020

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü